C.W.C. Oman

Ok, Balta ve Mancınık

Ortaçağda Savaş Sanatı 378-1515

Ok, Balta ve Mancınık
Ortaçağda Savaş Sanatı
378 - 1515

KİTAP YAYINEVİ – 6
TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ – 3

OK, BALTA VE MANCINIK
ORTAÇAĞDA SAVAŞ SANATI 378 - 1515 / C. W. C. OMAN

ÖZGÜN ADI
THE ART OF WAR IN THE MIDDLE AGES

© 1953, CORNELL UNIVERSITY, © RENEWED 1981 JOHN H. BEELER
© 2002, KİTAP YAYINEVİ LTD.

ÇEVİREN
İSMAİL YAVUZ ALOGAN

DÜZELTİ
NURETTİN PİRİM

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK RESMİ
PAOLO UCCELLO, SAN ROMANO SAVAŞI, 1450-1460
ULUSAL GALERİ, LONDRA (AYRINTI)

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.

1. BASIM
EKİM 2002, İSTANBUL

ISBN 975-8704-07-9

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
CİHANGİR CADDESİ, ÖZOĞUL SOKAĞI 20/1-B
BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
T: (0212) 292 62 86 F: (0212) 292 62 87
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Ok, Balta ve Mancınık

Ortaçağda Savaş Sanatı 378 - 1515

C. W. C. Oman

İngilizce Baskıyı Yayına Hazırlayan
John H. Beeler

Çeviren
İsmail Yavuz Alogan

Kitap Yayınevi

İçindekiler

Önsöz 7

Giriş 12

Roma Savaş Biçiminden Ortaçağ Biçimine Geçiş

378-582 Hadrianapolis Savaşından Mavrikios'un Tahta Çıkışına 14

Erken Ortaçağ

476-1066-1081 Roma'nın Çöküşünden

Hastings ve Durazzo Savaşlarına 24

Franklar, Anglosaksonlar, İskandinavlar... 24

Bizanslılar ve Düşmanları

582-1071 Mavrikios'un Tahta Çıkışından Malazgirt Savaşı'na 35

Bizans Stratejisi 35

Bizans Ordularının Silahları, Örgütlenmesi, Taktikleri 44

Feodal Süvarinin Üstünlüğü

1066-1346 Hastings Savaşı'ndan Morgarten ve Crecy Savaşlarına 52

İsviçreliler

1315-1515 Morgarten Savaşı'ndan Marignano Savaşı'na 63

Karakter, Silahlar ve Örgütlenme 63

Taktikler ve Stratejiler 69

İsviçrenin Askeri Üstünlüğü 71

İsviçre Üstünlüğünün Azalma Nedenleri 84

İngilizler ve Düşmanları

1272-1485 I. Edward'ın Tahta Çıkışından Gül Savaşları'nın Sonuna 91

Sonuç 117

Savaş Kronolojisi 126

Notlar 129

Dizin 137

Önsöz

Gariptir ama, modern tarihçiler ortaçağ toplumunun askeri yönünü ihmal etmişlerdir. Genel anlatıların karanlık köşeleri eşelenirse, arada bir savaş sanatına yapılan göndermelere rastlanabilir. Roma İmparatorluğu'nun yok oluşu ile modern devletlerin doğuşu arasında geçen yüzyıllar boyunca, savaşlar Batı Avrupa'nın gündelik hayatına belki dinden daha fazla egemen olmuştu, savaştan daha önemli olan belki sadece tarımdı; buna rağmen, konu genellikle romancılara ve antika meraklılarına bırakıldı. Ortaçağ şövalyesi bizlere büyük bir savaşçı, ancak beceriksiz bir asker olarak tanıtıldı, çıktığı seferleri anlatan kronikler önemsiz eylemlerin tuhaf, çarpıtılmış anlatımları olarak görüldü. Oysa, toplumsal ilişkilerini ve siyasal teorilerini savaş sanatındaki yeni ve devrimci gelişmelere uydurma sorunuyla yüz yüze gelen çağımızda, ortaçağda savaş tarihinin verimli bir araştırma alanı oluşturması gerekir. Elinizdeki metin –C. W. C. Oman'ın 1884 tarihli denemesinin gözden geçirilmiş hali– geniş savaş tarihi araştırmaları alanındaki ilk girişimdir ve hâlâ, uzman olmayan okurun ulaşabileceği en iyi anlatılardan biridir. Bu denemenin yazılışından sonra yapılan araştırmalar, özellikle de yazarımızın yapıtları, özgül olaylar hakkında bildiklerimizi epeyce değiştirdiği için, birkaç yerde düzeltme yapmak zorunlu olmuştur. Bazı yerlerde bir cümle ya da bir ifade çıkarılmış, ancak yazarın sözlerinin değiştirildiği pasajlar köşeli parantez içine alınmıştır. Bütünüyle yeniden yazılan uzatılmış birkaç bölüm dışında ek açıklama yapılmamış ve buralarda da kaynaklara yapılan göndermeler dipnotlarda belirtilmiştir. Metnin geri kalanı özgün haliyle basılmıştır.

Ne yazık ki İngilizce'de ortaçağ askeri tarihine ilişkin iyi bir kaynakça yoktur, ancak aşağıdaki kaynakların, bu değerlendirme sayesinde konuyu merak edebilecek kişilerin ilgilerini uzmanlık gerektiren alanlara taşımalarını sağlayabilecek yeterli bibliyografik veriyi sağlayacağını umuyoruz. A. H. Thompson'ın *Cambridge Mediaeval History*'deki [Cambridge Ortaçağ Tarihi] "The Art of War to 1400" [1400'e Kadar Savaş Sanatı] (c. VI, bl. xxiii) ve Sir Charles Oman'ın yine aynı yerdeki "The Art of War in the Fifte-

enth Century" [15. Yüzyılda Savaş Sanatı] makalelerinde (c. VIII, bl. xxi) verilen kaynakçalar en kolay ulaşılabilenlerdir. Wilhelm Erben'in *Kriegsgeschichte des Mittelalters*'i [Ortaçağ Savaş Tarihi] (*Historischen Zeitschrift*'in 16 no.lu eki, 1929) Almanca okuyabilen öğrenciler için çok yararlı bir kaynakça içerir. Uzmanlaşmış kaynakçalar her konuya ilişkin yayınlarla bağlantılı olarak belirtilecektir.

Profesör (sonra Sir) Charles Oman, ortaçağ savaşları konusunda uzun süre tek uzmandı. Oman'ın 1884'te Lothian Ödülü'nü alan, ertesi yıl *Ortaçağ'da Savaş Sanatı* (Oxford, 1885) adıyla yayımlanan ve bu kitapta da yeniden basılan denemesi, iki kere genişletildi. Birincisi, *A History of the Art of War in the Middle Ages* [Ortaçağda Savaş Sanatı Tarihi] (Londra, 1898) ortaçağ savaş tarihini sadece 14. yüzyılın ikinci yarısına kadar getirir ve ikincisi, *A History of the Art of War in the Middle Ages*'in (Londra, 1924) iki ciltlik baskısı, anlatıyı 15. yüzyılın sonuna kadar genişletir. Bunlar İngilizcede bu konuda bulunabilen yegâne genel eserlerdir ve son derece rahat okunabilme gibi önemli bir niteliğe sahiptirler. Lynn Montross'un *War through the Ages* [Çağlar Boyu Savaş] (New York, 1944) başlıklı kitabı ise, kısa, genel bir kaynakça içerir. Montross genel bir askeri tarih çalışmasında ortaçağa yer veren tek yeni yazardır. Montross çalışmasında daha çok Profesör Oman'a dayanır ve dönemin anlaşılmasına bir katkıda bulunmuş olmasa da, gayet hoş bir üslupla yazmıştır. Ayrıca iki Avrupalı araştırmacıdan daha söz etmek gerekir. *Geschichte des Kriegskunt im Rahmen des politische Geschichte* [Siyasi Tarih Çerçevesinde Savaş Sanatı Tarihi] (Berlin, 1902) başlıklı üç ciltlik kapsamlı kitabında Hans Delbrück, bütünüyle ortaçağ savaşlarıyla ilgilenir. Profesör Delbrück esas olarak ortaçağa ilişkin sayıların güvenilmezliğini saptayan erken 20. yüzyıl araştırmacılarından biri olarak tanınır. Daha yakın zamanlarda, Ferdinand Lot Kıta Avrupası askeri tarihi araştırmacıları için büyük önem taşıyan *L'Art militaire et les armées au moyen age* [Ortaçağda Savaş Sanatı ve Ordular] (Paris, 1949) başlıklı iki ciltlik eserini yayımladı. Ne var ki eser İngilizlerle ilgili bölümlerde Oman'ın 1898 tarihli baskısını temel aldığı için bu alanda fazla bir değer taşımaz.

Ortaçağ tarihçisini zorlayan sorunların hiçbiri sayılar sorunu kadar çetrefilli değildir. Kralların geliri ne kadardı? Orduları ne kadar büyüktü?

Ortaçağ kronikleri aşağı yukarı yüzyıl dönümüne kadar, makul göründüğü için doğru kabul edilen yanıtlarla doludur. Dr. Delbrück'ün *Numbers in History* [Tarihte Sayılar] (Londra, 1913) başlıklı kitapçığı ve daha askeri bir bakış açısından J. H. Ramsey'in *English Historical Review*, c. XXIX'da yer alan "The Strength of English Armies in the Middle Ages" [Ortaçağda İngiliz Ordularının Gücü] başlıklı çalışması, sıradan okurun sorunu daha iyi anlamasına yardımcı olur.

Her zaman bulunabilen kitaplar arasında İngiliz savaşlarına ayrılanlar doğal olarak daha çoktur. Hilaire Belloc'un *Warfare in England*'ı [İngiltere'de Savaş ve Savaşçılık] (Londra, tarihsiz) Sezar zamanından II. James taraftarlarının 1745'te patlak veren son ayaklanmasına kadar İngiltere'de yaşanan askeri olaylara ilişkin, kısa, popüler bir değerlendirmedir. Bilimsel bakış açısından ortaçağ İngiliz savaşlarının herhangi bir evresine ilişkin en iyi değerlendirme, John E. Morris'in *The Welsh Wars of King Edward the First* [Kral I. Edward'ın Gal Savaşları] (Oxford, 1901) başlıklı çalışmasıdır. Bu kitap, güçlü tarih çözümlemesi ve kapsamlı belge kullanımıyla kendi türü için bir modeldir. Ortaçağ savaşlarının çoğu hakkında olayları yeniden kurgulayabilmemizi sağlayacak yeterli kaynak yoktur. Bu bölük pörçük bilgileri yorumlama sorunu tarihçiler arasında sık sık hararetli tartışmalara yol açmıştır. Başkalarının teorilerini yıkmak için en çok çabalayanlardan biri, müteveffa J. H. Round idi ve askeri tarih araştırmacılarının konuya ilişkin okuyabileceklerinin en iyisi, onun, *Feudal England*'ı [Feodal İngiltere] (Londra, 1895) içinde yer alan "Mr. Freeman and the Battle of Hastings" [Freeman ve Hastings Savaşı] başlıklı çalışmasıdır. Bannockburn Savaşı'nın tartışmalı evrelerine ilişkin polemik düzeyi daha düşük iki eser, W. M. MacKenzie'nin *The Battle of Bannockburn*'ü [Bannockburn Savaşı] (Glasgow, 1913) ile John E. Morris'in *Bannockburn*'üdür (Cambridge, 1914). Bunların birlikte okunması gerekir, çünkü modern tarih araştırması ve yazınının en ileri aşamasını bu kitaplarda toplayan MacKenzie ve Morris, sadece birbirinden bağımsız çalışmaların değil, iki ayrı bireyin yani bir İskoç olan MacKenzie ile bir İngiliz olan Morris'in ulusal önyargılarındaki farklılıkları da gösterir.

Kalelerin mimari gelişimi ortaçağ askeri sahnesini derinden etkilemişti. Kapsamlı bir kaynakçayla birlikte ortaçağ kalelerine ilişkin kısa bir

betimleme, A. Hamilton Thompson'ın *Cambridge Mediaeval History* (c. VI, bl. xxii) içindeki "Military Architecture" [Askeri Mimari] başlıklı metninde bulunabilir. Mükemmel bir değerlendirme, Sidney Toy'un, *Castles: A Short History of Fortification from 1600 B.C. to A.D. 1600* [Kaleler: M.Ö. 1600'den MS 1600'e Tahkimatın Tarihi] (Londra, 1939) başlıklı eseridir. Bu kitap, İngilizce'de tek genel askeri mimari tarihidir. Daha dar bir alan olan İngiliz mimari tarihi üzerine birçok iyi kitap bulunmaktadır. George T. Clark'ın *Mediaeval Military Architecture in England* [Ortaçağ İngiltere'sinde Askeri Mimari] (Londra, 1884, 2 c.) başlıklı kitabı, eskimiş olsa da hâlâ bir klasiktir. Clark tarihçi değil mühendisti ve bazı teorileri pek de doğru sayılmazdı; ancak eseri daha sonraki bütün araştırmaların zeminini oluşturdu. Round'un *Archaeologia*, LVII (1902) içinde yer alan "Castles of the Conquest" [Fetih Kaleleri] başlıklı makalesi, Clark'ın eksikliklerini sergiledi. Bu makaleyi, Ella Armitage'ın İngiliz kalelerinin kökeni üzerine hâlâ son sözü söyleyen *The Early Norman Castles of the British Isles* [İngiliz Adalarında İlk Norman Kaleleri] (Londra, 1912) başlıklı çalışması izledi. A. Hamilton Thompson'ın *Military Architecture in England during the Middle Ages* [Ortaçağ İngiltere'sinde Askeri Mimari] (Londra, 1912) başlıklı çalışması, ortaçağın sonuna kadar İngiliz kalelerinin mimari gelişimine ilişkin bir değerlendirmedir ve iyi bir kaynakça içerir. Sir Charles Oman'ın *Castles*'ı [Kaleler] (Londra, 1928) ve Hugh Braun'ın *The English Castle*'ı [İngiliz Kalesi] (gözden geçirilmiş 2. bas.; Londra, 1932) konuya ilişkin iki popüler betimlemedir. Braun, İngiliz arkeoloji dergilerinde düzenli makaleleri çıkan bir arkeologdur. Görüşleri, kaleler konusunda en çağdaş fikirlerin temsilcisi sayılabilir. Kaleler üzerine diğer kitaplar şunlardır: William Douglas Simpson'ın *Castles from the Air*'i [Havadan Görünümleriyle Kaleler] (Londra ve New York, 1949), William Mackay Mackenzie'nin *The Mediaeval Castle in Scotland*'ı [İskoçya'da Ortaçağ Kaleleri] (Londra, 1927) ve Harold G. Leask'ın *Irish Castles and Castellated Houses*'ı [İrlanda Kaleleri ve Kale Evleri] (Dundalk, İrlanda, 1941).

Askerlerin giydiği zırhlar ve kullandığı silahlar ortaçağ savaşlarında izlenen taktiklerle kesin kes bağlantılıdır. Charles Ffoulkes'in *Armour and Weapons*'ı [Zırh ve Silah] (Oxford, 1909), kısa ama yararlı bir kaynakçası

olan, özlü ve iyi örneklendirilmiş genel bir değerlendirmedir. Daha uzun ve dolayısıyla daha ayrıntılı bir çalışma, Charles Ashdown'ın, gene mükemmel biçimde örneklendirilmiş *British and Foreign Arms and Armour* [İngiliz ve Yabancı Silahlar ve Zırhlar] (Londra, 1909) başlıklı kitabıdır. Aynı yazarın *Armour and Weapons in the Middle Ages*'i [Ortaçağda Zırh ve Silah] (Londra, 1925) kısa bir kaynakça ile silah terminolojisini kapsayan çok yararlı bir sözlüğü içerir.

Ortaçağ savaşlarına ilişkin kaynaklar, dönemin kroniklerinde, beratlarında ve resmi kayıtlarında gizlidir. Sıradan araştırmacının bu kaynaklara başvurmaya pek ihtiyaç duymayacaktır. Umuyoruz ki Oman'ın denemesini okuyup merakı uyanacak okur, yeteri kadar ipucu bulacak ve dilediği yönde ilgisini geliştirecektir.

John H. Beeler
Greensboro, N. C., Nisan 1953

Giriş

Savaş sanatı, basitçe, "bir komutanın karşısındaki güçleri yenmesini sağlayan sanat" olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla birçok konuyla yakından ilişkilidir; strateji ve taktik sadece diğerlerine göre biraz daha önemli olan iki konudur. Savaş sanatı, disiplin, örgütlenme ve silahlanmanın yanı sıra, bir ordunun fiziksel ya da moral etkinliğini artırmak için başvurulabilecek her yolu eninde sonunda araştıracaktır. Çalışmasına "bir başkomutan için tercih edilir yaş" ya da "piyade askerinin sahip olması gereken ortalama boy uzunluğu" üzerine bir tezle başlayan yazar, kendini saf taktik spekülasyonlara adayan biri kadar savaş sanatından söz etmektedir.

Konunun karmaşıklığı dikkate alındığında, herhangi bir dönemin "savaş sanatı"nı tam manasıyla anlatabilmek için o dönemin toplumsal ve siyasal tarihinin ana hatlarıyla çizilmesi gerekir. Bu sanat, en temel biçiminde, iki öfkeli erkek grubunun bir anlaşmazlığı güç kullanarak çözmek için karşı karşıya geldikleri günden bu yana var olmuştur. Bazı çağlarda askeri ve toplumsal tarih birbirine çok daha sıkı sıkıya bağlı olmuştur. Bütün bir ulusal örgütlenmenin savaş durumunu normal gören bir varsayım üzerinden hareket ettiği zamanlar olmuştur. Böyle durumlarda bir ırkın ve onun "savaş sanatı"nın tarihi bir ve aynıdır. Sparta'nın ya da kadim Almanya'nın anayasasını ayrıntılandırmak bir askeri kurumlar listesi çıkarmaktan neredeyse farksızdır. Aynı şekilde, bu toplumların askeri biliminin özelliklerinden söz etmek, siyasal kurumlarının birçoğundan söz etmeyi gerektirir.

Siyasi ve askeri tarih, ele aldığımız dönemin ana bölümünü oluşturan çağda herhangi başka bir zamandan daha iç içeydi. Kökeni ve gelişimi bakımından feodalizmin toplumsal yanı olduğu gibi askeri yanı da vardı ve çöküşü asla askeri etkenlerden bağımsız değildi. Bir bakış açısına göre feodalizmin tarihi "savaştaki en önemli güç olarak ağır süvari sınıfının yükselişi, üstünlüğü ve çöküşü" olarak betimlenebilir. İşte bu tezin ana hatlarını çizmek, bir ölçüde, araştırmalarımızın konusunu oluşturacaktır. Ortaçağ

askeri sanatının tarihini bir bütüne bağlayan ipin ucunu burada bulacağız. Ortaçağ atlısının ilk zaferi olan Hadrianopolis (Edirne, MS 378) ile son zaferi olan Marignano (MS 1515) arasında, araştırmak üzere olduğumuz bilimsel savaş tarihinin sayfaları yer almaktadır.

Birinci Bölüm

ROMA SAVAŞ BİÇİMİNDEN ORTAÇAĞ BİÇİMİNE GEÇİŞ

378-582
HADRİANAPOLİS SAVAŞINDAN MAVRİKİOS'UN TAHTA ÇIKIŞINA

Askeri tarihte 4. yüzyılın ortası ile 6. yüzyılın sonu arasında, [Avrupa uygarlığını modern tarihin yeni kanallarına yönelten]* siyasal ve iktisadi değişimler kadar tuhaf, bir o kadar da tam bir dönüşümler çağı, bir geçiş dönemi yer alır. Bu dönemde antik dünyaya ait kurumların her şeyde olduğu gibi savaşta da sona erdiği ve yeni bir düzenin oluştuğu görülür.

Bu dönemin sayısız ve çarpıcı özelliklerinden en karakteristik olanı, şanlı "lejyon" isminin, Roma'nın bütün ihtişamlı çağlarıyla yakından bağlantılı bu unvanın, yavaş yavaş terk edilmesiydi. Aslında bu isim 5. yüzyılın büyük bir bölümünde kullanıldı, ama İustinianos zamanına gelindiğinde artık modası geçmişti. Bu isimle birlikte, temsil ettiği karakteristik askeri yetkinlik biçimi de ortadan kalktı. Güç ve esnekliğin bu mükemmel, çok katı ama gene de çevik ve manevra kolaylığı sağlayan bileşimi, zamanın ihtiyaçlarına artık yanıt vermiyordu. Kılıç ve *pilum*** yerini mızrak ve yaya bırakmıştı. Sol omzuna yakın duran kalkanı ve kabzasını aşağıda tuttuğu kılıcıyla en kesif mızrak ormanlarını aşan tipik Roma askeri, en vahşi Kelt ve Germen saldırılarına karşı duran o demir lejyoner, artık yoktu.[1] Augustus ve Traianus'un örgütlenmesini Konstantinos yok etmişti. Kimliklerini, gurur duydukları unvanlarını ve beraberlik duygularını tam üç yüz yıldır koruyan lejyonlar artık kendilerini tanıyamıyorlardı.[2]

* Kitap boyunca, özgün denemede yapılan değişiklikler köşeli parantezlerle belirtilmiştir. Büyük değişikliklere dipnotlarla dikkat çekilmiş, ancak küçük değişikliklerde buna gerek görülmemiştir. –John H. Beeler (ed.).

** Lat., uzun ve ağır savaş kargısı ya da mızrağı –ç.n.

Konstantinos askeri birimi eski gücünün dörtte birine indirip birçok yeni birlik[3] yarattığında, askeri değil siyasi ihtiyaçlara göre hareket ediyordu. Birliklerin silahları ve genel karakteri örgütlenme biçimlerinden daha uzun yaşadı ve piyade, *robur peditum*, ordunun en önemli ve sayıca en kalabalık bölümü olmaya devam etti. Ne var ki bu arada süvariyi güçlendirme ihtiyacı da hissediliyordu ve süvari sınıfının ordunun toplam sayısına oranı 4. yüzyıl boyunca sürekli artış gösterdi. Tamamlayıcı süvari bölüğü *turmae*'den lejyonu yoksun bırakan ve atlıları daha geniş ve bağımsız gruplar halinde bir araya getiren Konstantinos bu sınıfın ne kadar önemli olabileceğini görmüştü. İmparatorluk bu dönemde saldıran taraf olmaktan sonunda vazgeçmişti, sadece kendi eyaletlerini korumakla yetiniyordu; bu durumda da sınırda düşmanın tehdit ettiği bir noktadan diğerine hızla sevk edilebilecek birliklere gitgide daha fazla ihtiyaç duyduğu ortadaydı. Germenler, askeri araç gereç ve malzemeyi korumak için ağır hareket etmek zorunda kalan lejyonları kolayca geride bırakabiliyorlardı. Bu nedenle, akınları durdurmak için çok sayıda süvari gerekiyordu.

Ancak anlaşılan atlı sayısı daha önemli bir başka sebep yüzünden artmaktaydı. Roma piyadesi düşmanları üzerinde önceki çağlardaki kadar belirgin bir üstünlük kuramıyordu, bu nedenle de süvari tarafından geçmişe kıyasla daha kuvvetle desteklenmesi gerekiyordu. Konstantinos'un döneminde Franklar, Burgonlar ve Alamanlar artık 1. yüzyılın "miğfersiz ve zırhsız, dallardan örülmüş zayıf kalkanlarla ve sadece mızraklarla silahlanmış" olarak savaş cephesinde Roma piyade taburuyla yüz yüze gelen yarı silahlı vahşileri değildi. Şimdi demir kaplı ortası kabarık kalkanlar, mızrak, kısa delici kılıç (*scramasax*), ayrıca uzun kesici kılıç (*spatha*) ve ister fırlatılsın ister elde kullanılsın Roma zırhını delen ve kalkanını parçalayan öldürücü savaş baltası (*francisca*) taşıyorlardı. Yüz yüze yapılan savaşlarda kullanılan bu silahlar eski *framea*'yı* öylesine aşmıştı ki, Roma piyadeleri bir Germen kabilesini yenilgiye uğratmanın kolay bir iş olmadığını gördüler. Roma ordusunun ruh hali de eskisi gibi değildi: Birlikler artık türdeş değildi; çünkü askere yazılanlar azalıyordu, bu yüzden de lejyonla-

* Lat., bir tür ok ya da mızrak –ç.n.

rın yedek piyade taburları [bir lejyonun onda biri] dışında kalan birimlerine gitgide daha çok sayıda köle ve barbar girmişti. 4. yüzyıl askerleri hâlâ cesurdu, ama eski Roma piyadesinin özgüvenini ve uyumunu kaybetmişlerdi, dolayısıyla generallerin daha dikkatli davranması gerekiyordu.

Roma piyadesinin yavaş yavaş bozulması ve dolayısıyla bu sınıfın zamanın generalleri tarafından ihmal edilmesi bir felaketle doruğa çıktı. Askeri tarihçi Ammianus Marcellinus'un yaptığı yerinde bir kıyaslamayla, Hadrianopolis Savaşı (MS 378) Cannae katliamından (MS 216) beri bir Roma ordusunun uğradığı en korkunç yenilgiydi. İmparator Valens, bütün yüksek rütbeli subayları[4] ve kırk bin adamıyla birlikte savaş meydanında öldü. Aslında Doğu Roma ordusu neredeyse tamamen yok edilmişti, bir daha da asla daha önceki biçimiyle örgütlenmedi.

Hadrianopolis'in askeri önemi tartışma götürmez. Bu, süvarinin piyadeye karşı kazandığı bir zaferdi. Roma imparatorluğu ordusu saldırısını Gotların barikatlarla korunan kampına doğru genişletti ve iki güç şiddetli bir savaşa tutuştu. Ansızın büyük bir atlı grubu Romalılara sol cenahtan saldırdı. Bu grup Got süvarisinin uzak bir mesafede saldırmayı bekleyen ana gücünü oluşturmaktaydı. Savaşın başladığını haber alınca atlarını doğruca savaş alanına sürmüşlerdi. Valens'in içinde yer aldığı kıtaları koruyan birliklerin ikisi onlara doğru gelmekte olan asker kitlesinin yolunu kesmek için harekete geçti, ama atlıların ayakları altında çiğnendi. Daha sonra Gotlar sol kanattaki piyadelere saldırdılar ve onları kuşatıp merkeze doğru sürdüler. Bu atlılar öylesine etkili olmuşlardı ki, lejyonlar ve piyade taburları çaresizlik ve şaşkınlık içinde birbirlerine doğru itildiler. Ayakta kalmak için yapılan her girişim başarısızlığa uğradı ve birkaç dakika içinde sol cenah, merkez ve yedekler birbirinden ayırt edilemez bir yığın haline geldi. İmparatorluk muhafızları, hafif birlikler, mızrakçılar, *foederati** ve piyade her an biraz daha artan bir baskıyla sıkıştırıldı. Roma süvarisi savaşı kaybettiğini gördü ve herhangi bir çaba göstermeksizin uzaklaştı. Terk edilen piyadeler konumlarının ne kadar dehşet verici olduğunu anlamışlardı: Yer

* *Foederati*: Lat., müttefikler. Eski Roma'da bir ya da birden çok devletle yapılan sözleşmeye *foedus* (çoğ. *foedera*) deniyordu. *Foederati*, bu metinde, anlaşma gereğince bu devletlerden toplanan müttefik kuvvetler anlamına geliyor –ç.n.

değiştirmek ya da kaçmak aynı derecede imkânsızdı, katledilmeyi beklemekten başka yapabilecekleri bir şey yoktu. Bu manzara daha önce Cannae'de görülmüştü ve daha sonra Roosebeke'de (1382) bir kez daha görülecekti. Adamlar o kadar sıkışmışlardı ki silahlarıyla bir darbe indirmek için bile kollarını kaldıramıyorlardı; sağdan ve soldan mızrak darbeleri geliyordu, üstlerindeki ağırlıklar doğrulmalarını engelliyordu; pek çok asker sıkışma sonucu boğulmuştu. Bu titreyen insan yığınının içine dalan Got atlıları çaresiz düşmana karşı mızrak ve kılıç kullandılar. Ancak Roma ordusunun üçte ikisi düştükten sonra iyice seyrelen saflar, birkaç bin adamın sağ kanadı ve süvariyi izleyerek arkasına bakmadan kaçmasını sağladı.[5]

Böylece Hadrianopolis Savaşı ağır süvarinin kazandığı ilk büyük zafer oldu. Ağır süvari Roma'nın esas savaş gücünü oluşturan ağır piyadenin yerine geçebilecek yeteneğe sahip olduğunu göstermişti. Bir Töton ırkı olan Gotlar güney Rusya steplerinde atlı bir kavim haline gelmişlerdi. Ukrayna'da yaşarlarken, bu topraklarda İskitler döneminden Tatar ve Kazak dönemine kadar süvarinin taşıdığı önemi hissetmişler, "at üzerinde savaşmanın yaya savaşmaktan daha şerefli" olduğuna karar vermişlerdi.[6] Her şefi kendisine bağlı bir atlı savaş takımı izliyordu. İmparatorluğa karşı istemeden savaşa sürüklendiklerinde kendilerini uzun süredir dünyaya korku salan bir orduyla karşı karşıya bulmuşlardı. Sağlam mızrakları ve güçlü atları sayesinde, sıralar halinde dizilmiş lejyon saflarının üstesinden geldiklerini görünce belki kendileri de şaşırmışlardı. Onlar artık savaşta son sözü söyleyen bir güç, bütün ortaçağ şövalyelerinin atası, atlıların yüz yıl sürecek üstünlüğünü başlatan güçtüler.

Doğu imparatorluğuna bağlı askerleri yeniden örgütleme görevini üstlenen Theodosios'un, Hadrianopolis Savaşı'nın askeri anlamını bütün boyutlarıyla kavradığı görülür. Eski Roma savaş teorisini terk eden Theodosios imparatorluk ordusunun en önemli bölümünün süvariden oluşması gerektiğine karar verdi. Yeterli bir süvari gücü oluşturmak için, 4. ve 5. yüzyılın askeri örgütlenmeleri arasındaki sürekliliği kesip atmalıydı. Konstantinos gibi yeni bir birlik kurmadı, ancak rüşvetle ikna edebildiği her Töton şefini askere almaya başladı. Bu şefleri izleyen askeri güçler imparatorluğun askerleriyle birleştirilmedi; onlar sadece kendi komutanlarına itaat

ediyorlardı, Roma ordusunun disiplinini bilmezlerdi. Ama imparatorluğun kaderi pratikte onlara emanet edilmişti, çünkü imparatorluk güçlerinin en etkin tümenini oluşturuyorlardı. Theodosios döneminden itibaren hükümdarlar, Roma dünyasında düzeni sağlayabilmek için *foederati* komutanlarının sadakatine güveneceklerdi ki bu da durmadan dağıtılan unvanlar ve onur payeleri sayesinde elde edilebiliyordu.

Hadrianopolis'ten sadece altı yıl sonra, doğu ordusunda kendi şeflerinin yönetimi altında hizmet eden Got ve diğer Töton atlılarının sayısı 40.000'i bulmuştu. Yerli askerler Romalı generallerin gözünde ansızın aşağı bir konuma düştü ve bu kararın ne kadar isabetli olduğu, birkaç yıl sonra, Theodosios'un paralı Germen askerlerinin oldukça çekişmeli iki savaşta tahtta hak iddia eden Magnus Maksimus ve oğlu Viktor'u ezmeleri üzerine doğrulandı. Her iki savaşta da, batıdaki Roma piyadesi, yani her zaman dünyanın en iyi piyadeleri olarak kabul edilen Galyalı lejyonlar, meşru imparatorun bayrağı altına savaşan Töton süvarisi tarafından ezildi.[7]

Vegetius, tam da bu dönemde, imparatorluk ordusunun batı eyaletlerindeki durumunu kaleme almıştır. Vegetius, tamamen farklı oluşumlar için aynı sözcükleri kullanarak yaşadığı dönemin örgütlenmesini 1. yüzyılın örgütlenmesiyle özdeşleştirmekten kendini alıkoyabilseydi, yazdıkları çok daha değerli olacaktı. Onun anlattıklarından sonuç çıkarırken, sık sık, yaşadığı dönemde gerçekten var olan askeri formlardan çok kendi hayal gücünün ürünü olan ideal formlara yer verdiğini unutmamak gerekir. Sözgelimi, Vegetius'un lejyonu 6.000 kişiden oluşmakta, ama biz 4. yüzyılın sonunda bu sayının 1.500 kişiyi aşmadığını biliyoruz. Vegetius'un eseri Valentinianus adını taşıyan imparatorlardan birine, muhtemelen ikincisine (Gerçi Gibbon III. Valentinianus olduğunu öne sürmektedir) adanmış olmalı, çünkü metinde yer alan askeri kuvvetlerin birbiriyle ilişkisi ve örgütlenmeleri 5. yüzyıldan önceki bir tarihi gösteriyor.

Vegetius'un sözünü ettiği bir olgu, eski Roma ağır piyadesinin varlığının sona erdiğini söyleyebileceğimiz tarihi verir. Kolayca tahmin edileceği gibi, bu dönem tam olarak, doğuda Hadrianopolis Savaşı'ndan sonra benzer değişikliklerin yaşandığı döneme denk düşer. Bu savaş taktiği uzmanı şöyle demektedir:

> Kentin kuruluşundan aziz mertebesindeki Gratianus'un saltanatına kadar lejyonerler miğfer ve göğüs zırhı takıyorlardı. Ancak artık askerler sık sık denetlenmeyip savaş oyunları da sona erdiğinde, bu silahların fazlaca ağır olduğu düşünüldü, çünkü askerler bunları nadiren giyiyorlardı. Bunun üzerine imparatordan önce göğüs zırhlarını, daha sonra miğferlerini çıkarmalarına izin vermesini rica ettiler ve böylece barbarların karşısına savunmasız çıktılar. Bu gelişmenin yol açtığı felaketlere rağmen piyade bunları henüz yeniden takmaya başlamamıştır... Ve şimdi, Roma askeri miğfersiz ve zırhsız, hatta kalkansız olarak (kalkan yayla birlikte kullanılamayacağı için) düşmanın karşısına çıktığında, zafer kazanması nasıl beklenebilir?[8]

Vegetius –askerden çok bir söz ustasıdır– piyade teçhizatındaki bu değişimin sebebini belirgin biçimde yanlış göstermektedir. Süvarinin tepeden tırnağa zırha büründüğü bir dönemde piyadenin sadece tembellik ve güçsüzlük yüzünden zırhını çıkarmış olması mümkün değildir. Bu değişimin gerçek anlamı, atlılara karşı ağır piyade hattının dayanıklılığı konusunda umutsuzluğa kapılan Romalıların dikkatlerini ok, mızrak gibi fırlatmalı silahların kullanımına –bin yıl sonra Crécy ve Agincourt'ta görüleceği gibi, süvariye karşı öncekinden çok daha etkin bir yöntem– yöneltmiş olmalarıydı. Ayrıca Vegetius'un değerlendirmesinin epeyce abartılı olduğu, yaşadığı dönemin lejyoner düzeni hakkında söylediklerinde de ortaya çıkıyor. Bu dönemde ilk saf, kalkan, *pilum* ve göğüs zırhı taşıyan adamlardan oluşuyordu (bilgiçlik taslayarak bunlara *Principes* diyordu). İkinci saf, göğüs zırhı giyen ve mızrak taşıyan okçulardan oluşuyordu; lejyonun sadece geriye kalan kısmı zırhı bütünüyle atmış ve yay dışındaki bütün silahlardan vazgeçmişti.

Vegetius, önemi hızla artmakla birlikte süvarinin henüz piyadenin yerini doğu imparatorluğundaki kadar büyük çapta almadığını açıkça belirtir. Süvari olmaksızın hiçbir ordu başarı beklemese bile ve cenahları korumak için daima süvari bulundurmak gerekse de, Vegetius'un değerlendirmesine göre süvari ordunun en etkili gücünü oluşturmaz. Bir antik çağ uz-

manı olan Vegetius eski Roma örgütlenmesine bağlıdır ve aslında yaşadığı dönemdeki askeri uygulamaların da bir ölçüde gerisinde kalmış olmalıdır. Ancak şu da hatırlanmalıdır ki, Franklar ve Alamanlar, yani batı lejyonlarının mücadele etmek zorunda oldukları başlıca düşmanlar –Gotların aksine– neredeyse bütünüyle yaya askerlerdi. [Alaric zamanına kadar Roma, Konstantinopolis'in karşılaştığı ve bir yolunu bulup savuşturduğu Got atlılarıyla tanışmadı. Ne var ki Honorius döneminde Gotlar, daha önce Balkan Yarımadası'nda olduğu gibi İtalya'nın da dehşeti haline gelmişti. Gotların mızrağı ve atı bir kez daha üstünlüğünü kanıtlıyordu: Stilicho'nun komuta yeteneği, eski Roma ordusunun düzenli piyadesi ve lejyonlara cenah koruması sağlayan *foederate* süvari bölükleri, Got hücumunu durdurmakya yetmemişti. Fatihler yıllarca İtalya'nın içlerine doğru istedikleri gibi at sürdüler ve MS 409'da bölgeyi kendi seçimleriyle terk ettiler. Batı dünyasında onları silah zoruyla sürüp çıkarabilecek askeri güç yoktu.]

Gerçekten de güney Avrupa'da piyadenin zamanı geçmişti; ordunun çekirdeği ve esas gücü olarak değil, çeşitli küçük amaçlarla –şehir garnizonlarında ya da dağlık bölge harekâtlarında– varlığını sürdürdü. Hem Romalılar hem de barbarlar var güçleriyle süvari örgütlemeye giriştiler. Hafif birlikler olarak hareket etme görevi bile atlılara düştü. Roma, askeri teçhizatına yayı da ekledi ve 5. yüzyılda imparatorluğun yerli güçleri, yay ve mızraklı atlılardan oluşan eski düşmanına, 1. yüzyılın Part devletine benzemeye başladı. Bu atlı okçular ile *foederati*'nin sadece mızrakla silahlanmış süvari bölükleri beraberce savaştılar. Aëtius ve Ricimer'in askerleri, yani Châlons düzlüğünde Hunlarla karşılaşan (MS 451) ordu, bu özellikleri taşıyordu.

Hunlar sayılarıyla, hızlı hareket yetenekleriyle, düşmanın yaklaşmasına izin vermemek için sürekli yağdırdıkları oklarla, aşılması zor süvari gücünün bir diğer ifadesiydi. Taktik bakımdan Hunlar Alp Arslan'ın, Cengiz'in ve Timur'un ardındaki yığınların prototipleriydi. Attila'nın saflarında Hunlarla harmanlanan pek çok tâbi Germen kabilesi de –Heruller ve Gepidler, Scyri, Lombardlar ve Rügler– hem hız hem de savaş tarzı bakımından Gotlara benzer. Öyleyse Châlons'da atlı okçu ve mızrakçılar, atlı okçu ve mızrakçılarla savaştılar. Bu eşit silahlarla yapılan adil bir çatışmaydı. Aëtius'un Frank müttefikleri o zamana kadar savaş meydanında görülen en

önemli piyade grubuydu ve geleneksel Roma taktiklerine göre merkezde sıralanıyorlardı. Bir cenahı Vizigot mızraklıları, öteki cenahı ise iç içe geçmiş atlı okçu ve ağır süvariden oluşan imparatorluk düzeni tutuyordu. Zafer üstün taktiklerle değil, büyük bir şiddetle savaşılarak kazanıldı. Theodoric'in ağır atlılarının yerli Hunları ezip geçmesi sonucu belirledi.

Bütün bu 5. yüzyıl savaşlarının askeri anlamını ayrıntılarıyla incelemek konumuzun kapsamına girmez. Roma ordularının örgütlenmesine dair birkaç söz yeterli olacaktır. Batıda *foederati* imparatorluğun yegâne gücü haline gelmişti, öyle ki, sonunda bu oluşumun şeflerinden biri eski Roma hâkimiyetini kırarak kendisini hem onursal olarak, hem de fiilen İtalya'nın hükümdarı yaptı. Doğuda yerli askeri güçler asla bu kadar zayıflamadı. I. Leon (MS 457-474) batı imparatorluğunun kaderinden ders alarak Romalıların *foederati*'ye göre oranını artırmaya karar verdi ve müttefiki Got soylusu Aspar'ın hayatına mal olmasına rağmen, amacını gerçekleştirdi. Zenon (MS 474-491) bu çabayı sürdürdü ve İsaurialılardan –Küçük Asya'nın içlerindeki yarı Romalılaşmış dağlılar– yararlanan ilk imparator olarak dikkati çekti. İsaurialılar Zenon'un muhafız birliğini oluşturmakla kalmadılar, birçok yeni birlik de kurdular. Zenon, Ermenileri ve Roma'nın doğu sınırının diğer sakinlerini de askere aldı ve ardılı Anastasius'a barbar unsurun yerli askerlerle yeteri kadar dengelendiği bir ordu bıraktı. [Aynı zamanda, en yakın ve en tehlikeli Töton komşuları olan Ostrogotları İtalya'ya göç etmeye teşvik ederek imparatorluğa büyük yarar sağladı.]

İustinianos'un muzaffer orduları böylece iki ayrı unsurdan, kendi şeflerinin yönetiminde hizmet eden yabancı yedekler ve düzenli imparatorluk askerlerinden oluşuyordu. Prokopios'un yazdıkları, bu unsurların her ikisinde de süvarinin en önemli askeri kolu oluşturduğu konusunda yeterince kanıt sunar. Prokopios, Asya eyaletlerinin hafif atlılarını özellikle över. Gövdesi, kol ve bacakları zırhlarla kaplı olan, sadağını sağ yanına, kılıcını sol yanına asan Roma askeri atını dörtnala sürüyor ve cepheye, cenaha ya da geriye aynı kolaylıkla ok atabiliyordu. Lombard, Herul ya da Gepid prenslerinin desteklediği, mızrakla silahlanmış daha ağır süvari bölükleri Roma askerini desteklemek için ikinci safta ilerliyordu. "Antik dönemi hayret ve saygıyla karşılayan ve modern askeri kurumlarımıza özel bir de-

ğer vermeyen kişiler vardır," diye yazar Prokopios, "ancak en önemli ve en çarpıcı sonuçlar bu ikinci öğe sayesinde alınmıştır."[9] Aslında 6. yüzyılın insanları benimsedikleri süvari taktikleri sisteminden tam anlamıyla hoşnuttular ve bu sistemi Romalı öncellerinin piyade taktiklerinden daha üstün görüyorlardı.

İustinianos'un ordusu ve kazanımları her türlü övgüye değerdi; zaferler ordunun zaferleriydi, yenilgiler ise genellikle komutayı bölmekte ısrar eden –askeri etkinlik pahasına askeri itaati sağlayan bir sistem– imparatorun kötü siyasetinden kaynaklanıyordu. Ne var ki İustinianos, ordu örgütlenmesinin merkezi iktidara sürekli tehdit oluşturacak hale geldiğini öne sürerek kendisini savunabiliyordu. Askerlerin kişisel olarak bağlı oldukları bir liderin çevresinde bir savaş gücü oluşturmasını öngören Töton *comitatus* sistemi imparatorluk güçlerinin içine derinlemesine yerleşmişti. *Foederati* içinde daima başat olan bu sistem, onlardan yerli birliklere yayılmıştı. 6. yüzyılda hükümdar, askerlerin kendi komutanlarına sadakatlerinin daha yüksek görevlerin üzerine çıkması olasılığından korkuyordu. Belisarius, hatta Narses bile, kendilerine yeminle bağlı seçme adamlardan oluşan geniş muhafız gruplarıyla çevriliydiler. Got zaferi sırasında Belisarius'un çevresindeki muhafızların sayısı 7.000 tecrübeli atlıya ulaşıyordu. Bu tür birliklerin varlığı, her başarılı komutanı –daha modern bir isim kullanacak olursak –olası bir Wallenstein* haline getiriyordu. Bir subayın tek başına önem kazanmasını önlemek isteyen imparator, uyumsuz görüşlü çeşitli kişileri bir orduda birleştirecek ve doğal olarak felaketlere yol açacaktı. İmparatorluk güçlerinin *banda*'lar[10] –liderlerine kişisel olarak bağlı güçler– şeklinde örgütlenmesi 6. yüzyılın karakteristik askeri formudur. Bu sistemin ne kadar yaygın olduğunu, her birliğin herhangi bir resmi unvanla değil, o birliğe komuta eden subayın ismiyle anılmasının o çağın âdeti haline gelmesiyle anlarız. Eski Roma örneğine bundan daha ters düşen bir şey olamazdı.

İustinianos'un ordusunun Vandal, Pers ya da Got savaşlarındaki etkinliği, neredeyse tamamen okçuların ağır süvariyle birlikte savaşmasına

* Albrecht Wenzel Eusebius von Wallenstein (1583-1634): Otuz Yıl Savaşları sırasında Kutsal Roma-Germen İmparatoru II. Ferdinand'ın ordularına komuta eden Bohemyalı paralı asker –ç.n.

bağlıydı (yukarıda gösterildiği gibi). İster Töton ister doğulu olsun karşılarındaki askerler de süvariydi. Bu savaşlarda Romalılar galip geldi, çünkü her durumda hasımlarının silah ve taktiklerine karşı sadece benzer yöntemler değil, çok farklı olanaklar da kullanmışlardı. Pers atlı okçusuna karşı sadece aynı tanıma giren silahlarla donatılmış hafif süvari değil, bu doğuluları atından indirebilen ağır *foederate* mızraklıları da gönderiliyordu. Got ağır süvarisine karşı aynı mızraklılar atlı okçularla destekleniyordu; Gotların atlı okçulara karşı yapabileceği bir şey yoktu. Roma ordusu farklı bileşiminin bütün avantajlarından yararlansa da, yapısı türdeş olmamaktan kaynaklanan bütün olumsuzluklara açıktı. Ordunun farklı unsurları sadece asker olmanın gururuyla ya da başarılı bir generale duyulan güvenle bir arada tutuluyordu. Dolayısıyla İustinianos'un saltanatının sonunda başlayan ve onun ardıllarının saltanatı sırasında devam eden sıkıntılı dönemlerde, imparatorluğun askeri örgütlenmesi çökmeye başladı. Theodosios'unki kadar kapsamlı bir değişim bir kez daha gündeme gelecekti. 582'de reformcu imparator Mavrikios tahta çıktı ve imparatorluk ordusunu yeni bir kalıba dökmeye başladı.

İkinci Bölüm

ERKEN ORTAÇAĞ

476-1066-1081
ROMA'NIN ÇÖKÜŞÜNDEN HASTINGS VE DURAZZO SAVAŞLARINA

Franklar, Anglosaksonlar, İskandinavlar...

Kuzey ve batı Avrupa uluslarının askerlik sanatını araştırmak üzere geç dönem Romalıların askerlik sanatı tartışmasından uzaklaşırken, görece aydınlık bir bölgeden kuşkulu ve karanlık bir bölgeye adım atmış oluyoruz. İmparatorluk tarihinde veriler zaman zaman eksik ve yetersizdir, Töton ırklarının tarihinde hemen hiç yoktur. Çeşitli kaynakların verdiği bölük pörçük bilgilerden Herakleios'un doğu seferlerinin askeri önemi hakkında bir değerlendirme yapmak kolay değildir; Vouglé (507) ya da Tolbiacum (yaklaşık 510), Badbury (yaklaşık 900) ya da Heavenfield'daki (634) belirleyici askeri etkenlerin neler olduğunu keşfetmek ise kesinlikle imkânsızdır. Savaş sanatının Karanlık Çağlar'daki durumunu, keşişlerin kroniklerinden ve halk şarkılarından, Bizans tarihçilerinin rastgele yaptıkları göndermelerden, tezhipli yazmalardaki tuhaf çizgilerden ya da savaşçıların mezarlarında bulunan küflü kalıntılardan çıkarmak gerekir.

Neyse ki, dönemin genel karakteristiği askeri tarihi görece basitleştiriyor. İnsanların ustaca harekâtlar ya da dışsal avantajlardan yararlanmaktan çok amansızca savaşarak hedeflerine ulaşmaya çalıştıkları bir çağda, stratejiye pek yer yoktu. Taktikler çeşitli halkların kendilerine özgü örgütlenmelerine göre kalıplaşmıştı. Erken ortaçağın asıl ilginç özelliği savaş etkinliğinde görülen yeni formların yavaş yavaş evrilmesidir; sonunda savaşın başlıca unsuru olarak askeri sınıf kurulacak, silaha sarılmış kabileyi normal savaş gücü kabul eden eski sistem bozulacaktır. Silah ve teçhizat konusunda, savaşın dış görünümünü bütünüyle olmasa da dönüştüren değişiklik bu gelişmeyle yakından bağlantılıydı. Feodal atlı şövalye, doğunun Macar atlı okçularından batının Anglo-Dan baltalılarına kadar, kendisiyle dövüşen bütün birlik türlerine üstünlük kurduğu zaman, yani 11. yüzyılda, bu geçiş dö-

neminin sona erdiği düşünülebilir. Atlı şövalyeye üç yüz yıl direnen piyadenin son girişimi olan Hastings Savaşı bu çağın sonunu belirler.

Kuzeybatı Avrupa'nın Toton kabileleri zaferlerini –Gotlar ve Lombardlar gibi– zırhlı süvarilerinin gücüne borçlu değildiler. 6. ve 7. yüzyılların Frankları ve Saksonları hâlâ piyadeydi. Kuzey Almanya ve Schleswig'in engebeli arazileri ile Belçika fundalık ve bataklıklarının, süvarinin gelişmesine Ukrayna stepleri ya da Tuna düzlükleri kadar uygun olmadığı görülür. Sidonius Apollinaris, Prokopios ve Agathias'ın betimledikleri gibi, Franklar, Sicambrialı atalarına hâlâ çok benziyorlardı. Tıpkı onlar gibi miğfer ve vücut zırhları yoktu; ancak kalkanları –geniş bir demir gövde ve kenarlıktan oluşan sağlam oval kalkan– 1. yüzyılın hasır kalkanından çok daha etkin bir savunma sağlıyordu. *Framea* artık yerini *angon*'a –"düşmana karşı kargı gibi ya da fırlatılarak kullanılabilen ne çok uzun ne de çok kısa bir ok"– bırakmıştı. *Angon*'un ucundaki demir gövdeye kadar uzanıyor, boyun kısmındaki iki çengel, bu oku yaradan ya da deldiği kalkandan çekip çıkarmayı neredeyse imkânsız kılıyordu. *Francisca* ise, ismini aldığı halkın (Frankların) en büyük silahıydı. Bu, tek ağızlı bir savaş baltasıydı, ağır baş bölümü dışa doğru kavisli ve iç kısmı iyice oyuktu.[2] Dengesi çok iyi olduğu için Amerikan yerlilerinin savaş baltası gibi düşmana fırlatılabiliyordu. Frankların düşman hattına yaklaşırken bu silahı kullanma becerisi olağanüstüydü; yarattığı etki *francisca*'yı gözde bir silah haline getirdi. Bir kılıç ve kama (*scramasax*) ise savaşçının olağan teçhizatını tamamlıyordu. Kama 45 cm uzunluğunda geniş bir saplama bıçağı, kılıç ise yaklaşık 75 cm uzunluğunda çift ağızlı kesici bir silahtı.

6. yüzyılın ortalarında İtalya içlerine akın eden Theudebert, Buccelin ve Lothair'in orduları böyle teçhiz edilmişti. Prokopios'un verdiği bilgiye göre, Theudebert beraberinde bazı atlı şövalyeler de getirmişti. Ancak sayıları önemsizdi: 90.000 kişilik bir orduda birkaç yüz kişi.[3] Bunlar mızrak ve küçük yuvarlak bir kalkan taşıyorlar, kralın çevresinde bir muhafız gücü oluşturuyorlardı. Atlıların varlığı, Franklar arasında yeni bir askeri değişikliğe işaret etmekle birlikte, ordularında esas olarak piyade hâkimiyetinin devam ettiğini gösterir.

554'te Casilinum Savaşı'nda Buccelin'in piyadelerinin Narses'in Roma ordusuyla karşı karşıya gelmesi, tarihçiler için ilginç bir konudur.

İmparatorluk askerlerinin taktik ve silahlarının üstünlüğünü de bu savaşta görmek mümkündür. Uzun bir askeri kol oluşturan Franklar, Narses'in adamlarını yerleştirdiği bir yarım dairenin merkezine doğru ilerlediler. Roma piyadesi ve atlarını yedeğe almış yardımcı Herul ağır süvarisi Frankları ön saflarda oyalarken, atlı okçular cenahlardan yaklaşıp onları Crassus'un ordusuyla aynı kadere yolladılar. Muhtemelen Buccelin'in adamlarından teki bile savaş alanından kaçamamıştır. O dönemde her yerde olduğu gibi, Franklar için de piyadenin günü geçmişti.

6. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar Frank ordularında süvari oranının sürekli bir artış gösterdiğini ortaya koyan bulgular bizi şaşırtmıyor. Aynı şekilde savunma silahlarının kullanımında da bir artış olmuştur. Klasik sorguçlu miğfer kullanımı yaygınlaşır ve kısa süre sonra, vücudu kalçaya kadar örten bir zırhlı gömlek kullanıma girer. Bizzat imparator Şarlman kollarını ve bacaklarının üst kısmını (*coxarum exteriora in eo ferreis ambiebantur bracteolis*) koruyan zırhlar kullanarak süvarisinin teçhizatına katkıda bulunmuştu.[4] Ne var ki bu korunma yöntemi, at üzerindeki oturuşlarını bozduğu için Franklar tarafından önceleri pek kabul görmedi.

[Tours'da (732) Frank ordusunun büyük bir bölümü savaşa atlı olarak girmiş olabilir, ancak kullanılan taktik tamamen piyadenin kare düzeni savunmasıydı. Sarasenler* karanlık basınca geri çekildiğinde bile Franklar onları takip etmeye kalkışmadılar. Şarlman zamanında bütün önemli kişilerin ve maiyetlerinin at üzerinde savaşmaya alışık oldukları ve Şarlman'ın saltanatının son döneminde, askere alınan Frankların çok büyük bir bölümünün atlılardan oluştuğu, piyadenin ise gittikçe daha az önem taşıdığı söylenir. Şarlman daha önce askerlik çağrısına uyanlardan oluşan orduya kıyasla çok daha iyi silahlanmış bir grup oluşturmaya da çalışmıştı. *Capitularia*,** yerel komutanların, "savaşa götürdükleri adamların tam teçhizatlı olmalarına, yani mızrak, kalkan, miğfer, zırhlı gömlek (*brunia*), bir yay, iki yay teli ve on iki ok taşımalarına dikkat etmeleri"ni açıkça belirtir.[5] Böylece Franklar 9. yüzyılın ilk yıllarında yaya savaşma geleneklerini terk

* Özellikle Haçlı seferleri sırasında Müslümanlara verilen isim –ç.n.

** Kralların çıkardığı buyruklar –ç.n.

etmeye ve bütün önemli harekâtlarda süvarilerine güvenmeye başladılar. [Bu sürecin, Kel Charles, *ut pagenses Franci qui caballos habent, aut habere possunt, cum suis comitibus in hostem pergant* emrini verdiği zaman tamamlanmış olduğunu düşünmek mümkündür.[6] İster mevcut durumun onaylanmasından ibaret olsun, ister yeni bir durumu uygulamak için olsun, bu düzen, ülke savunmasının sadece süvari gücüne teslim edildiği bir dönemin dikkate değer bir özelliğidir. Sürecin bu şekilde tamamlanmasına yol açan nedenlerin en önemlisi, Frankların 9. ve 10. yüzyıllarda mücadele etmek zorunda kaldıkları düşmanların niteliğiydi. Batı krallığındaki Kuzeyliler ve doğudaki Macarlar sadece yağma yapan çapulculardı ve başarılarını hızlı hareket etme becerilerine borçluydular. Viking ordularıysa işgal ettikleri ülkedeki atlara el koyar, sonra bu atlara binerek ülkeyi baştan aşağı kat eder ve yavaş hareket eden yerel askerleri daima arkada bırakırlardı. Macar atlı okçuları Almanya içlerine akınlar düzenlemiş, ancak takipten kurtulmayı başarmışlardı. Böyle akınlara karşı piyadenin hiçbir faydası yoktu; tıpkı 4. yüzyılın Romalıları gibi, Franklar da savunmada kendi süvarilerine güvenmek zorunda kaldılar.

[Avrupa askeri tarihinde yaşanan bu kriz, Şarlman hanedanı sona erdiğinde merkezi gücün parçalanmasıyla aynı döneme denk geldi. Merkezi direnişin yokluğunda, imparatorluğu savunma görevi bu dönemde artık yarı bağımsız hale gelmiş olan yerel kontlara düşmüştü. Bu savaş ve anarşi çağında her bölgenin toprak sahibi kendisini bu küçük hükümdarlara "emanet etti." Aynı zamanda ve aynı nedenlerden ötürü, daha yoksul özgür halk da kendilerini toprak sahiplerine "emanet ediyorlardı." Böylece bir feodal hiyerarşi kuruldu ve bir kontun ya da dükün kendi vasallarını ve onların atlı hizmetkârlarını savaşa götürmesiyle yeni bir askeri sistem ortaya çıktı.]

Siyasal bakımdan geri olmasına rağmen bu sistemin başarı kazandığı anlar olmuştu: Macarlar, Merseburg yakınlarındaki Riade'de (933) ve Lechfeld'de (955) ezildi ve Leitha ırmağının ötesine sürüldü; bu bölge kısa süre sonra Hıristiyanlığı benimseyecek, Avrupa topluluğunun saygın bir üyesi olacaktı. Vikinglerin de yağma akınları durduruldu, ırmak ağızlarındaki kalelerinden sürülüp çıkarıldılar, Normandiya mülküne sıkıştırıldılar ve –tıpkı Macarlar gibi– feodal topluma asimile edildiler. Bu zaferleri kaza-

nan ve Avrupa'yı kuzey ve doğunun vahşet ve paganizmine yuvarlanmaktan kurtaran güç, zırhlı atlının gücüydü. O halde bu atlıların çağdaşları ve ardılları tarafından normal bir savaşçı tipi olarak yüceltilmesinde ve geliştirilmeye değer başka bir askeri etkinlik formunun olmadığına inanılmasında şaşılacak ne var? Feodal atlı şövalyenin varlığını dört yüz yıl sürdürmesi, Karanlık Çağlar'ın sonunda kazandığı zaferlerin ödülüydü.

Manş Denizi'nin öte tarafında savaş tarihinin gidişatı, kıta topraklarındaki gidişata paraleldir; ama nihai gelişiminde bir istisna görülür. Tıpkı Franklar gibi Angıllar ve Saksonlar da Britanya'yı fethettikleri sırada, uzun dişbudak mızrak, geniş kılıç, kesici ya da delici kama ve bazen de savaş baltasıyla[7] silahlanmış bir piyade askerleri kavmiydi. Savunma silahları neredeyse sadece ortasında büyük demir çıkıntısı olan yuvarlak savaş kalkanından ibaretti. Çok erken bir tarihten beri biliyor olmalarına rağmen örgü zırha, bütün kanıtların gösterdiği gibi, çok az rastlanır. *Beowulf*'ta* söz edilen "gümüşi savaş kalkanı"nı ya da "geçme halkalardan oluşan göğüs zırhı"nı ancak krallar ve prensler edinebilirdi. "Demir sorguçlu" miğferin kullanımı da çok sınırlıydı. Hükümdar ya da maiyeti bu tür silahlar kuşansa da, krallığın esas savaş gücünü oluşturan askerlerin böyle teçhizatı yoktu.

Adalarında yüzyıllarca rahatsız edilmeden yaşayan İngilizler, eski Töton savaş âdetlerini öteki Avrupa kavimlerinden çok daha uzun süre korudular. Mercia Krallığı ile Wessex Krallığı'nın savaş halinde olduğu sırada, çeşitli bölgelerden alelacele toplanan ordularla, kent yöneticileri ve meclis üyeleri yönetiminde sefere çıkılmıştı. Savaşın yapısı bu tür orduların gelip geçici niteliği dolayısıyla düzensiz ve tutarsızdı. Askeri örgütlenme çok zayıf olduğu için aşama aşama, dengeli fetih planları yapmak imkânsızdı. Çeşitli krallıklar arasındaki çatışmalar ne kadar şiddetli ve sürekli olursa olsun, kesin sonuç vermedi. 9. yüzyılda İngiltere'de birleşme yönünde bir eğilim kendini göstermeye başladıysa da, sebebi Wessex'in askeri üstünlüğü değil, kontluğun varisinin kalmaması ve öteki devletlerin elverişsiz iç koşullarıydı.

* Eski İngiliz edebiyatının, 6. yüzyılın başlarında geçen olayları konu alan kahramanlık şiiri –ç.n.

Bu birleşme eğilimi artarken, bütün ada Frank İmparatorluğu'nu temellerinden sarsan aynı dış istila fırtınasına maruz kaldı. Danlar İngiltere'ye geldi ve akınlarının dehşet verici başarısıyla, eski Töton askeri sisteminin günün ihtiyaçlarını karşılamadığını kanıtladılar. Aslında Vikingler taktik, silahlanma, talim ve hareket kabiliyeti bakımından karşılarındaki güçlerden üstündüler. Danlar da, sabanının başından yeni ayrılmış bir çiftçiyle karşı karşıya gelen eski bir savaşçı, acemi bir milisle dövüşen kıdemli asker durumundaydılar. Profesyonel savaşçı olarak, İngiliz ordusunda ancak şeflerin rekabet edebileceği teçhizata sahiptiler, göğüs zırhları onlar için istisnai olmaktan çok normal bir savunma aracıydı ve neredeyse hepsi çelik başlık takmıştı. *Fyrd*'ler* ise onların karşısına zırhsız çıkıyorlardı, çeşitli silahları arasında mızrak ve kılıcın yanı sıra sopa ve taş balta vardı.[8] Ancak Danlar durup yerel askerlerin kendilerine doğru gelmelerini bekleme alışkanlığına sahip olsalardı, onlarınkine denk cesaretleri ve sayısal üstünlükleriyle bu teçhizat avantajlarına üstün gelebilirlerdi. Ne var ki Vikinglerin amacı savaşmaktan çok yağmalamaktı. Ordu, İngiliz sahillerinde "atlıların olduğu"[9] bir bölgeye çullanıyor ve atlara binip bütün bölgeyi kat ediyor, mümkün olan her şeye zarar veriyordu. Ele geçirdikleri atlar onlara *fyrd*'lerin rekabet edemeyeceği bir hızlı hareket alanı kazandırmıştı: Yerel askerler istilacıların en son görüldüğü yere ulaştıklarında, düşmanla değil dumanları tüten harabelerle karşılaştılar. Danlar kıstırıldıkları zaman –geri çekilme alışkanlığına sahip olmalarına rağmen– içgüdüsel bir taktikle siper kazdılar ki İngilizler böyle bir şeye hiç alışık değillerdi. İstilacılar, çevreye hâkim olabilecekleri bir yerde, hendek ve kazıklı çitlerin gerisine çekilerek *fyrd* güçleri eriyene kadar aylarca bekliyorlardı.

Mevzilerine yapılan saldırılar onları asla korkutmuyordu, çünkü baltalılardan oluşan saflar, köylerden zorla toplanan İngiliz askerlerinin en hızlı hücumlarını genellikle durdurabiliyordu. Reading (871) Edington'dan (878) daha tipik bir muharebe meydanıydı. Burada istihkâmlara tek başarılı saldırı yapılabilmiş, oysa saldıranlar iki kez geri püskürtülmüş, çok kan dökülmüştü.

* Anglosakson döneminde kabilelerden toplanan milis benzeri askeri örgütlenme –ç.n.

[Viking saldırısı, mevcut sistemde, bazı açılardan Frankların kaydettiği gelişimleri izleyen değişikliklere yol açtıysa da, İngiltere'deki yeni askeri örgütlenme tekil birim olarak sadece ağır silahlı piyadeye dayanmaya devam etti.[10] Feodal toplum evrilmedi, ama toplumun tabakalaşmasına doğru bir eğilim vardı. Sürekli savaş baskısı altında, mülk sahipleri *thegn* sınıfı içine karıştılar, daha düşük konumdakiler ise serf oldular. Alfred'in yasaları, özgür orta sınıfın Ine dönemindeki kadar önemli olmadığını gösterir. Başlangıçta sadece kralın yeminli silah arkadaşı ya da savaş lideri olan *thegn*, artık toprağın da sahibiydi; bu konumu gereği asker vermek gibi yasal yükümlülük taşımasa da fiili olarak toprağı kullanabilmesi orduya asker verebilmesine bağlıydı. 11. yüzyılda, krala bağlı olan ve askeri göreve çağrılan bir *thegn*'in ya itaat etmek ya da toprağının müsaderesi dahil çeşitli cezalara çarptırılmakla karşı karşıya olduğu kuşku götürmez.[11] Beş *hide** ve üzerinde mülk sahibi olanların hepsi teorik olarak *thegn* sınıfına karıştı. Demek ki bu kapalı bir kast değildi, ancak askeri yükümlülüğün topraktan kaynaklanmadığı, tamamen kişisel olduğu da anlaşılıyor. *Fyrd* ise muhafaza edildi ve Hastings'deki kader gününe kadar ordunun ana gövdesini oluşturmaya devam etti. Alfred zamanında ikiye ayrıldı. Yarısı faal hizmete ayrılırken, diğer yarısı tarlalarda olağan faaliyetlerini sürdürdüler. Ağır silahlı yaya askere dayanan bu İngiliz gücü, Danları eşit bir zeminde karşılamayı ve uzun bir ateşkes dönemini kabul ettirmeyi başardı. Ayrıca, istilacıların Danelaw'a yerleşmeleri İngilizlerin askeri sorununu önemli ölçüde kolaylaştırdı. Yakılacak şehirleri ve ateşe verilecek tarlaları olan bir düşman, harekât üssü açık deniz olan bir düşmandan çok daha kırılgan bir konumdaydı. Şunu da belirtmek gerekir ki, Alfred, Yaşlı Edward ve onun gözü pek kız kardeşi "Mercialıların Leydisi", kral başka bir yerde meşgulken Beş Kent şefliklerinin akıncılarını durdurmak için, toprak setlerin üzerindeki kazıklı çitlerden oluşan tahkim edilmiş bir karakollar sistemi (*burh*) kurmuşlardı.

[Alfred'in ölümünden sonraki yüzyıl içinde sistem gene bir istilaya maruz kaldı. Bu kez güçlü bir lider ortaya çıkmadı ve *ealdormen*'lerin** güç

* 25 ile 50 hektar arasında olan toprak birimi –ç.n.

** En yüksek rütbeli soylu; belli bir bölgenin belediye reisi ya da yüksek rütbeli görevlisi –ç.n.

leri, birbirlerine destek sağlama gibi bir girişimde bulunmaksızın, teker teker yenilgiye uğradı. II. Ethelred'in toprakları artık merkezden yönetilmiyordu; *ealdormen* makamı Karolenjler dönemi Frank Krallığı'ndaki kontluklar gibi babadan oğula geçiyordu. Cnut'un güçlü yönetimi bu süreci durdurdu ve aynı zamanda İngiliz sahnesine yeni bir askeri unsur çıkardı: muhafız yani *housecarl*'lardan oluşan daimi bir askeri birlik. 1066 yılına gelindiğinde artık sadece kralın değil öteki büyük lordların da bu tür muhafızları vardı ve pek çoğu hatırı sayılır mülklere sahipti.[12] Bu profesyonel askerler Anglo-Dan dünyasında bulunabilecek en yüksek askeri etkinliği temsil ediyorlardı.

[*Housecarl*'ların Hastings'de sınayacakları taktikler ve silahlar Kıta Avrupa'sındaki feodal aristokrasinin silah ve taktiklerinden tamamıyla farklıydı. Muazzam büyüklükte tek ağızlı bir başı ve yaklaşık 150 cm uzunluğunda bir sapı olan uzun Dan savaş baltasıyla silahlanmışlardı. Bu balta at üzerinde kullanılamayacak kadar ağırdı ve iki elle kavranması gerektiği için de yüz yüze çatışmada kalkan kullanımını imkânsızlaştırıyordu. Ne var ki bu silahla indirilen darbeler müthiş etkili oluyordu. Karşısında durabilecek herhangi bir kalkan ya da zırh yoktu. Hastings Savaşı'nda görüldüğü gibi bir vuruşta bir atın başını kesip atabiliyordu. *Housecarl*'lar savunma teçhizatı bakımından Manş Denizi'nin öte tarafındaki süvarilerden farklı değillerdi; tıpkı onlar gibi kalçalarının altına kadar uzanan zırhlı bir gömlek ve burunlarına oturan sivri çelik başlık giyiyorlardı. İngiliz baltacılarının taktikleri piyadenin normal saf ve kol düzeniydi; sık dizilerek hemen hemen her saldırıyı püskürtebiliyor ve her engeli yarabiliyorlardı. Kişisel güçleri ve sağlamlıkları, kendilerine olan güvenleri ve birlik duyguları onları en tehlikeli hasımlar haline getirdi. Ne var ki dizilişleri hareket yavaşlığı ve fırlatmalı silahlara karşı savunmasız olmak gibi iki kusur taşıyordu. Atlıların hücumuna uğramaları halinde, düşmanı durdurmak için belirli bir mevkide bitişik düzenle sabitleniyorlardı. Hafif birliklerle uzaktan hücumlarda da dezavantajlıydılar, çünkü önlerinden çekilen birliklere ulaşamıyorlardı.

[Hastings Savaşı (14 Ekim 1066) ortaçağda 13. yüzyılın sonlarına kadar piyadenin feodal süvariye karşı silahlarını denediği son büyük çarpış-

maydı. İsyancı kardeşi Tostig ile Norveçliler karşısında Yorkshire'daki Stamford Bridge'de zafer kazanan Kral Harold, Normanların Sussex'te karaya çıktığını haber alınca hızla güneye döndü. Krallığın bütün silahlı güçlerinin birleşmesini bekleyecek yerde, sadece kendisine bağlı *housecarl*'lar ve güney bölgelerinden alelacele toplanan *fyrd*'lerle birlikte kendini William ile Londra'nın arasına attı. 13 Ekim 1066 gecesi Sakson ordusu, Hastings'in sekiz mil kuzeyine düşen Senlac'ta, Londra yolunun Weald ormanından çıktığı noktada güçlü bir savunma mevzisi oluşturan sırtı işgal etti. Kaynakların verdiği bilgiler Sakson savaş düzenini yeniden kurmamıza ya da sayısal gücünü kestirmemize izin vermiyor. Yaklaşık 920 metrekarelik bir cepheye aşağı yukarı 10.000 kişi yayılmış olabilir.[13] Burada büyük bir Sakson ordusu Norman süvarisinin hücumlarına sonuna kadar karşı durabilirdi.

[William kendi ordusunu, her biri hem piyade hem de süvariden oluşan üç paralel birlik halinde yerleştirmişti. Her birlik üç saftan oluşuyordu: sırasıyla okçular, ağır silahlı piyade ve zırhlı atlılar. Savaş, Norman ordusu hücuma kalkarken okçular tarafından açıldı. Savunmadakiler bu saldırıyı ancak ilk saf mızrak menziline girdiğinde püskürtebildiler. Ağır silahlı yaya askerler de Saksonların kalkan duvarı üzerinde en ufak bir baskı yapamadılar. Nihayet Dük William atlılarını Sakson saflarına karşı hücuma geçirdi ve şiddetli bir çarpışmanın ardından dağılarak geri çekildi. Aslında, Dük'ün esas olarak Bretonlar ve Angevinlerden oluşan sol kanadının geri çekilmesi bir bozgunu andırıyordu. Bu başarıyla cesaretlenen büyük bir İngiliz birliği kaçmakta olan Bretonları izlemek için mevziden çıktı. Bunu gören William kendi merkezine çark etti, arkasındakileri cenahtan karşıladı ve kontluklardan toplanan kötü silahlanmış askerler kısa sürede kılıçtan geçirildi. Sakson ordusunun büyük bölümü savunmada kalmaya devam etti ve Dük William yeni bir genel saldırı emri verdiyse de fazla başarılı olamadı. Daha sonra ordusunun bir bölümüyle kaçar gibi yapma taktiğine başvurdu; gene büyük bir Sakson grubu saflarını dağıtıp geri çekiliyormuş gibi yapan Normanları yokuş aşağı izledi. İzlenenler geri dönüp saldırdıklarında Saksonlar imha edildiler. Ancak Harold'un muhafız askerlerinden oluşan ordusunun sağlam çekirdeği sırtın tepesi boyunca direndi ve birbirini izleyen süvari hücumları karşısında

sarsılmadı. Nihayet William bir ok yağmuruyla birlikte zırhlı atlıların birbiri ardına hücum etmelerini emretti. Artık hem cepheden hem de cenahtan saldırıya maruz kalan Saksonlar korkutucu kayıplara uğradılar. Bununla birlikte, incelen saflar gün boyu sırtı elde tutmaya devam etti; alacakaranlık çöktüğünde Kral Harold'un bayrakları –Wessex Ejderhası ve Savaşan Adam– çevresini kuşatan ve hâlâ amansızca savaşan *housecarl*'lar tarafından savunuluyordu. Günü belirleyen şövalyelerden çok okçular oldu, çünkü bir ok kahraman Harold'un gözüne saplandı ve Norman atlısının son saldırısı, gerideki ormanın içlerine kaçan moralsiz destek güçleri arasında coşku yarattı. Ağır silahlarla donatılmış yaya askerlerin taktikleri, Dük William'ın okçu-süvari bileşimi sayesinde kesin olarak yenilmişti.]

Anglo-Dan silahı –kendi topraklarından çok uzaktaki bir savaş meydanında– mızrak ve okun zaferine karşı son bir kez daha direnecekti. Harold'ın yenilgisinden on beş yıl sonra İngiliz baltalılarından oluşan bir diğer grup –bir bölümü Hastings'de savaşmış olabilir– bir Norman prensinin ordusuna karşı ilerliyordu. Bunlar Varaegler,* İmparator Aleksios Komnenos'un ünlü Πελεκυφόροτ'siydiler (Pelekiforot). Prens o sırada Robert Guiscard'ın Dyrrhachium kuşatmasını (1081) kaldırmaya çalışıyordu. Aleksios'un askerleri savaş meydanına ağır ağır yaklaşırken, Norman ordusu cephede çoktan saf tutmuştu. Bizans birliklerin en önünde Varaegler yer alıyordu, cepheye hızla ulaşabilmeleri ve bir dönüş hareketi icra edebilmeleri için Aleksios onlara at vermişti. Nitekim Varaegler bunu başardılar, ancak düşmana yaklaştıklarında savaşı bir an önce başlatma hevesiyle kendilerini kaybettiler. Bizans ordusunun ana saldırıyı geliştirmesini beklemeyen Varaeg baltalıları atlarını geriye gönderdiler ve Norman cenahına karşı yek vücut ilerlediler. Bari Kontu Amaury'nin komutasındaki tümene saldırarak atlarıyla birlikte denize sürdüler. Ne var ki kazandıkları başarı saflarındaki düzenin bozulmasına neden oldu ve Norman prensi, Aleksios'un asıl ordusunun hâlâ çok uzakta olmasını fırsat bilerek, bütün güçlerini Varaeglere yöneltmeyi başardı. Güçlü bir süvari hücumu Varaeglerin büyük bir bölümünü kuşattı; geri kalanlar deniz kıyısında, üstünde terk

* Bizans hizmetindeki Normanlar. –ç.n.

edilmiş bir şapel olan küçük bir tepeciğin üzerinde toplandılar. Burada Normanlar tarafından kuşatıldılar ve Hastings'e çok benzeyen, ama daha küçük ölçekte bir sahne yaşandı. Atlılar ve okçular Varaeglerin büyük bölümünü yok etti, geri kalanlar şapelin içinde inatla direndiler. Kendi kampından çalı ve kereste temin eden Robert bunları binanın çevresine yığdı ve ateşe verdi.[14] Dışarı fırlayan Varaegler kılıçtan geçirildi, çıkmayanlar da alevlerin içinde yok olup gitti. Bir kişi bile kaçamadı; savaşı bir an önce başlatma sabırsızlığı bütün birliğin yok olmasına yol açmıştı. Piyadenin 11. yüzyılın feodal askeri düzeni karşısındaki son çabasının kaderi böyle oldu. Artık iki yüz yılı aşkın bir süre benzer bir deneyim yaşanmayacaktı; süvari nihayet üstünlüğünü kurmuştu.

Üçüncü Bölüm

BİZANSLILAR VE DÜŞMANLARI

582-1071

MAVRİKİOS'UN TAHTA ÇIKIŞINDAN MALAZGİRT SAVAŞI'NA

Bizans Stratejisi...

Gerek bileşimi gerekse örgütlenmesiyle, Slavları ve Sarasenleri Doğu İmparatorluğu sınırından uzak tutan Bizans ordusu, isim ve geleneklerini miras aldığı birliklerden farklıydı. Konstantinos'un *palatini*'sine ve sınırlardaki *numeri*'sine benzerliği Traianus lejyonları kadar bile değildi. Ancak bu iki güce de en azından bir konuda benziyordu: Kendi döneminde dünyanın en etkin askeri yapısıydı. Doğu İmparatorluğu modern tarihçilerin elinde hak ettiği ilgiyi görmedi. Yaptıkları bariz hatalar daha güçlü niteliklerini gölgede bırakmış ve Bizantinizm hem barışta hem de savaşta kısır bir yetersizlikle eşanlamlı kabul edilmiştir. O çağı temize çıkarmak için pek çok şey yazılabilir; ancak Bizanslıların yetenek ve ustalıklarının küçük görüldüğü bir dönemde onları kuvvetle savunmak kolay değildir.

"Bizans orduları kötüydü," der Gibbon, "kazandıkları zaferler ise rastlantısal." Bu toptan suçlama gerçeklerden o kadar uzaktır ki, yenilgilerinin rastlantısal, başarılarının olağan olduğunu söylemek çok daha doğru olacaktır. Doğu imparatorlarının seferlerindeki olağan yenilgi sebepleri askerlerin yetersizliği değil, kötü generaller, yetersiz sayılar ve öngörülmeyen felaketlerdi. Bize o çağın savaşlarının son derece canlı bir görünümünü veren askeri risalelerin her biri, askerlerin mükemmelliğine doğrudan ya da dolaylı tanıklık eder. Generaller yeteneksiz ya da mevcut koşullar alışılmadık derecede elverişsiz olmadıkça, yazarlar zaferin imparatorluğun bayrağını daima izleyeceğini düşünürler. Askerlerin, tıpkı Wellington'un İber Yarımadası'nda savaşmış tecrübeli askerleri gibi "her yere gidebileceklerine ve her şeyi yapabileceklerine" güvenilir. "Ağır süvarimizden 6.000'ine sahip olan ve Tanrı'dan yardım gören komutanın daha fazlasına ihtiyacı yok-

tur," demektedir Nikeforos Fokas.[2] Filozof Leon, *Tactica*'sında, benzer bir ruhla, savaşçıların sayısı neredeyse eşit olduğu zaman, Frank ve Lombard şövalyeleri dışında dünyada Bizans *cataphracti*'siyle boy ölçüşecek atlı olmadığını belirtir. İster Slav, Türk, isterse Sarasen olsun şiddetli bir hücumla alaşağı edilebilir, böyle bir darbe sadece Batılı askerlere karşı işlemeyebilir. Bizans ordusunun mükemmellik ve etkinlik nedenlerini keşfetmek zor değildir. Cesarette düşmanlarına eşit; disiplin, örgütlenme ve silahlarda ise çok daha üstündüler. En önemlisi, sadece Roma strateji geleneklerine değil, çağın gereklerine uymak üzere özenle oluşturulmuş kusursuz bir taktik sistemine de sahiptiler.

Doğuda savaş yüzyıllarca bir sanat olarak uygulanmışken, batıda sadece şiddetli bir çatışma sorunu olarak kaldı. Genç Frank soylusu, atının üzerine sağlamca oturabildiği, mızrağını ve kalkanını beceriyle kullanabildiği zaman, askeri eğitimini tamamlamış sayılıyordu. Bizans soylusu ise silah pratiğiyle yetinmiyor,[3] Mavrikios'un, Leon'un, Nikeforos Fokas'ın eserlerini ve bize sadece isimleri kalan kitapları inceleyerek, ampirik bilgiye teoriyi de ekliyordu. Avrupa'nın bu iki bölümünün benimsediği zıt görüşlerin sonuçları beklendiği gibi olmuştur. Batının adamları, savaşı hayatta en önemli uğraş olarak görmekle birlikte, taktiklerini bilmedikleri bir düşmanla karşılaştıkları zaman ne yapacaklarını hiç bilemezlerdi. Öte yanda, doğunun generalleri her durumda karşıtlarının savaş yöntemine en iyi şekilde uyan taktiklere başvurarak Slav ya da Türk, Frank ya da Sarasen'le nasıl çarpışacaklarını ve onları nasıl fethedeceklerini bilir ve bununla övünürlerdi.

İmparator Leon'un bazı acil durumlarda verdiği talimat hem Bizanslı generallerin üstlendiği görevlerin çeşitliliğini hem de bu görevleri pratikte gerçekleştirme tarzını göstermesi bakımından etkileyicidir. Aslında bunlar Konstantinopolis'te geçerli olan bütün bir savaş sistemi anlayışını ortaya koyar. Leon'a göre,

> Franklar, koşullar ne olursa olsun geri çekilmenin şerefsizlik olduğuna inandıkları için, onlara ne zaman savaş açarsanız açın sizinle savaşacaklardır. Süvarileri uzun mızrakları, geniş kalkanları ve mu-

azzam süratleriyle hücuma geçeceği için, kendi açınızdan olası bütün avantajları kullanamıyorsanız savaşı kabul etmemelisiniz. Onlarla seferi uzatarak başa çıkmalı ve mümkünse, süvarinin düzlüklerdeki kadar etkin olamadığı tepelere doğru çekmelisiniz. Büyük bir savaş olmaksızın geçecek birkaç haftanın ardından, yorgunluktan çok kolay etkilenen bu askerler giderek savaşmaktan bıkacak ve birçoğu yurduna dönecektir... İleri karakol ve keşif konusunda çok dikkatsiz olduklarını göreceksiniz. Dolayısıyla keşfe çıkan grupların yolunu kolayca kesebilir ve avantajlı bir şekilde kamplarına saldırabilirsiniz. Frankların güçleri hiçbir disiplin taşımadığı, sadece akrabalık ya da yeminle birbirlerine bağlı olduğu için, hücuma geçtikten sonra düzenlerini kaybederler; bu durumda savaşır gibi yapabilir ve tam bir kargaşa içine düştükleri anda saldırabilirsiniz. Bütün koşullar dikkate alındığında, bir Frank ordusunu küçük çarpışmalara girip harekâtı uzatarak yıpratmak, tek bir darbede imha etme girişiminde bulunmaktan daha kolaydır ve maliyeti daha azdır. [4]

Yukarıda bir örneğini sunduğumuz talimatların verildiği bölümler iki bakımdan ilginçtir. Bize 9. ya da 10. yüzyılda, tam da feodal süvarinin gelişim döneminde, bir Batı ordusunun düşmanın eleştirel eliyle çizilmiş bir görünümünü verir. Aynı zamanda Bizans askeri biliminin karakteristik gücünü ve zayıflığını da gösterir. Bir yandan, Leon'un ilkelerinin pratik ve etkili olduğunu, öte yandan imparatorluk askerlerinin olağan koşullarda savunmada kalacağı varsayımını temel aldığını görüyoruz ki bu, etkinliklerini maddi olarak kısıtlayacaktır. Ne var ki, doğu imparatorları işte bu taktiklerle Lombard dükünün ve Frank imparatorunun her saldırısına karşı İtalya'daki *thema*'larını [idari-askeri bölge] 400 yıl elde tutabilmişlerdi.

Leon'un "Türkler"e (bu isimle Macarları ve Karadeniz'in kuzeyindeki kabileleri kasteder) direnme konusunda tavsiye ettiği yöntem batıdaki devletlere karşı uygulanan yöntemden her bakımdan farklıdır. Türk ordusu mızrak ve pala taşıyan, zafer içinse oklarına güvenen sayısız hafif atlı askeri çetelerden oluşuyordu. Taktikleri aslında Attila'nın taktiklerinin aynısı, Alp Arslan ve Batu Han'ın taktiklerinin habercisiydi. Türkler, "her tür-

lü pusu ve manevraya yatkın," keşif kollarını yerleştirirken de çok dikkatli oldukları için sürpriz saldırılarla nadiren karşılaşıyor, hatta hiç karşılaşmıyorlardı. Ne var ki eşit konumda ve açık alanda yapılan bir savaşta, onlara hemen yaklaşması ve uzaktan karşılıklı ok atışına girmemesi tavsiye edilen Bizans ağır süvarisi tarafından alaşağı edilebiliyorlardı. Düzenli piyadeyi yaramıyor, aslında piyadeye saldırmaktan kaçınıyorlardı, çünkü Bizans yaya okçularının yayları onların kısa silahlarına kıyasla daha uzun menzilliydi. Dolayısıyla bu yaya okçular, düşman atlarını önceden vurabiliyorlardı. Türklerin üzerlerindeki zırhlar atlarını değil sadece kendi vücutlarını koruduğu için bir anda atsız yani tamamıyla çaresiz bir durumda kalabiliyorlardı. Bozkır göçebesi asla kendi ayakları üzerinde savaşma alışkanlığı edinmemiştir. Dolayısıyla Türklerle atsız savaşmak tercih ediliyordu; ancak, hızlı toparlanabildikleri için takip sırasında daima dikkatli olmak ve askerlerin kaçmasına izin vermemek gerekiyordu.

Bu talimatlardan hareketle, Bizans piyadesinin etkinliğinin daha erken dönemdeki lejyonların etkinliğinden ne kadar farklı olduğu hemen görülür. 1. yüzyılın sadece kılıç ve *pilum* ile silahlanmış askerleri Part atlı okçuları tarafından uzak mesafeden imha edilirlerdi. Piyadenin ok kullanmayı benimsemesi olayların yönünü değiştirmişti ve karşılıklı atışlarda dezavantajlı durumda kalan bu kez atlı okçuydu. Atlının kaybetmekte olduğu bir savaşı hücuma kalkarak kazanması da mümkün değildi, çünkü Bizans *tagma*'sının ön safını oluşturan *scutati*[5] yani geniş kalkanlar taşıyan mızraklılar silahlı atlıları batının ağır mızrağıyla değil, sadece palalar ve kısa ciritlerle sindirebiliyorlardı. Bu durumda Türkler, imparatorluk piyadesiyle çatışmaktan kaçınmış ve onların yoluna çıkmamak için üstün hareket yeteneğini kullanmıştır. Kural olarak sadece süvari onunla boy ölçüşebilirdi.

Slavlara karşı başarı kazanmak için geliştirilen taktikler fazla önemli değildir. Sırpların ya da Slovenlerin fazla süvari gücü yoktu ve esas olarak dağlarda imparatorluk askerlerine zorluk çıkarıyorlardı. Buralarda, ulaşılması zor mevzilere yerleşen okçular ve kargıcılar istilacıları uzak mesafeden rahatsız ediyor ya da mızraklılar yürüyüş kollarının cenahına ansızın saldırabiliyorlardı. İyi bir nöbetçi sistemiyle böyle saldırılar savuş-

turulabiliyor, Slavlar ancak yağma için ovalara akın yaparken gafil avlandıklarında imparatorluk süvarisi tarafından alaşağı edilip kılıçtan geçirilebiliyorlardı.

Öte yanda Sarasenler[6] karşısında azami dikkat ve beceri gerekiyordu. "Bütün barbar uluslar içinde," der Leon, "askeri harekâtlarda en tedbirli ve dikkatli olanlar onlardır."[7] "Barbar ve kâfir Sarasen"[8] Toros geçitlerinde bozguna uğratılacaksa, onlarla karşılaşmak zorunda olan komutanın tam bir taktik ve stratejik yeteneğe ihtiyacı olacaktır. Bu durumda askerler de son derece disiplinli ve kendinden emin olmalıdırlar.

7. yüzyılda Halid bin Velid ve Amr bin As önderliğinde Suriye ve Mısır'ı fetheden Araplar, zaferlerini ne silahlarının üstünlüğüne ne de örgütlerinin mükemmelliğine borçluydular. Kaderciliklerinden gelen fanatik cesaretleri sayesinde kendilerinden daha iyi silahlanmış, daha disiplinli askerlerin karşısına çıkabilmişlerdi. Yeni yurtlarına yerleştiklerinde ve başlangıçtaki coşkuları söndükten sonra, yenilgiye uğrattıkları düşmanlarından ders almaya önem verdiler. Böylece Bizans ordusu halifelerin ordularına model oluşturdu. "Gerek silahlar gerekse strateji bakımından askeri uygulamaların çoğunda Romalıları taklit etmişlerdir," der Leon.[9] "İmparatorluğun generalleri gibi zırhlı mızraklılara güvendiler; ancak Sarasenler ve savaş atları başlangıçta dezavantajlıydı. At ata ve adam adama savaşlarda Bizanslılar daha ağırdılar ve nihai darbe geldiğinde Doğuluları alaşağı edebiliyorlardı."

Sarasenleri en tehlikeli düşman yapan iki özellik vardı: sayıları ve olağanüstü hareket kabiliyetleri. Anadolu'ya akın etmeye niyetlendiklerinde, açgözlülük ve fanatizm Horasan ile Mısır arasında halinden hoşnut olmayan herkesi bir araya getirmişti. Doğunun vahşi atlıları Anadolu'nun bereketli topraklarını yağma etmek için Toros ve Adana geçitlerinden devasa gruplar halinde akın ettiler.

> Onlar düzenli birlikler değil, gönüllülerden oluşan karmakarışık yığınlardır: Zengini ırkına onur kazandırmak, yoksulu yağma umuduyla gelir. Çoğu, Tanrı'nın savaştan zevk aldığına ve onlara zafer vaat ettiğine inandığı için savaşır. Savaşa katılmayanlar, ister erkek

ister kadın olsun, yoksul komşularının silahlanmasına yardımcı olur ve böylece hayırlı bir iş yaptığını düşünür. Nitekim silahlarında türdeşlik yoktur, çünkü deneyimli savaşçılar ve talimsiz yağmacılar yan yana yürür. [10]

Sarasen atlılarından oluşan büyük kalabalık Toros geçitlerini aştıktan sonra düzlüklere dağıldı. Frigya ve Kapadokya'da açık şehirleri yağmalayarak, kırsal kesimi talan ederek ve o günlerde dünyanın en zengin yerlerinden biri olan bu bölgeden yağmaladıklarını hayvanlarına yükleyerek at sürdüler.

İşte şimdi Bizans generali maharetini göstermeliydi: Önce düşmanlarına yaklaşmak, sonra da onlarla savaşmak zorundaydı. Birinci görev hiç de kolay değildi, çünkü Sarasenler akınların ilk günlerinde inanılmaz bir mesafe kat edebiliyordu. Henüz yağmaladığı mallarla yüklenmiş ve hantallaşmış değildi.

Anatolikon ya da Armeniakon *thema*'sı generali akın haberlerini aldığında, derhal kendi bölgesindeki güçlü atlıları toplamak ve düşmana saldırmak zorundaydı. Talimsiz adamlar ve zayıf atlar arkada bırakılıyor, piyade ise bu görevin gerektirdiği hıza ulaşamıyordu. Dolayısıyla Leon gözden çıkarılabilir bütün yaya askerleri Toros geçitlerini işgal etmeye gönderecekti. Burada süvari istilacıyı yakalayamasa bile, geri çekilişini geciktirebilir ve rahatça savaşamayacağı geçitlerde üstüne gidebilirdi.

Ama Bizanslı komutanın başarı umudu süvarisindedir. Düşmanın konumunu saptamak için zahmetten kaçınmamalıdır: "İster özgür ister köle olsun, eğer biri size bir haber getirmişse," diye yazar Nikeforos Fokas, "gece ya da gündüz, o sırada uyuyor, yemek yiyor ya da yıkanıyor olsanız dahi onu asla geri çevirmemelisiniz." Sarasenlerin izlediği yol bir kez keşfedildiğinde, komutan onu durmaksızın izleyecek, gücünü ve hedeflerini keşfedecekti. Eğer bütün Suriye ve Mezopotamya bir olup önemsiz bir baskına değil de istilaya kalkışmışsa, general savunmaya çekilmeli, sadece düşmanın cenahlarına yüklenerek yeni gelen birliklerinin yolunu kesmeli ve birbirinden ayrı birliklerin yağma yapmasını engellemelidir. "Doğunun *thema*'ları yürüyüşe geçene" kadar savaşa girilmemelidir. Bu emir, 25.000

ya da 30.000 kadar süvariyi[11] başkomutanın emrinde bir araya getirecek, ancak çok büyük bir zaman kaybına neden olacaktır. Sarasen akınları çok sık tekrarlanmıyordu; Asya'daki bütün Bizans güçleri büyük bir savaşta düşmanla nadiren karşı karşıya geliyordu. Daha tipik Sarasen akınları, Müslüman toprakların iç bölgelerinden gelen maceracıların yardımıyla Kilikya ve kuzey Suriye sakinleri tarafından gerçekleştiriliyordu.

Onları karşılaşmak için her Bizanslı komutanın kendi *thema*'sından gelen, sayısı 4.000'i aşmayan ağır süvarisi olurdu. Leon işte bu güce komuta etmek için ayrıntılı taktik talimatlar vermişti.[12] Komutan akıncılarla karşılaştığı zaman, akıncılar dönüp onu savaşa davet ediyorlardı; güçleri de küçümsenmemeliydi. Adam adama çatışmada hasımlarına denk olmasalar da, sayıca genellikle üstündüler ve daima kendilerine çok güvenirlerdi. "Başlangıçta zafer beklentisiyle çok cesur olurlar ve safları hücumumuzla parçalansa bile vazgeçmezler."[13] Düşmanlarının gücünde bir gevşeme olduğunu gördükleri anda her şeyi göze alarak hep birlikte hücuma geçerler. [14] Ancak bu hücumda başarısız olurlarsa, genellikle kargaşa çıkar, "çünkü Tanrı'nın kendilerine yardımcı olmadığını düşünür ve yenilgilerini ilahi bir gazabın işareti olarak görürler ve artık kendilerini savunmaya çalışmazlar."[15] O halde Müslüman ordu bir kez kaçmaya başladığında, *à l'outrance** takip edilebilirdi ve Bizans subayı o eski askeri *Vince sed ne nimis vincas*** düsturundaki uyarıyı kulak ardı edebilirdi.

Sarasenlerle çarpışmada başarı kazanmanın sırrı, geliştirilmesi üç yüz yıl süren süvari taktiklerinde yatar. 10. yüzyılda bu taktikler mükemmelleştirilmişti ve deneyimli asker Nikeforos Fokas bunların ne kadar etkin olduklarını teyit ediyordu. Ayırt edici özellikleri, askerlerin daima iki saf ve bir yedek halinde yerleştirilmeleriydi, yön değiştirmelerini önlemek için süvari cenahları tutuyordu. Düşman çok derin bir saf halinde geliyor ve birinci saf, ikinci saf ve yedeklerin birbiri ardı sıra savaşa girerek gerçekleştirdikleri üç başarılı şoka asla dayanamıyordu. Bizanslılar, bir süvari savaşında son yedeği geride tutan tarafın kazanması gerektiği ilkesini

* Fr., sonuna kadar –ç.n.

** Lat., Muzaffer ol, ama fazla değil; aşırı derecede sıkıştırılan düşman tehlikeli olur anlamında–ç.n.

keşfetmişlerdi. Bu durumlarda kullanılan ve kaynaklarımızın dikkatle betimledikleri düzen, ayrıntılı olarak ele alınmaya değer; bu değerlendirme Bizans ordu örgütlenmesinin incelendiği bölümde verilecektir.

İstilacı Sarasenle başa çıkmanın başka yöntemleri de vardı. Çok güçlü bir akın yapıldığında, çekilmekte olan yağmacıların gerisine sarkmak ve Toroslar'ın dağ geçitlerinde ilerledikleri sırada üzerlerine çullanmak bazı durumlarda tavsiye edilebilirdi. Sarasenlerin ganimet yüklü hayvan kafileleriyle birlikte geçitlerde sıkıştığı bir anda, süvari takibine yardımcı olmak için piyadenin devreye girmesiyle birlikte, başarı neredeyse kesin oluyordu. Bu durumda düşman, okçular tarafından vurulabiliyor ve atlarının –"her şeyden çok değer verdikleri *pharii*"nin–[16] uzaktan atılan oklarla vurulduğunu gördükleri anda dirençlerini kaybediyorlardı, çünkü Sarasen, yakın savaşa girmediği zaman atının zarar görmemesi için elinden geleni yapardı.

Doğulu istilacı soğuk ve yağmurlu havalardan da hoşlanmıyordu. Kötü havalarda her zamanki dayanıklılığını ve cesaretini sergileyemiyor ve karşı tarafa büyük avantaj sağlayan koşullarda saldırıya uğrayabiliyordu. İstilacı orduların kuzeye, Kapadokya'nın içlerine girdiği haberi alındığı anda, onların ülkelerine güçlü bir akın başlatmak, Kilikya ve kuzey Suriye'yi harap etmek mümkün olabiliyordu. Bu yıkıcı uygulamaya çok sık başvuruldu. İki ordunun kendi topraklarını savunmaya çalışmaksızın ötekinin topraklarını yakıp yıkması Hıristiyanlık ile İslamiyet'in sınır bölgelerinde yaşayanlara çok aşina bir uygulamaydı. Denizden gelen saldırılar karadan yapılan akınlarla tamamlanıyordu. Leon şöyle der:

> Kilikyalı Sarasenler Toroslar'ın kuzeyindeki ülkeyi yağmalamak için geçitleri aştıkları zaman, Kibiraioton *thema*'sının komutanı elindeki bütün güçlerle hemen gemilere binmeli ve düşman kıyılarını yakıp yıkmalıdır. Öte yandan, eğer Pisidya'nın kıyı bölgelerine saldırmak için yelken açarlarsa, Toros'lu Klissurarhlar, Tarsus ve Adana'yı tehlikesizce viraneye çevirebilirler. [17]

Bizans subayının yüksek beceri düzeyini bu talimatlardan daha açıkça ortaya koyabilen bir şey yoktur. Leon'un kendisi çok yetenekli değil-

di ve *Tactica*'sı da yeni bir askeri sanat oluşturmaktan çok, mevcudu bir sis teme bağlamayı amaçlıyordu. Ancak bu, 6. yüzyıldan önce batı Avrupa'd benzeri yazılması mümkün olmayan bir kitaptır. En çarpıcı noktalarında biri, o dönemde Hıristiyan dünyasında var olan yönelimlerden oldukça farklı bir tonda yazılmış olmasıdır. Bizanslılar askeri becerileriyle bol bol övünseler de, şövalyelik ruhunun kıvılcımı onlarda yoktur. Cesaret, savaşçının tek ve en yüksek erdemi olarak değil, sadece başarı sağlamak için gerekli özelliklerden biri olarak görülür. Leon, herhangi bir seferin büyük bir çarpışma olmaksızın başarıyla tamamlanmasını, savaşta elde edilebilecek en ucuz ve en tatminkâr sonuç olarak görür. Askerlerin kavgaya girme sabırsızlığına yol açan savaşçı coşkusuna saygı duymaz. Onun için bu, cahil barbarın bir özelliğidir ve generallik yapmak isteyen kişiler için ölümcül bir vasıftır.

Leon manevra, pusu ve geri çekilir gibi yapma taktiklerini tercih etmektedir. En çok, avantajlı konumda olduğundan emin olmaksızın savaşa giren subayı küçümser. *Parlementaire*'lerin* düşmanın sayısı ve etkinliği hakkında istihbarat elde etmek dışında bir amaç gözetmeksizin karşı saflara nasıl gönderileceği konusunda bir tür entelektüel gururla talimatlar verir. En olağan ve ahlaki tavsiyelerinin bir parçası olarak, yenilgiye uğrayan bir generalin düşman komutanına bir elçi aracılığıyla teslim olma önerisinde bulunması halinde (gerçek bir teslim olma niyeti olmadığı halde) çoğu kez geri çekilecek kadar zaman kazanabileceğini ima eder. Düşman ordusunun küçük rütbeli subaylarını ihanet etmeye yönlendiren mektuplar göndermek ve bir yolunu bulup bu mektupların başkomutanın eline geçmesini sağlamak ve böylece başkomutanın kendi subaylarından kuşkulanmasına yol açmak gibi eski hilelere dahi tenezzül eder. Bu türden "entrika" sözcüğün en kötü anlamında "Bizanslı" bir anlam taşısa da, bu durum, uygulanan stratejik sistemin gerçek ve olağanüstü değerini görmemizi engellememelidir. 10. yüzyılda Konstantinopolis'te anlaşıldığı biçimiyle savaş sanatı o sırada dünyanın gerçek bilimsel özelliğe sahip yegâne tasarımıydı ve 16. yüzyıla kadar rakipsiz kaldı.

* Temsilciler/elçiler –ç.n.

Bizans Ordularının Silahları, Örgütlenmesi, Taktikleri

Bizans ordusunun, özel formunu, saltanatı Doğu İmparatorluğu'nun tarihindeki başlıca dönüm noktalarından birini oluşturan bir hükümdara, imparator Mavrikios'a borçlu olduğu söylenebilir.[18] Onun *Artis Militaris* adlı eserinin bize ulaşmış olması, doğu askerlerinin esas olarak onun sayesinde yeniden örgütlendiklerini görmemiz için yeterlidir. Dönemin tarihçileri de ayrıntılara girmeksizin onun reformlarından söz ederler ve reformların kalıcı olmasına rağmen ona askerler arasında sevilmemesine yol açtığını anlatırlar. Ne var ki daha sonraki yazarlar o sırada yapılan değişiklikleri, hatalı biçimde, daha ünlü bir savaşçı olan Heraklios'a atfetmişlerdir.[19] Heraklios Roma bayrağını doğu topraklarında öncellerinden daha ileri götürmüş bir hükümdardı. Aslında Heraklios'un ordusu da değerli ama talihsiz Mavrikios tarafından örgütlenmişti.

Mavrikios'un yaptığı değişikliklerin en önemlisi *foederati*'den düzenli Roma ordusunun saflarına sessizce süzülen ve Töton *comitatus*'unu andıran sistemin tasfiyesiydi. *Centurion* üstündeki bütün subayların merkezi yönetim tarafından atanması sağlanarak askerin kendi üstünden çok imparatora sadakat göstermesi güvence altına alındı. Böylece bir ordu ya da birlik komutanı kendisine devlete karşı tehlikeli olma fırsatı veren bir yetki ve himaye gücüne sahip olmaktan çıktı. Askerler kendilerini imparatorluğun askeri kurumuna bağlı birliklerden çok kişisel taraftarlar olarak silah altına alan yarı bağımsız güçlerin değil, imparatorun temsilcilerinin emrine girdiler.

Mavrikios'un gerçekleştirdiği bu reform, ordusunun disiplin ve sadakati bakımından çok yararlı oldu. Bir sonraki adımda ise imparatorluğun bütün güçlerini tek bir örgütlenme formuna indirdi. İustinianos'un saltanatının sonuna doğru devlet gelirlerinde görülen ve kendisini gittikçe daha çok hissettiren azalma, görünüşe bakılırsa Roma ordusunda hizmet eden yabancı paralı askerlerin sayısında büyük bir düşüş yaratmıştı. İmparatorluktaki *foederati*'nin çoğunluğunu oluşturan kavimlerden Lombardların İtalya'ya göç etmesi, Heruller ve Gepidlerin de yok edilmeleri bu sonucu hızlandırmıştı. Sonunda, yabancı askerlerin sayısı orduya karışmalarının hiçbir askeri tehlike yaratmayacağı bir düzeye indi.

Mavrikios'un getirdiği yeni sistem yaklaşık beş yüz yıl sürecekti. İster piyade ister süvari olsun, ordu birimi βάνδον [20] (*bandon*) idi –günlük dilde *komes*[21] unvanını taşıyan, ama bazen de daha eski terimle τριβῶνος (*tribonos*) diye adlandırılan bir subayın komutasında 400 kişilik zayıf bir tabur ya da süvari alayı. Üç ya da daha fazla "bandon" (ya da bazen adlandırıldığı gibi τάγματα [*tagmata*]) çeşitli durumlarda μοῖρα (*moira*), χιλιαρχία (*hilyarhia*) ya da δρούγγος [22] (*thruggos*) denilen küçük bir tugay oluşturuyordu. Üç δρούγγος Mavrikios'un kabul ettiği en büyük askeri grubu oluşturuyordu ve bunların birleşmesiyle oluşan tümene, *turma* ya da μέρος (*meros*) deniyordu. Bütün Bizans askeri sisteminin, Latin, Yunan ve Germen sözcüklerini kendi terminolojisinde ilginç biçimde yan yana getirmesinden daha karakteristik bir şey olamaz. Eski Roma kalıntılarının üstünde, önce 4. ve 5. yüzyılların *foederati*'sinden gelen ve Tötonca isimlerden oluşan bir tabaka ve sonra da bazıları eski Makedonya askeri sisteminden gelen ve diğerleri daha yakın zamanlarda türetilmiş sayısız Yunanca sözcük buluruz. Aslında imparatorluğun resmi dili hâlâ oturmamıştı; Mavrikios bile tebaası tarafından *Pius, Felix, Augustus*[23] olarak selamlanıyordu. Halbuki bu unvanları kullananlar genellikle Yunanca konuşuyorlardı. *Artis militaris*'te iki dil ayrılmaz bir biçimde karışmıştır: "Savaştan önce," der imparator, "kontlar *bandon*'larının karşısında durup 'Δεοὺς' (*Deus nobiscum*) diye savaş narası atsınlar ve askerler de cevaben 'Κύριε Ελέησον' (*Kyrie Eleison*) diye haykırsınlar."

Mavrikios'un vergileri ödeyen sınıf ile orduyu oluşturan sınıf arasında 4. yüzyılda oluşturulan ayrımı yıkma amacında olduğu görülür. "İstiyoruz ki," diye yazar, "her Romalı özgür genç yay kullanmayı öğrensin ve her zaman eline bu silah ve iki mızrak verilsin." Buradaki amaç genel askerlik hizmetinin başlatılmasına yönelik bir adım olsa da, asla daha ileri götürülmedi. Üç yüz yıl sonra Leon'un, pratik bir gereklilikten çok bir temenni olarak aynı sözleri tekrarladığı görüldü. Ne var ki imparatorluk güçleri artık neredeyse bütünüyle ülke içinden toplanıyordu ve Bizanslılar dışında ülke sınırları içinde yer alan hemen her ulus önemli sayıda asker veriyordu. Asya'da Ermeniler ve İsaurialılar ile Avrupa'da Traklar ve Makedonlar –ya da daha uygun bir deyişle yarı Romalılaşmış Slavlar– askerlik için en uygun kumaş olarak görüldüler.

Mavrikios'un yaptığı düzenlemelerin, ölümünden sonra neredeyse 300 yıl değişmeden kalması, Bizans kurumlarının olağanüstü sürekliliğini gösterir. Leon'un *Tactica*'sının askerlerin silahlanması ve örgütlenmesiyle ilgili bölümleri, öncelinin *Artis militaris*'inin benzer bölümlerinin yeniden yazılışı gibidir. İki eserde de ağır ve hafif atlılar ile piyade askerine ilişkin betimlemeler, terminolojiyle ilgili birkaç nokta dışında özdeştir.

Καβαλλάριος (*kaballarios*) yani ağır teçhizatlı asker her iki çağda da küçük bir sorgucu olan çelik bir başlık ve boyundan kalçalara kadar uzanan uzun bir zırhlı gömlek giyiyordu. Eldivenler ve çelik ayakkabılarla da korunuyor ve genellikle zırhının üzerine hafif bir cüppe giyiyordu. Subayların ve ön safta yer alan adamların atları çelik alın bağı ve başı koruyan bir kafesle donanmıştı. Askerin silahları, geniş ağızlı bir kılıç (σπάθιον = *spathion*), bir kama (παραμήριον = *paramirion*), bir atlı yayı ve sadak ile sap kısmına bağlı bir sırımla omuza asılan ve küçük bir flamayla süslenen uzun bir mızraktan (κοντάριον = *kontarion*) oluşuyordu. Flama, sorguç ve cüppenin rengi alay bayrağının rengindeydi ve aynı *turma* içinde yer alan "*bandon*"ların bayraklarından hiçbiri aynı renk değildi. Böylece saflar, bir örnek ve düzenli bir görünüm sergiliyor, her takım kendi rengini taşıyordu. Her atlı eğerinde uzun bir pelerin taşıyor, soğuktan ve yağmurdan korunmak için ya da zırhının parıltısını saklamak istediğinde bu pelerini giyiyordu.[24]

Hafif teçhizatlı asker, bazen zırh ya da boynuzdan yapılmış bir göğüslük ya da sadece boynu ve omuzları örten hafif bir zırhlı üstlük giyiyordu. Ağır atlının yay çekmek için iki elini gerektirdiğinden kullanamadığı bir savunma aracı olarak geniş bir kalkan taşıyordu. Hafif süvari silah olarak mızrak ve kılıçla donanmıştı.

Önem bakımından atlının çok altında yer alan piyade, tıpkı atlı gibi, ağır ve hafif olmak üzere iki şekilde tanımlanıyordu. *Scutati* (σκουτάτοι) yani ağır piyade askerleri, sorguçlu çelik miğfer ve kısa bir zırh gömlek giyiyor, tıpkı sorguçları gibi alay bayrağıyla aynı renkte olan geniş, dikdörtgen biçiminde bir kalkan (θύρις = tihiris) taşıyorlardı. Başlıca silahları, ön kısmı keskin, arka kısmında sivri bir çıkıntı bulunan kısa ama ağır savaş baltası (τζικούριον = *securis*) idi. Aynı zamanda bir kamayla donanmışlardı. Hafif piyade (ψιλοί = *psiloi*) savunma zırhı giymiyordu; atlının silahın-

dan daha uzun menzilli ve bu nedenle düşmanın atlı okçuları için korkutucu, güçlü bir yayı vardı. Yayın pek bilinmediği bölgelerden gelen birkaç birlik, yay yerine iki ya da üç mızrak (ριπτάρια = riptaria) taşıyordu. Yüz yüze savaşta, *psiloi*, *scutati*'ninkine benzer bir balta ve bellerine astıkları çok küçük, yuvarlak bir kalkanla donanıyordu. [25]

Ordunun hizmetinde ayrıca savaşçı olmayanların oluşturduğu geniş bir kafile vardı. Süvarilerde her dört askere bir seyis düşüyordu; piyadelerde her on altı adama, içinde "bir el değirmeni, bir bağcı bıçağı, bir testere, iki bel, bir tokmak, geniş bir sepet, bir tırpan, iki kazma" [26] ve sözlüklerin ne olduklarına dair hiçbir ipucu vermediği [27] çeşitli araçlar bulunan bir arabayı süren bir hizmetli düşüyordu. Böylece, siper kazmak için "*centuri*"[28] başına yirmi bel ve yirmi kazma daima hazırdı. Bizans ordusunun örgütlenmesi öylesine mükemmeldi ki, sadece bir "askeri kafile" değil, sedyeci (σκριβώνοι = *scriboni*) ve cerrahlardan oluşan bir sağlık grubu bile vardı. Askerler geri çekilirken *scriboni*'nin cepheden getirdiği her yaralı için bir *nomisma*[29] alması askerlerin hayatına verilen değeri gösterir. Savaşçı olmayanların ve araçların yürüyüşüne özel subaylar nezaret ederdi. Bu kafile, topluca *tuldum* (τούλδον) olarak anılıyordu ve *Tactica*'nın çalışkan yazarının dikkatini çeken konular arasındaydı.

Mavrikios ve Leon'un taktiklerle ilgili eserlerinin bu bölümleri, 6. ve 9. yüzyıllarda uygulanan yöntemler arasında, askeri sistemlerinin diğer bölümlerinde görülenlerden çok daha büyük bir farklılık olduğunu gösterir. Leon'un metni doğal olarak öncelininkinden daha ilginçtir. Bazı önemli talimatları ilgimize layıktır.

İlk olarak, ordu gece çöktüğünde dinlenebilsin diye çevresine kazılan eski Roma siper sisteminin yeniden kullanıldığı gözlemlenebilir. Bir mühendis bölüğü (Μένορες [aynen böyle] - *mensore*) daima öncüyle birlikte yürüyor ve akşam molası verildiğinde, kazık ve halatlarla kampın dış hatlarını tespit ediyordu. Ana ordu toplandığında, *tuldum* merkeze yerleşirken, karma piyade "*bandon*"ları *mensore*'lerin halatları boyunca hendek kazıyor ve set yapıyorlardı. Her birlik işin sabit bir bölümünü yapıyordu. Kampın epeyce dışına bir nöbetçiler zinciri yerleştiriliyor, böylece en karanlık gecelerde bile sürpriz bir saldırı neredeyse imkânsız hale geliyordu. [30]

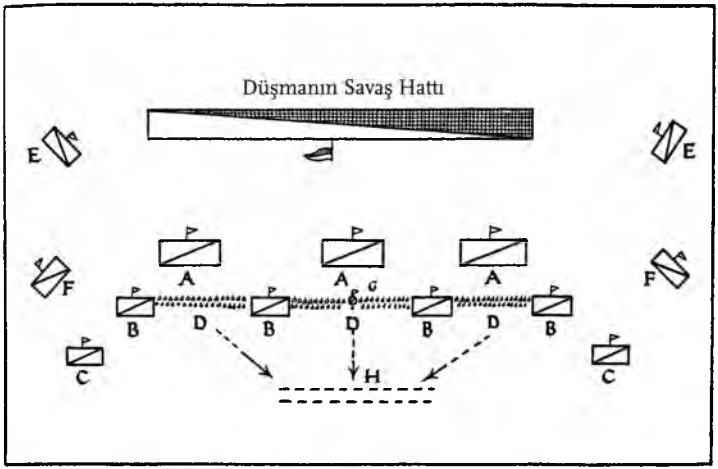
Bizans taktik sisteminin başlıca özelliği harekâtta kullanılan birimlerin küçük olmasıydı. Bu, yüksek bir disiplin ve talim derecesinin işaretiydi. Batı ordusu her biri binlerce adamdan oluşan iki ya da üç muazzam kıta halinde toplanma hatasını sürdürürken, aynı güçte bir Bizans ordusu pek çok bölüme ayrılıyordu. Leon tek bir "*bandon*"dan daha güçlü bir kolun varlığını düşünmemişe benziyor. Ayrı ayrı birçok birimden oluşan bir savunma hattında düzen ve birliğin sağlanabilmesi, alt komuta kademesindeki subayların ortalama olarak ne kadar yetenekli olduklarının en iyi kanıtıdır. 9. ve 10. yüzyıllarda bu kontlar ve *moirarh*'lar genellikle Bizans aristokrasisine mensuptu. Leon şöyle der:

> Ordumuza subay olacak, zengin ve aynı zamanda cesur ve soylu yeterince adam bulmamızı engelleyecek hiçbir şey yoktur. Soylu olmaları askerler tarafından saygı görmelerini sağlarken, servetleri, fırsat düştükçe ve adilce dağıtılan küçük armağanlar sayesinde kendi askerleri arasında çok sevilmelerini sağlar. [31]

Doğu imparatorluğunun soylu aileleri gerçek bir askeri ruha sahipti. Skleros ve Fokas, Bryennios, Kerkuas ve Komnenos gibi aileler kuşaklar boyunca orduya subay verdiler. Bu soylular, Konstantinopolis kapılarından çıktıkları anda lüksü ve entrikayı arkalarında bırakıyor ve savaş meydanında sert birer profesyonel asker haline geliyorlardı.[32]

Leon'un eserinde piyade tamamen ikincil rol oynar. Bu yaklaşım öylesine belirgindir ki, taktik talimatlarının pek çoğunda yaya askerlerden söz etmeksizin sadece süvariye yönelik bir düzen önerir. Bu, Sarasenler ya da Türkler gibi hızlı hareket eden bir düşmanla çatışmaya girildiği zaman, piyadenin savaş anında daima geriden gelmesinin bir sonucudur. Bu nedenle, Bizans taktiklerinin en tipik gelişimini gösteren bir örnek olarak, gücü atlılardan oluşan bir düşmanın karşısında dokuz "*bandon*"luk bir *turma* ya da 3.500 ila 4.000 adamlık bir düzen seçilmiştir.

Ön savunma hattı, her biri yedi (ya da bazen beş) sıra halinde dizilmiş üç *bandon*'dan oluşuyordu. Bu askerler ilk şoku karşılıyorlardı. İlk hattın ardında, her biri on (ya da bazen sekiz) sıra halinde dizilmiş dört yarım

Şekil 1. Savaş düzeninde bir Bizans süvari *turma*'sı

A.A.A. –ön hatta, her biri yaklaşık 450 adamdan oluşan üç *bandon*; B.B.B.B. –ikinci hatta, her biri yaklaşık 225 adamdan oluşan dört tane yarım *bandon*; C.C. –yedek: aynı güçte iki yarım *bandon*; D.D.D. – ikinci hattın aralıklarını dolduran çift sıralı bir *bandon*; E.E. –ενεδροι yani kanatlarda, düşman cenahlarını hedef alan, birbirinden uzak gruplar: her biri 225 kişi ya da birlikte bir *bandon*; F.F. –πλαγιοσύλακες, düşmanın benzer girişimlerini önlemek için yerleştirilen, her biri 225 kişi ya da birlikte bir *bandon* oluşturan askerler; G. –komutan ve kurmay heyeti; H. –ikinci safın hücumu sırasında D.D.D. askerlerinin çekilecekleri mevzi.

bandon'dan oluşan ikinci hat vardı. Bunlar ön hattaki *bandon*'ların hemen arkasında değil, aralarındaki boşluklarda yer alıyorlardı. Böylece, geri püskürtülmesi halinde ilk hat, kendi yoldaşlarının üzerine doğru değil, aradaki boşluklara çekilecekti. Ancak, ikinci hatta bir sağlamlık izlenimi uyandırmak için tek bir *bandon* üç bölüme ayrılıyor ve adamlar dört yarım *bandon* arasındaki boşluklara iki sıra halinde diziliyorlardı. Bu askerler, ilk hat gerilediği ve ikinci hattın aralıklarına çekildiği zaman geriye çark ediyor ve sıranın merkez gerisinde bir destek oluşturuyorlardı. İki yarım *bandon*'dan oluşan esas yedeklerse, oldukça geriye, ikinci hattın cenahlarına yerleştiriliyorlardı. Geri çekilen *bandon* bunlarla aynı hatta sıralanacaktı. Ana gövdenin her cenahına 225 adamdan oluşan bir yarım *bandon* ekleniyordu; bun-

lara πλαγιοφύλακες (playiofilakes) deniyor ve *turma*'nın cenahlarına yönelme girişimlerine direnme görevi veriliyordu. Daha öteye, mümkünse gizlice, denk güce sahip iki grup yerleştiriliyordu; bunların görevi, düşmanın gerisine sarkmak ya da her ani saldırılarla düşman kanatlarını taciz etmekti; bu askerlere Ενεδροι (enedri) yani "pusuda bekleyenler" deniyordu. Komutanın konumu olağan hallerde ikinci hattın merkezindeydi. Komutan burada durmakla, yani kendisini en öndeki süvari bölüklerinin başında çatışmaya atmayarak, savaşın gidişatına dair daha iyi ve genel bir fikir edinebiliyordu.

Bu savaş düzeni her türlü övgüye layıktır. Böylece, bir süvari savaşında zaferin anahtarını oluşturan şok hücum dalgaları sağlanıyor, Bizans gücünün hızı tükenmeden düşmana beş ayrı saldırı yapılabiliyordu. Birinci hattın arkasındaki aralıkların gerisine ikinci hattın yerleştirilmesi, ilk süvari bölüklerinin geri püskürtülmeleri halinde bütün güçlerin dağılması ihtimalini önlüyordu. Bozguna uğrayan askerlerin arkalarında toplanabilecekleri bir boşluk bulunuyor, böylece bozgunun yakındaki gruba sirayet etmesi önlenmiş oluyordu. Nihayet yedekler ve ayrı duran birlikler, birinci ve ikinci hatlardan geriye kalanların hedef alacağı düşman merkezine değil, cenaha, yani düşmanın en korunmasız ve kırılgan noktasına doğru hücum ediyorlardı.

Bizans ordusunun ne kadar mükemmel örgütlendiğine dâir bir fikir daha verelim: Küçük çarpışmalarda her birlik, biri "çatışma hattı" olan *cursores* (κούρσορες) ile diğeri "destek" sağlayan *defensores* (διφένσορεζ) olmak üzere iki bölüme ayrılırdı. Piyade *turma*'sında *cursores* kuşkusuz okçulardan, *defensores* ise *scutati*'den oluşuyordu.

Leon'un *Tactica*'sının tamamını özetlemek sıkıcı ve gereksiz olur. Taktiklerin gücünü ve bütünlüğünü ortaya koyan yeterince örneğe yer verilmiştir. Bu talimatları inceledikten sonra Doğu imparatorluğunun askeri gücünün sürekliliğini anlamak kolaydır. Olağan koşullar altında imparatorluk askerlerinin, disiplinsiz Slav ve Sarasenlere karşı bilim ve disiplinden gelen üstünlükleri vardı. Bu nedenle açıklama gerektiren onların zaferlerinden çok yenilgileridir.

Bizans'ın ihtişamı 1071'de yapılan Malazgirt Savaşı'yla sona erdi. Bu savaşta Romanos Diogenes'in aceleciliği Asya *thema*'larındaki güçlerin

Alp Arslan'ın atlı okçuları tarafından yok edilmesine yol açtı. Asyalı soyluların feodal hizbinin adayı olan İsaakios Komnenos'un yükselişiyle belirginleşen merkezi çürüme, ordunun güçten düşmesine neden olmuş olabilir. Ancak ölümcül sonuca yol açan Malazgirt oldu, çünkü Anadolu'nun içlerindeki *thema*'ları Selçuklu Türkleri tarafından işgal edilince, imparatorluğun asker kaynağı olan ve beş yüz yıldır doğu ordusunun çekirdeğini oluşturan yiğit İsaurialıların ve Ermenilerin toprakları imparatorluktan koptu.

Bizans askeri meselelerinde çoğu yazarın lütfederek belirttiği tek noktanın, ünlü Rum ateşinin burada değerlendirilmediği gözlenecektir. Çünkü Rum ateşinin kent kuşatmalarında ve deniz savaşlarında hatırı sayılır bir önemi olsa da, kanaatimizce sadece küçük bir savaş aracıdır ve Bizans başarısındaki yeri imparatorluğun mükemmel stratejik ve taktik sistemiyle karşılaştırılamaz. İmparatorluk generallerin elindeki tamamen mekanik diğer aygıtların incelenmesi de aynı sonucu verebilir. Romalı mühendislerin eski becerisi neredeyse bütünüyle korunmuş ve Konstantinopolis'in silahhaneleri öldürücü etkisiyle batının ve doğunun ilkel halklarında saygıyla karışık gizemli bir korku uyandıran makinelerle doldurulmuştu. *Vinea* ve *testudo*, katapult, mancınık ve *ballista* 10. yüzyılda ilk akla gelen araçlardı. Bunlar hiç kuşkusuz her kuşatmada etkin biçimde kullanılmıştır. Ancak askeri makinelerin kullanımındaki teknik beceri, Bizanslıların savaşçı komşuları üzerinde kurdukları üstünlüğü açıklamaya yetmez. Bu üstünlüğün kaynakları, bilim ve disiplinin, strateji ve taktiklerin, profesyonel ve gene de ulusal bir ordunun, hem eğitimli hem de askeri bir üst sınıfın varlığında aranmalıdır. Ama aristokratlar sadece birer saraylı haline geldiğinde, yabancı paralı askerler İsaurialı okçuya ve Anadolulu atlıya üstün geldiğinde, eski Roma örgütlenme gelenekleri salt merkezi bir yapıya dönüştüğünde, geçmiş çağlardan miras kalan mekanik beceri, Bizans İmparatorluğu'nun çökmesini asla önleyemezdi. Batılı şövalyenin kaba gücü, Keyhüsrev'e, Crumn'a, Mesleme'ye ve Sviatoslav'a çok zor gelen bir işi başardı. Ancak, soyguncu Haçlılar Heraklios'un ya da İoannes I. Zimiskes'in, İsaurialı III. Leon'un ya da Ermeni V. Leon'un imparatorluğunu değil, sefil III. Aleksios Angelos'un küçülmüş ve altüst olmuş ülkesini ezip geçebilmişlerdi.

Dördüncü Bölüm

FEODAL SÜVARİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ

1066-1346

HASTINGS SAVAŞI'NDAN MORGARTEN VE CRÈCY SAVAŞLARINA

Anglo-Dan piyadesinin son mücadeleleri ile 14. yüzyılın kargılıları ve okçularının yükselişi arasında, zırhlı feodal atlının üstünlük dönemi yer alır. Bu çağ, strateji ve taktikler bakımından neredeyse tam bir durgunluk dönemidir; savaş sanatı sadece kent kuşatma teknikleri dalında fark edilecek kadar ilerleme sağlamıştır.

Toplumdaki feodal örgütlenmenin soylu kanı taşıyan herkesi savaşa kattığı söylenebilse de asker haline getirdiği söylenemez. 12. ve 13. yüzyılların atlısı, atının üzerine sağlam biçimde oturabiliyor, mızrağını eline alıp kılıcını iyi kullanabiliyorsa, bir askeri beceri modeli olarak görülebiliyordu. Bu atlı, bir ordu için salt cesaret kadar disiplin ya da taktik becerinin de gerekli olabileceğinin farkında değildi. Zorlukla bir araya getirilen, itaatsiz, manevra yeteneği olmayan ve kısa hizmet dönemi sona erdiği anda kendi birliğinden uzaklaşan feodal güç, askerliğe hiç uygun düşmeyen ve o zamana dek bir arada pek görülmemiş nitelikler sergiliyordu. Öncelikle, kendi sınırlarını Macarlara, Kuzeylilere ya da Sarasenlere yani 10. yüzyılda Hıristiyanlık için gerçek bir tehlike oluşturan düşmanlara karşı savunma amacıyla oluşturulmuş bu kurum, kendini bir türlü saldırı savaşına uyarlayamadı. Her biri kendi adamlarını kör bir şekilde kıskanan ve kraldan başka üstün bir güç tanımayan –genelde kral bile soylularını denetleyemezdi– çok sayıda toprak sahibi bir araya geldiği zaman, onları disiplinsiz bir yığın olmaktan çıkaracak ve her düzenli orduda kurulması gereken bir komuta hiyerarşisi oluşturmaya ikna edecek olağanüstü becerilere sahip bir lidere ihtiyaç duyulacaktı. Hükümdarlar kale komutanı ya da süvari komutanı gibi görev kademeleri oluşturarak bu tehlikenin önünü almaya çalıştılarsa da

bunlar sadece geçici çözümlerdi. İtaatsizlik, kötü bir alışkanlık olan varlığını sürdürdü. Kritik bir anda, cesurca ileri atılmaktan başka gözü hiçbir şey görmeyen bir küçük baron ya da *banneret*'nin* aceleciliği yüzünden bir çatışma çıkabilir, askerlerin düzeni bozulabilir, bir plan altüst olabilirdi. Komuta hiyerarşisi profesyonel deneyimden çok toplumsal statüyü temel aldığı için, en büyük asker grubuna önderlik eden ya da en yüksek rütbeyi elinde tutan soylu, kendisini savaşın yönünü tayin etme hakkına sahip görüyordu. Ordu toplanırken sadece birkaç mızraklı asker getirebilen tecrübeli subay, üstlerinin hareketlerini etkilemeyi aklına pek getirmezdi.

Salt cesaret beceri ve deneyimin yerini aldığı zaman, hem taktik hem de strateji ortadan kalkar. Kibir ve budalalık bir araya gelince ortalama feodal ordunun rengi ortaya çıkıyordu. Zaman ve mekân değişse de, muharebeler aynıdır: El Mansûra (1250) Aljubarrota'ya (1385); Nikopolis [Niğbolu] ise (1396) Courtrai'ye (1302) benzer. Düşman görüş mesafesine girdiği anda batılı şövalyeleri hiçbir şey durduramıyordu; kalkan uygun konuma getiriliyor, mızrak ileri yöneltiliyor, at mahmuzlanıyor ve zırhlıların oluşturduğu saf, karşısında ne olduğuna dikkat etmeden saldırıyordu. Şövalyenin kariyeri, çoğu kez bir taş duvara çarparak, bir kanalda çırpınarak, bir bataklığın içinde debelenerek ya da kazıklarla korunan bir bölgenin çevresinde beyhude koşturarak sona eriyordu. Basit de olsa bir taktik sistemine sahip olan herhangi bir düşman, bu tür ordular karşısında çoğunlukla başarılı oluyordu. El Mansûra Savaşı (1250) 13. yüzyılın askeri âdetlerinin iyi bir örneği olarak ele alınabilir. Fransızların öncü kıtası, önünde açık bir alan, hurma ağaçları arasında da dinsizlerin parıldayan mızraklarını görünce sabrına hâkim olamamıştı. St. Louis'nin [IX. Louis] çarpışmayı kesinlikle yasaklamasına rağmen, başlarında Artois Kontu ile birlikte pervasız bir saldırı başlattılar. Memlûklar geri çekildiler, takipçilerinin şehrin sokaklarına dalmalarına izin verip bir anda bütün yönlerden harekete geçerek saldırdılar. Artois Kontu'nun kıtası kısa sürede dağıldı ve parçalandı. Yoldaşlarının tehlikede olduğunu haber alan ana gövde yardıma koştu. Ne var ki her komutan kendi yolunu ve hızını kendisi belirlediği için, Fransız

* Fr., gerektiğinde bayrak açıp asker toplayan fief sahibi -ç.n.

ordusu savaş meydanına küçük ve dağınık gruplar halinde ulaştı. Bunların çoğu Memlûkların saldırısına uğradı ve dağıldı. Genel bir savaş olmadı, ancak birbirinden kopuk birkaç süvari çatışması tıpkı büyük bir yenilgi gibi sonuçlandı. Haçlı coşkusuyla hareket ediyor olsalar da batılı şövalyelerin büyük gücü sokak çatışmalarında yenilgiye uğrayabiliyordu.

Feodal ordu tek bir modele göre diziliyordu. Askerler ne disipline ne de birlikte hareket etme alışkanlığına sahip oldukları için birçok küçük birliğin hareketini birleştirmek imkânsızdı. Bu yüzden süvarilerin tamamını üç büyük kıta halinde tertiplemek ve onları düşmana saldırtmak olağandı. Bir iki komutan yedek güç bulundururdu, ancak bu yedekler yaşı ilerlemiş adamlardan oluşuyordu. Aslında çoğu kez feodal bir şefi cephe hattının dışında mevzilenmeye ve şiddetli bir savaştaki payını kaybetme riskini göze almaya ikna etmek zor oluyordu. İki kıta karşılaştığında, korkunç bir meydan kavgası yaşanıyor ve çoğu kez saatlerce sürüyordu. Zaman zaman, sanki bir anlaşmaya varılmış gibi, iki taraf geriye çark edip atlarını biraz soluklandırıyor ve daha sonra taraflardan biri yılgınlığa kapılıp savaş meydanını terk edene kadar yeniden çatışmaya giriliyordu. Brémule (1119) ya da Bouvines (1214) ya da Benevento (1266) gibi bir çatışma, birçok at ve insanın uygun bir fundalık ya da yamaçta birbirine girmesinden başka bir şey değildi. Kritik bir noktada yedekleri devreye sokmak ya da düşmana cenahtan saldırması için bir birliğin yönünü değiştirmek ya da saldırıyı karşılamak için uygun bir mevzi seçmek gibi en sıradan önlemler bile eşsiz askeri beceri örnekleri olarak görülüyordu. Sözgelimi, Anjou'lu Charles, Tagliacozzo'da (1268) bir grup şövalyeyi gizleyip bozguna uğrayan Angevin ana kıtasının peşine düşen Gibellino'lar dağıldığı sırada Conradin'in gerisine saldırttığı için büyük komutan olarak anılmıştır. Simon de Monfort da büyük ün kazandı; Lewes'te (1264) yedek bir gücü muhafaza edip kullandıysa da, Evesham'da (1265) tuzağa düşürüldüğünü ve arkasını ırmağa vererek, geri çekilmesini imkânsız kılacak bir konumda savaşmak zorunda kaldığını unutmamalıyız. Özetle, o çağda, gerçek generallikten çok silahların çarpıcı başarısı övülüyordu. Kronik yazarlarına kulak verecek olursak, birçok değerli komutan bulunduğuna inanmamız gerekir; ancak çağdaşlarının fikirlerinden çok bu göklere çıkarılan bireylerin eylemlerini

inceleyecek olursak, yeteneklerine ilişkin inancımız hemen hemen her zaman fena halde sarsılır.[1]

Küçük çaplı savaş harekâtları yeterince anlaşılmamıştı, strateji ise –askeri sanatın yüce dalı– kesinlikle mevcut değildi.[2] İstilacı bir ordu, düşman bölgesine önemli bir stratejik noktayı vurmak için değil, sadece o bölgeyi yakıp yıkmak ve yağmalamak için giriyordu. Örgütlü bir levazım sınıfı olmadığı için, en zengin bölgelerin kaynakları bile kısa sürede tükeniyor ve istilacı daha yüksek bir hedefe ulaşmak için değil sadece yiyecek bulmak için o bölgeden uzaklaşıyordu. Bir ordunun iaşesi için yapılan sistematik düzenleme izlerini ancak bu dönemin sonuna doğru görebiliyoruz. Bu izler bile genellikle sadece zorunluluğun sonuçlarıydı: İngiliz kralları, Galler ya da İskoçya gibi tarım ürünü yetiştirilmeyen yoksul bölgelere saldırdıklarında buralarda yaşayamayacaklarını gördüler ve askerlerini açlıktan korumak için önlem almak zorunda kaldılar. Felemenk ya da Lombardiya'ya giren bir Fransız ya da Alman ordusu ya da Fransa'daki İngiliz ordusu, bütün verilerin ortaya koyduğu üzere, iaşesi için işgal edilen bölgeyi yağmalama gücüne güveniyordu.[3]

Dönemin uzun süren savaşları dikkate alındığında, büyük savaşların çok sık olmaması insana tuhaf geliyor. Yıllar boyu herkes birbirine düşman olurdu, ama birküç küçük çatışma dışında bir şey olmazdı; modern harekâtlarla kıyaslandığında, genel çarpışmalar son derece azdı. Büyük Friedrich ya da I. Napoleon, bir yılda, bir ortaçağ komutanının on yılda savaştığından daha çok savaşmıştı. Aslında, tanımlanmış hedefleri olmayan ve ileri karakollar ve gezici nöbetçiler aracılığıyla birbirlerinden haberdar olmayı hep ihmal eden düşman orduların sık sık birbirini iskaladığı görülür. Genellikle, topografik bir zorunluluk yüzünden, yani bütün yolların birleştiği eski bir Roma yolu, bir ırmak geçidi ya da bir köprüye geldiklerinde karşılaşırlardı. Askerlik sanatının ilkelliğini, generallerin belirli bir yerde ve belirli bir günde savaşmak için bütün ciddiyetleriyle karşılıklı haberleşmelerinden daha iyi gösteren bir şey yoktur. Bu tür önlemler alınmazsa, orduların birbirinin görüş mesafesine giremeyerek farklı yönlerde hareket etmeleri tehlikesi vardı. Harita olmadığı ve coğrafya bilgisi hem yetersiz hem de hatalı olduğu için, bu pek de şaşırtıcı bir durum değildi.

Bazen karşı karşıya gelen iki gücün savaşa girmeleri için komutanları aşan bir beceri gerekiyordu. Macar IV. Bela ve Bohemyalı II. Ottokar 1260'ta savaş halindeydiler ve çatışmaya kararlıydılar; ancak birbirlerinin görüş mesafesine girdiklerinde, aralarında Morava Irmağı'nın bulunduğunu gördüler. Düşmanın karşısında akıntıyı geçmek, St. Louis'nin iki yıl önce Achmoum Kanalı'nın kenarlarında kanıtladığı gibi, ortalama bir 13. yüzyıl generalini çok aşan bir yeteneği gerektiriyordu.[4] Bu nedenle, Bohemyalının nezaket göstererek hasmını Morava'yı engellenmeden geçmeye ve batı şeridinde düzene girerek savaşa girmeye ya da aynı fırsatı kendisine tanıyarak Macar tarafına serbest geçiş garantisi vermeye davet etmesi çok tuhaf sayılmazdı. Bela birinci alternatifi tercih etti, taciz edilmeden ırmağı geçti ve karşı tarafta, felaketle sonuçlanacak olan Kressenbrunn Savaşı'na girdi (1260).

12. ve 13. yüzyıllarda piyade kesinlikle önemsizdi: Orduya eşlik eden yaya askerlerin sıradan kamp görevlerini yerine getirmenin ya da dönemin sayısız kuşatmalarına yardımcı olmanın ötesinde bir amacı olmazdı. Zaman zaman, belirleyici bir etkisi olmayan gösterilerle savaşı başlatacak hafif birlikler olarak kullanıldılar. Ancak gerçekten önemli bir rolleri yoktu. Hatta bu yaya askerlerin lordları, zaman zaman, süvari hücumlarının başlamasını uzun süre ertelediklerı ve çatışmaları çaresiz takipçilerinin arasına atlarıyla dalarak bitirdikleri için aşağılanıyorlardı. Bouvines'de ise Boulogne Kontu, kendi piyadesini, atlar yorulduğu ve kısa bir mola gerektiği zaman süvarilerin içine girip kalkan olarak kullanacağı geniş bir çember halinde tertiplemekten daha iyi bir kullanım bulamadı.[5] Zaman zaman savaş meydanında kalabalık yaya asker grupları görüldüyse de, bunun nedeni, fazladan 20.000 ya da 100.000 yarı silahlı köylü ve kentlinin ordunun gerçek gücünü artıracağı düşüncesi değil, sağlıklı her erkeğin celp edildiği zaman *arrière-ban**'a katılmakla yükümlü olmasıydı.[6] Askeri bakımdan değer taşımamalarının temel nedeninin silahlarının tek tip olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. İskoç ovalarından gelen uzun kargılı askerler ya da II. Friedrich'in tatar yayı** kullanan Sarasen yedekleri, donanımlarının

* Fr., silah altına son olarak çağrılan yaşlı savaşçılar –ç.n.

** Ok atmak için kullanılan, tüfek biçiminde tahta bir sap üzerine oturtulmuş ağaç ya da metal bir yaydan oluşan güçlü bir eski zaman silahı [*crossbow*] –ç.n.

bir örnekliği nedeniyle biraz saygı hak ediyor ve de görüyorlardı. Ancak s radan piyadenin durumu çok farklıydı; bir süvari hücumuna maruz kaldıl ları zaman –disiplinsizlikleri ve birbirine benzemez silahları yüzünden bir araya gelip hücumu karşılayamıyor, atların altında eziliyorlardı. Döne min sonuna doğru görülen birkaç piyade başarısı tamamen istisnaydı [ve savaşta yeni bir çağın başlangıcını vurguluyordu]. Doğudaki Katalan Birli ği'nin piyadesi, Atina Dükü'nü bütün adamlarıyla birlikte bir bataklığa doğru hücuma zorlayarak yenilgiye uğratmıştı (1311). [Ne var ki, Court rai'de (11 Temmuz 1302) Artois'lı Robert kararlı düşmanın karşısında ale lacele akarsuyun karşısına geçmek gibi bir tedbirsizlik yapınca, Flamanlar önce Fransız süvarisinin hücumuna direndiler, sonra da Fransızları bu akarsuyun içine sürerek zafer kazandılar.]

Feodal orduyu biraz olsun etkin hale getirmek isteyen hükümdarlar çeşitli çareler aradı. Friedrich Barbarossa sıkı ordugâh yasaları çıkartarak disiplini sağlamaya çalıştıysa da, kayıtlara geçen bazı olayları incelediğimizde görüleceği üzere, büyük bir başarı kazanamamıştı. Sözgelimi, 1158'de genç bir Avusturyalı soylu olan Egbert von Buten görev yerini terk ederek bin adamla Milano'nun kapılarından birini ele geçirmeye çalıştı ve haddini aşarak emirlere karşı çıktığı için hayatını kaybetti. Bu olay çağın ruhuna uygundu, asla istisnai değildi. Büyük imparatorun sertliği ve görkemli kişiliği bile itaati sağlamaya yetmiyorsa, zayıf hükümdarların bunu sağlaması imkânsızdı.

Çoğu hükümdar, feodal ordu kadar azimli olmayan, ancak disipline daha yatkın başka bir gücü kullanmak zorunda kaldı.[7] Paralı askerler 12. yüzyılın ikinci yarısında öne çıktı. Soylu cesaret dürtüsüne tamamen yabancı, Tanrı'ya ve komşularına düşman ve Avrupa'da haklı bir nefret uyandıran paralı askerler, kralların –hatta en iyi kralların bile– bulup yararlanmak zorunda kaldıkları bir güçtü. Savaşlar sadece sınır akınları olmaktan çıkıp çoğu baronluğun ana yurdundan çok uzaklarda, yıllarca sürdüğü zaman, feodal topraklardan toplanan askerlere güvenmek mümkün olmuyordu. Ancak paralı askerlere ödeme yapmak için gerekli büyük meblağların nasıl sağlanacağının bilinmediği zamanlar da oluyordu. Bulunan çare ler arasında İngiltere Kralı II. Henry'ninki dikkat çekiciydi. II. Henry, he şövalyenin kişisel hizmeti yerine, vergi karşılığında hizmetten muafiye

öngören bir sistem getirdi. Mülk sahiplerinin çoğu her şövalye için iki mark* tutarında bir ücret ödeyince kendi kişisel hizmetlerini yerine getirmiş sayıldı.[8] Böylece kral paralı askerlerin başında denizleri aşabiliyordu, üstelik bu askerler askeri amaçlar bakımından feodal orduya her zaman tercih edilebilirdi.[9] Açgözlülüğü ve vahşiliği nedeniyle bu kiralık yabancı hiç sevilmese de, en azından ücreti düzenli ödendiği sürece hükümdara sadakat göstereceğine güvenilebilirdi. Her hükümdar savaş zamanında paralı askerleri bir zorunluluk olarak gördü, ancak paralı askerlerin varlığı özellikle yasa tanımayan baskıcı hükümdarlar için kârlıydı: Savaş düşkünü soylular ancak çok sayıda paralı askerle denetlenebiliyordu. Despotluk ancak hükümdar çevresine arzuları ve duyguları o ulusa yabancı olan adamlardan oluşan güçlü bir ordu koyabildiği zaman başlayabiliyordu. Antik Yunan'da olduğu gibi, ortaçağ Avrupa'sında da tiran, ancak yabancı kiralık askerlerden doğal bir destek görebiliyordu. Kral John, çevresine başıboş dolaşan Brabantlıları ve onlara bağlı grupları topladığında, aslında farkında olmadan Pisistratus ve Polikrates'in izinden gidiyordu.

Ne var ki 13. yüzyılın paralı askeri, askeri etkinlik bakımından sıradan atlı şövalyenin biraz gelişmiş haliydi. Feodal şövalye gibi o da ağır silahlı bir atlıydı ve savaş yöntemlerinde herhangi bir radikal değişime yol açmadı. Daha deneyimli bir savaşçı olmasına rağmen hâlâ zamanın süvari taktiklerini belirleyen eski sistemle –ya da sistemsizlikle– iş görüyordu.

Paralı askerlerin tarihindeki son evre, uzun süren savaşlar boyunca hizmet eden bu askerlerin savaş sona erdiğinde dağılmak yerine bir araya gelip hizmetlerini satın almak isteyecek bir devlet arayışı içinde kıtayı kat etmeye başladıkları zamandır. Ancak Katalan Birliği'nin ve İtalyan *condottieri*'nin çağı 13. yüzyıldan çok 14. yüzyıldır. Bu konunun bir başka bölümde tartışılması uygun olur.

Dönemin askeri tarihindeki en çarpıcı özellik, tahkim edilmiş yerlerin kuşkuya yer bırakmayan önemi ve kent kuşatma teknikleri içinde savunmanın öne çıkmasıydı. Savaşlar azaldıysa da, kuşatmalar sayısızdı ve aşırı derecede uzun sürüyordu. Kaleler, feodal örgütlenmenin zırhlı şövalye

* Eski İngiliz para birimi –ed.n.

kadar ayrılmaz bir parçasıydı; soylular hem kendilerini, hem de atlarını savunmak için önlem üstüne önlem almayı sürdürdükleri gibi konutlarını da gitgide daha fazla tahkim ettiler. 11. yüzyılın duvarları topraktan yapılmış ve kazıklı engellerle çevrelenmiş basit Norman kalesi, Caerphilly ve Caernarvon'da görüldüğü gibi, ortak merkezli binalardan oluşan gelişmiş bir sisteme dönüştü. Şehrin surları iç hisarın surları kadar sağlamdı ve her bölge küçük büyük kalelerle donatıldı. Dönemin asıl askeri yetkinliğini gösteren özellik, büyük kalelerin her yeri görebilecek noktalara kurulmasıydı. Tek bir kale çoğu kez öylesine iyi bir konumda bulunurdu ki, bütün bir bölgenin kilit noktası olurdu. Örneğin I. Richard'ın bütün doğu Normandiya'yı koruyabilen Château Gaillard'ın, bu muazzam kalenin konumunu seçmiş olması onun duruma bir generalin gözüyle baktığını gösterir.

Büyük bir ortaçağ kalesinin gücü olağanüstü sağlam yapısında yatar. Dönemin zayıf kuşatma araçları –*perrières*, katapult ve mancınık– ne kadar döverse dövsün dört buçuk metreden dokuz metreye kadar kalınlıktaki surlara gözle görünür bir zarar veremiyordu. Yakılabilecek ahşap malzemesi ve zemine yakın darbe alabilecek kapıları olmayan sağlam ve yüksek Norman iç kalesi, neredeyse sonsuz bir pasif direniş kapasitesine sahipti. Zayıf bir garnizon bile erzakı tükenmedikçe kalede dayanabiliyordu. Lağım açmak [tünel kazmak] böyle bir kaleye karşı başarı umudu en yüksek yöntemdi.[10] Ancak kale derin bir hendekle çevrelenmiş ya da bir kayanın üzerine inşa edilmişse, lağım açmak da çare olmuyordu. Taşınabilir bir sundurmanın ya da o dönemde denildiği gibi *cat*'in, koruması altında surların alçak yerlerine yaklaşıp buraları yıkmak gibi zahmetli bir çözüm kalıyordu geriye. Hendek doldurulabiliyor ve *cat* tahkimatın dibine kadar yaklaştırılabiliyorsa, bu yöntem Norman tipi basit bir büyük kaleye karşı kullanılabiliyordu. Burçlar icat edilmeden önce, kuşatılan tarafın ok ya da mızrak atarak surların hemen dibini yeterince kontrol edebilmesine imkân yoktu. Savunmadakiler, surların üzerinde açığa çıkmaları halinde –bu tam dipteki düşmana ulaşmak için gerekliydi– ön saflardaki kuşatmacıları koruyan kalkanlı okçuların ve tatar yaylarının saldırısına hedef oluyorlardı. Dolayısıyla surların alt bölümlerini yıkma yöntemiyle bir şeyler yapılabiliyordu, ancak süreç daima yavaş, zahmetli ve insan hayatı bakımından aşı-

rı maliyetliydi. İyi bir komutan, zaman sorunu olmadıkça, hemen hemen her defasında kaledeki garnizonu aç bırakarak yenmeyi tercih ediyordu.

Bu saldırı tarzının –ne kadar kısmi ve zor kazanılmış da olsa– başarısı savunmada çeşitli gelişmelere yol açtı. Hendek bazen kazıklı çitlerle güçlendiriliyor, bazen de surların hemen dışında uygun bir yere ayrı küçük kaleler inşa ediliyordu. Ancak genelde en çok kullanılan çare, ahşap çıkmaların (*bretèche*) ve perde surun Norman tahkimat sisteminin zayıf noktasını oluşturan uzun bölümlerini yanlardan koruyan büyük çıkıntılı kulelerin inşa edilmesiydi. *Bretèche* zemininde delikler olan ve surun tepesi boyunca aşağı yukarı bir metrelik çıkıntılar oluşturarak uzanan ahşap bir galeriydi. Sura raptedilmiş kirişlerle destekleniyor ve alttaki delikler sayesinde surların hemen dibindeki zemin denetim altına alınabiliyordu. Böylece kuşatan taraf artık kuşatılanın fırlatma menzilinin dışına çıkamıyor ve tahkimata ne kadar yaklaşırsa yaklaşsın kaleden fırlatılan silahlara maruz kalıyordu. Bu galerilerin zayıf yanı, ahşaptan yapıldığı için mancınıkla fırlatılan yanıcı maddelerle ateşe verilebilmesiydi. Bu sorun, ahşap yapının yerini taş galerinin aldığı kule mazgalı (*machicolation*) kullanımıyla oldukça erken bir tarihte aşıldı.

Savunmada gerçekleştirilen öteki büyük ilerleme, yani yan kuleler çok daha önemliydi.[11] Bu yöntem, kuşatan tarafın saldırı için seçtiği noktanın yanlarından karşı ateş açmayı mümkün kıldı. Kuleler aynı zamanda surun ele geçirilen bir bölümünün kalenin geri kalanıyla her türlü iletişimini kesmeye hizmet ediyordu. Gediğin her iki yanındaki demir kapılar kapanınca düşman surun ele geçirdiği bölümünde tecrit ediliyor ve bir kuleye hücum etmedikçe sağa ya da sola hareket edemiyordu. Savunmadaki bu gelişme saldırıyı bir kez daha önemsiz hale getirdi. Açlık iyi savunulan bir kaleyi düşürmek için tek silahtı ve bu nedenle büyük kalelere saldırıdan çok kuşatma uygulandı. Kuşatma kuvvetleri, kaleyi çepeçevre sarıp bir de siper kazıp kamp inşa ediyor ve oturup açlığın etkisini göstermesini bekliyordu.[12] Mevziilerini tahkim edince, kaleyi kurtarmaya gelen orduları püskürtürken savunmada olma avantajını da yakaladığını görmek gerekir. Kuşatılan yerin iç binalarını ateşe vermeye çalışmak, suyunu kesmek ya da gece baskınları yapmak gibi diğer çareler nadiren sonuç veriyordu.

Batı Avrupa'daki müstahkem yerlerin sayısı ve gücü dönemin pek çok seferinin neden beyhude yapıldığını açıklar. Bir ülke, her bölgesi üç ya da dört kale ve surlarla kuşatılmış şehirlerle savunulduğu zaman çabucak fethedilemiyordu. Bu şehirlerin her birinin düşürülmesi aylarca süren bir kuşatmayı gerektirirdi. Ya kalelerin iaşesine engel olmak için çevre köyler yağmalanıyor, ya da tek bir müstahkem mevki aylarca kuşatılıyordu. Barutun keşfi, saldıran tarafın üç yüz yıl içinde sağladığı ilk avantaj oldu. Ne var ki keşfedildiği dönemde uzun yıllar boyunca topun bile pratikte fazla önemi yoktu. Konstantinopolis'in II. Mehmet tarafından ele geçirilmesi (1453) Avrupa'da top gücünün öncü rol oynadığı ilk önemli olay oldu.

Feodal süvarinin üstünlüğünü sona erdiren yeni askeri formların yükselişini tartışmadan önce, Haçlı Seferleri denilen o ilginç askeri döneme bir göz atmak yerinde olur. Haçlı Seferleri'nin olağanüstü ve sıra dışı niteliği dikkate alındığında, aslında gördüğümüzden çok daha fazla sonuca yol açmaları beklenirdi. Batılı soylular alışık olmadıkları bir taktik sistemiyle karşılaştıkları zaman şaşırıyorlardı. Dorylaeum (Eskişehir, 1097) gibi savaşlarda sadece tükenmez enerjileri sayesinde felaketten kurtulabildiler; taktik olarak yenilmişken amansızca savaşarak sağ çıkabildiler. Antioch (Antakya, 1098) gibi oldukça tartışmalı alanlarda, doğulu atlıya, daha önce Bizans'ın kurduğu gibi bir üstünlük kurdular. Ancak Türkler ve Sarasenler batılı taktikleri bir kere tecrübe ettiklerinde, bir daha muharebe alanına çıkmaya tövbe ettiler. Olağan durumlarda, büyük hafif süvari birlikleri halinde hızla bir noktadan diğerine geçerek hareket ediyorlar, konvoyların yolunu kesiyor ya da birbirinden kopuk gruplara saldırıyorlardı. Haçlılar 12. yüzyılda, çok heves ettikleri yüzyüze meydan savaşlarına bir türlü giremediler. Müslüman liderler ancak her türlü avantaja sahip olmaları halinde savaşa giriyorlar, genellikle çatışmayı kabul etmiyorlardı. Avrupa'da olduğu gibi, doğuda da kuşatma savaşı geçerliydi. 13. yüzyıl Avrupa standartlarına göre son derece büyük ordular Akka gibi ikinci sınıf bir kalenin surları önünde çakılıp kalmış, çeşitli harekâtlarla kaleyi düşürmeyi başaramayınca kuşattıkları garnizonu aç bırakma gibi vakit alacak bir yönteme başvurmak zorunda kalmışlardı. Öte yandan, Alexandretta'dan (İskenderun) Akka ve Hayfa'ya kadar Levant kıyılarına noktalar halinde yayılan her yer-

den ırak kaleler zincirinden başka bir varlığı kalmayan "Kudüs Krallığı," o dönemde savunmanın üstünlüğü sayesinde ayakta kalabilmişti.

Haçlıların doğu deneyiminin Avrupa savaşlarında herhangi bir değişikliğe yol açtı mı diye baktığımızda, tahkimatın geliştirilmesi dışında fazla önemli bir şey olmadığını görürüz. Rum ateşinin, eğer bileşimi gerçekten saptandıysa, batıda pek az kullanıldığı görülecektir. Türk ve Memlûk sultanlarının süvarisinden örnek alınan atlı okçular büyük bir askeri başarı göstermedi; eğri süvari kılıcının, "Mağrib kargısı"nın, atlının kullandığı topuzun[13] ve diğer birkaç silahın kullanılmaya başlanması da sözü edilecek kadar önemli değildir. Bir bütün olarak ele alındığında Haçlı Seferleri, tuhaf biçimde, önemli sonuçlar doğurmamıştır. Avrupa dünyası bu seferlerden hiçbir şekilde ders çıkarmadı. Yüz elli yıllık bir aradan sonra doğulu düşmanla bir kez daha karşılaşan batılı ordu, Nikopolis'te (Niğbolu, 1396), tam da El Mansûra'da savaşın kaybedilmesine yol açan hatayı tekrarladı.

Beşinci Bölüm

İSVİÇRELİLER

1315-1515
MORGARTEN SAVAŞI'NDAN MARIGNANO SAVAŞI'NA

Karakter, Silahlar ve Örgütlenme

Piyade bin yıl süren bir çöküntü ve ihmalin ardından, 14. yüzyılda layık olduğu askeri önemi bir kez daha kazandı. Neredeyse eşzamanlı olarak, iki halkın, piyadelerinin etkinliği sayesinde Avrupa siyasetinde üstünlük kurduğu görüldü. Bu iki halkın savaş tarzları, karakterleri ve coğrafi konumları kadar farklıydı, ancak ne savaşta ne de barışta karşılaşmalarına rağmen, feodal şövalyenin yok olması için adeta ittifak etmişlerdi. Avrupa halklarını uzun süre hiçe saymış olan şövalye, onların savaş sanatındaki ustalığını artık kabul edecekti. İngiltere'nin özgür *yeoman* sınıfı ve Alplerin özgür çobanları fetih kariyerlerine başlamak üzereydiler.

Savaş en basit unsurlarına indirgendiğinde, bir düşmanı karşılamanın ve yenmenin sadece iki yolu olduğunu görürüz: Ya topyekûn hücum edilmeli ya da uzaktan atılan silahlar kullanılmalıdır. Birinci durumda, galip taraf, düşmanın üzerine atılarak ve yüz yüze mücadelede onu sayısıyla, ağırlığıyla, silahlarının üstünlüğüyle ya da bu silahları daha büyük bir güç ve beceriyle kullanmasıyla mağlup eder. İkinci durumda, düşman öyle sürekli ve ölümcül bir ok, mermi, top vb yağmuruna tutulur ki ya imha olur ya da yakına gelemeden geri püskürtülür. Bu yöntemlerin her ikisi de çok farklı silah ve taktiklerin kullanımıyla birleştirilebilir ve sayısız değişikliğe uğrayabilir. Tarihin gidişatı içinde bu yöntemler üstünlüklerini sırayla kanıtlamışlardır: Erken ortaçağda hücum taktikleri tam bir üstünlüğe sahipti; bunu, modern çağın ilk yüzyıllarında uzaktan atılan silahlar izledi [bu silahlar 20. yüzyılın mekanize savaşlarında bir kez daha kullanılacaktı].

İngiliz okçusu ve İsviçre kargıcısı bu iki büyük askeri etkinlik formunu en basit ve en temel biçimleriyle temsil ediyordu. Birincisi, düşman saldırısını hızlı ve isabetli atışla yenilgiye uğratma gücüne güveniyordu. Di-

ğeri, mızraklardan oluşmuş sıkı bir saf halinde dizilen sağlam bir askeri kolun karşı konulmaz etkisi ve sürekli baskısıyla sayıca kendisinden üstün güçleri önüne katma yeteneğine sahipti. Avrupa'da daha önceleri üstünlüğü elde tutan zırhlı süvariye karşı kullanıldığında bu yöntemlerin her ikisinin de zafer kazandırdığı görüldü. Böylece ortaçağın bütün askeri sistemi derinlemesine bir değişim geçirdi. Tek bir formun yani süvari hücumunun tartışmasız üstünlüğünü, süvari ve piyadenin, hücum taktikleri ve uzaktan ok atma taktiklerinin karşılıklı ilişki içinde ve bir arada kullanıldığı başarılı ve başarısız deneyimlerin yaşandığı hızlı bir değişim izledi. Ateşli silahların kullanılmasıyla daha da karmaşık hale gelen bu mücadele günümüze kadar sürmüştür.

4. ve 5. yüzyılın İsviçrelileri gayet yerinde olarak erken cumhuriyet dönemi Romalılarıyla kıyaslanmıştır. İsviçreli karakterinde, tıpkı Romalınınki gibi, ahlak duygusundan tam bir yoksunluk, kesin bir kötülük ve düşünce darlığıyla birleşmiş son derece yoğun bir yurtseverlik görülür. Bu durum her iki ulusun da gerçekten büyük olduğunu söylememizi engeller. Her ikisinde de duraksama göstermeyen bir cesaret ve en soylu özveri ateşi, dehşet verici bir vahşet ve başkasının haklarına ilişkin sinik bir küçümseme ve acımasız bir hiçe saymayla birleşmiştir. Her iki halkta da görülen ve başarılı bağımsızlık savaşlarından kaynaklanan savaşçı gururu, çok geçmeden uzun fetih ve yağma savaşlarına yol açmıştı. Her ikisi de kibirleri ve en küçük bir kışkırtmayı bile saldırıyla karşılama eğilimleri yüzünden komşu olarak dayanılmaz hale geldiler.[1] Düşman olarak ise kasıtlı ve soğukkanlı acımasızlıklarıyla ayırt ediliyorlardı. Kendi toprağını umutsuzca savunan yurtseverlerde hoşgörüyle karşılanabilecek amansızlık duygusu, saldırı savaşlarında vahşet haline gelir; ama öldüren taraf hiçbir ulusal çıkarı olmayan bir dava için savaşan basit bir paralı asker ise şeytani denecek kadar insanlık dışı davranışın doruğuna tırmanır. Romalının kana susamışlığı son derece itici olmasına rağmen, 16. yüzyılın pek çok savaşında İsviçreli paralı askerlerin sergilediği gereksiz vahşete ahlaki bir suç olarak asla denk değildir.[2]

Bu iki halkın tarihinde bulabileceğimiz en büyük benzerlik savaşta kazandıkları başarının nedenleridir. Hem Roma hem de İsviçre, iyi bir as-

keri örgütlenme ve kendilerine özgü sağlam bir taktikler sisteminin fetihleri sürdürmenin en emin yolu olduğunu ortaya koyan örneklerdir. Bu iki özelliğe sahip diri bir devlet büyük komutanlar silsilesine ihtiyaç duymaz. Saygıdeğer ama vasat komutanlar, neredeyse kendiliğinden çalışan ve başarıya giden yolu çoğunlukla açabilen bu büyük savaş makinesine yol göstermek için yeterlidir. Roma'nın seçilmiş konsülleri ve Konfederasyon* askerlerinin seçilmiş ya da atanmış komutanları, öncellerinin deneyimiyle mükemmelleştirilen sistemler olmasaydı askerlerini asla zafere götüremezlerdi. Lejyonda esnekliğin uyumlu bir güçle birleşmesi, İsviçre askeri kolunda ise hızlı hareketin karşı konulmaz bir darbe gücüyle bir arada bulunması, bunları harekete geçiren generaller olağanüstü yetenekli olmasalar da bir savaşı kazanmak için yeterliydi.

Konfederasyon'un değişmez biçimde kullandığı savaş düzeni, prototipini Makedonya ordusunun sık saflı alaylarında (falanks) görülen düzendi. Savaş meydanında muazzam sıklıkta saflar teşkil ederlerdi. Şöhretinin en yüksek noktaya ulaştığı günlerde bu gücün kendine özgü en önemli silahı, uzunluğuna otuz santimetre daha ekleyen çelikten bir başı olan, 5.5 metrelik dişbudak saplı bir kargıydı. İki yandan elle kavranıyor ve aşağı doğru saplamak için ucu biraz eğik olarak omuz hizasında tutuluyordu.[3] Hattın önünde sadece en ilk saftakilerin değil, ikinci, üçüncü ve dördüncü saftakilerin de kargıları ileri çıkıyor, sivri uçlardan oluşan sık ve nüfuz edilemez bir çiti andırıyordu. Kolun iç kısmındakiler en ön safta yere düşenlerin yerini almaları söylenene kadar silahlarını dikey tutuyorlardı. Böylece taşıyıcıların başlarının üzerinde metrelerce yükselen kargılar hücum eden kitleye hareket halinde bir orman görünümü veriyordu. Falanksın üzerinde sayısız bayrak dalgalanırdı: bölgelerin, şehirlerin ve loncaların flamaları,[4] kantonların bayrakları, bazen de Kadim Yukarı Almanya Birliği'nin kırmızı zemin üzerine beyaz haçtan oluşan büyük sancağı.

Ne var ki kargı İsviçrelinin tek silahı değildi. Bağımsızlıklarının ilk dönemlerinde, Konfederasyon henüz üç ya da dört kantondan ibaretken, mızraklı balta en gözde silahlarıydı ve 16. yüzyılda bile ordunun önemli bir

* 1300 ile 1530 yılları arasında hüküm süren İsviçre Konfederasyonu kastedilmektedir. –ç.n.

bölümü bu silahı kullanmaya devam ediyordu. 2.5 metre uzunluğu olan mızraklı balta silahların en ağırı olmasının yanı sıra, en öldürücüsüydü. Silahın oldukça ağır olan baş kısmı sivri bir uçla sonlanıyor, ucun ön kısmında keskin bir balta, arka kısmında güçlü bir kanca bulunuyordu. Alpler'deki çobanların güçlü kollarıyla savrulduğunda miğferleri, kalkanları ya da zırhlı ceketleri mukavva gibi yarıp geçiyordu. Açtığı korkunç yaraların görünüşü en yürekli düşmanı bile dehşete düşürebilirdi. Bu silahla bir darbe vurulduğunda, ikincisi gerekmiyordu. Habsburglu Leopold'u Sempach'ta (1386) bayrağıyla birlikte cansız yere seren ve Burgonyalı Charles'ı Nancy'de (1477) donmuş hendeğin içine cansız –şakağından çenesine kadar derin bir yara açarak– yuvarlayan silah işte bu mızraklı baltaydı.[5]

Mızraklı baltacılar Konfederasyon askerlerinin savaş düzeninde önemli bir yere sahipti. Askeri kolun merkezinde, kendilerine emanet edilen ana sancağın çevresine diziliyorlardı. Düşman, kargıcıların hücumunu durdurmayı başarırsa, ön safların açtığı çıkış yolundan geçerek savaşa girmekle görevliydiler. Bu hücuma, iki elle kullanılan kılıç, sabah yıldızları ve Luzern çekiçleri[6] taşıyan adamlar da katılıyordu. Bütün bu silahlar yüz yüze çarpışmalarda en korkunç etkiyi yaratıyordu. İster piyade ister süvari olsun, düşman bir gücün bu son saldırı biçimine dayanabildiği nadiren görüldü. Çılgına dönmüş İsviçreli, düşmanın içine dalıyor, silahını sağa sola savurarak atların bacaklarını kesip koparıyor, bir tek müthiş darbeyle zırhı ve eti yarıyordu.

Ama mızraklı balta, süvari hücumunun püskürtülmesinde, kısalığı nedeniyle kargıdan daha az elverişli bir silah olarak görüldü. Felaketle sonuçlanan 1422 Arbedo çatışmasında İsviçrelilerin ön saflara yerleştirdiği çok sayıda mızraklı baltacı Milanolu askerler tarafından dağıtılmış, bu da mızraklı baltanın savaşlarda ikinci plana atılmasının nihai nedeni olmuştu. Artık karşı gücün ilk büyük hücumundan uzak tutuluyor, sonraki meydan kavgası için yedekte saklanıyordu.

İsviçre piyadesinin dayanıklılığından sonraki en önemli özelliği hızlı hareket kabiliyetiydi. "Zırh taşımadıkları için yürüyüşte ve savaş düzeni almakta daha hızlı"[7] askeri birlik yoktu. Acil bir durumda Konfederasyon ordusu olağanüstü bir hızla harekete geçebiliyordu; askeri şerefi hayatı ya-

şamaya değer kılan tek şey gören bu halk ikinci bir çağrıya gerek bırakmadan silaha sarılıyordu. Uzak mesafedeki birlikler toplanma yerine tam zamanında ulaşmak için gece gündüz yürürlerdi. Her adam yerlisi olduğu şehrin ya da vadinin flaması altında akrabalarının ve komşularının arasındayken zahmet edip örgütlenmeye çalışmanın gereği yoktu. Demokratik kantonların askerleri kendi subaylarını seçiyor, daha büyük eyaletlerin askerleri kendi konseyleri tarafından atanan liderleri benimsiyor ve ordu gecikmeksizin düşmanı karşılamak için yürüyüşe geçiyordu. Böylece, istilacılar, saldırıları ne kadar ani olursa olsun, üç ya da dört gün içinde karşılarında yirmi bin adam bulabiliyorlardı. İsviçre kuvvetlerinin savaş alanına geldiğini haber aldıklarında, onlar zaten birkaç kilometrelik mesafede oluyordu.

Böyle bir ordunun karşısında 14. ve 15. yüzyılların yavaş hareket eden birliklerinin manevra yapabilmesi imkânsızdı. Savaş hattını değiştirmeye çalışmak –Cüretkâr Charles'ın Grandson'da (1476) korktuğunun başına gelmesi gibi– felakete yol açacağı kesindi. Konfederasyon askerleri bir kez harekete geçtiğinde, düşmanları o anda içinde bulundukları düzende savaşmaya razı olmak zorunda kalıyorlardı. Savaşı başlatmak ve kendilerine saldırılmasına asla izin vermemek onların daimi kuralı halinde geldi. Çeşitli askeri kolların bileşimi savaş sabahının erken saatlerinde oluşturuluyor, askerler savaş düzenlerini alınca savaş meydanına hareket ediyorlardı. Orduyu savaş hattına yaymak için ara vermek gerekmiyordu; her falanks düzenli ama hızlı adımlarla düşmanın üzerine yürüyor, inanılmaz derecede kısa bir süre içinde bütün alana yayılıyordu. Savaş çığlıkları aynı anda yükselene ve kol, düşman cephesinin içlerine dalana kadar, bu yekpare kitle mükemmel bir düzen ve derin bir sessizlik içinde ilerliyordu. İsviçrelinin ilerleme hızı hayret vericiydi: Kargılardan ve mızraklı baltalardan oluşan geniş bir orman yakınlardaki bir tepenin yamacından bir dalga halinde geliyor; bir anda cepheye doğru yöneliyor ve sonra –karşısındaki güce, konumunu anlayacak zaman bırakmadan– dört sıra mızrak ucundan oluşan hat ve geriden kabararak gelen sıra sıra saflar düşmana çullanıyordu.

Bu hızlı hareket gücü –Machiavelli'nin gözlemlediği gibi– Konfederasyon askerlerinin ağır zırh kuşanmamakta kararlı olmalarının sonucuydu. Zırh kullanmamaları önceleri sadece yoksulluklarından ötürüydü,

ancak ağır bir zırh takımının kendilerine özgü taktiklerin etkinliğini engelleyeceğini fark etmeleri uygulamayı haklı çıkardı. Kargıcının ya da mızraklı baltacının normal teçhizatı bu nedenle hafifti; sadece çelik bir başlık ve göğüs zırhından ibaretti. Bu teçhizat bile hepsinde yoktu, askerlerin çoğu kendilerini savunmak için silahlarına güveniyor ve sadece keçe başlık ve deri yelek giyiyorlardı.[8] Sırt zırhı, kol zırhı ve baldır zırhı asla yaygın değildi; hatta bunları giyenler, her zaman yerleştirildikleri askeri kolun başında tek bir saf oluşturacak sayıda değildiler. Tam zırh sadece liderler için zorunluydu. Dolayısıyla da bu kişiler hafif silahlı askerlerinin gerisinde kalmamak için yürüyüş sırasında ata binmek zorundaydılar. Düşmanın görüş alanına girdiklerinde attan iniyor, yaya olarak adamlarına önderlik ediyorlardı. 15. yüzyılda birkaç soylunun ve Bernli şövalye ailelerine mensup kişilerin süvari olarak hizmet ettikleri görülür; sayıları oldukça önemsiz, olsa olsa kırk ya da altmış kadardı.[9]

Konfederasyon askerlerinin gücü ve gururu kargıcı ve mızraklı baltacılarından kaynaklanıyorduysa da, hafif birlikler asla ihmal edilmedi. Hafif birliklerin zaman zaman ordunun dörtte biri gibi büyük bir bölümünü oluşturduğu ve asla toplam sayının onda birinin altına düşmediği biliniyor.[10] Başlangıçta yatay tatar yayıyla –efsanevi Tell'in silahı– silahlanıyorlardı, ancak büyük Burgonya Savaşı'ndan önce bile dönemin hantal ateşli silahlarının kullanımı yaygındı. Görevleri, ana gövdenin önünde gitmek, düşman topçusunun ve hafif birliklerinin dikkatini kendi üzerlerine çekmek ve böylece arkalarında kalan kolların taciz edilmeden mümkün olduğunca ilerleyebilmelerini sağlamaktı. Demek ki küçük çatışmalara giren askerlerden oluşan hattın doğru kullanımı 15. yüzyılda İsviçreliler arasında kabul görmüştü. Kargılılar onlarla birlikte öne çıktıkları zaman çeşitli kolların arasındaki boşluklara çekiliyorlar ve silahları uygun olmadığı için büyük hücuma katılmıyorlardı.

Çeşitli unsurların basit bileşiminin bir Konfederasyon ordusunun esas güç kaynaklarından birini oluşturduğu hemen görülmektedir. Konfederasyon komutanları, öteki kavimlerin generalleri arasında pek çok talihsiz deneyime yol açan, farklı silahların bağdaşımı ve hiyerarşisi gibi sorunlarla uğraşmadılar. Süvari ve topçu yoktu; ayrıca ortaçağ ordusunun etkin-

ligini değil, sayısını artıran büyük ama iyi dövüşemeyen asker kitlelerini işe yaratmak gibi bir zorunluluk da harekâtı engellemiyordu. Bir İsviçre gücü –ne kadar alelacele toplanmış olursa olsun– daima türdeş ve tutarlıydı; özel önlemler gerektiren talimsiz ve sadakatsiz askerlerden oluşan bir tortu yoktu. Kendini savaşa adamış İsviçreliler orduda tecrübe kazanmışlardı; yerel gruplar savaş alanında aralarındaki kıskançlıkları hatırlasalar da, bu durum yalnızca sağlıklı bir rekabete yol açıyordu. Kantonlar kendi aralarında kavgalı olsalar da, bir dış saldırı karşısında daima birleşirlerdi.[11]

Taktikler ve Stratejiler

Konfederasyon ordusunun karakteri ve örgütlenmesi büyük generallerin ortaya çıkmasına asla uygun değildi. Askerin başarı umudu başındaki komutanın becerisinden çok kendisinin ve yoldaşlarının savaş gücüne sonuna kadar güvenmesine dayanıyordu. Her türlü zorluğa dayanma becerisini belki yüz savaş meydanında kanıtlayan askerler liderlerinin kişiliğine görece kayıtsızdırlar. Yetenekliyse hazırladığı planı başarıyla uygularlar, değilse, var güçleriyle savaşarak onun hatalarını hiç gocunmadan onarmaya çalışırlar. İsviçrelilerin daha önemli buldukları bir başka kaygıları vardı: bir kantonun askerlerini bir başka kanton yurttaşının emrine verme konusundaki yaygın önyargı. Bu öylesine güçlü bir duyguydu ki, sıradışı bir sonuca yol açtı; bir başkomutan atanması, İsviçre tarihinin bu parlak dönemi boyunca, kuraldan çok istisna oldu. Ne Sempach zamanında, eski Zürih Savaşı'nda ya da büyük Burgonya mücadelesinde, ne de Avusturyalı Maximilian'a karşı Swabia seferinde tek bir generale yüksek bir otorite verildi.[12] Olayların gidişatı bir savaş konseyinin elindeydi ve bu konsey, bu türden yapılara ilişkin eski atasözlerinin aksine, savaşmaya daima hazır ve istekliydi. Bu konsey, her kanton ordusunun komutanlarından oluşuyor ve sorunları tartışarak basit çoğunluk yöntemiyle çözüyordu. Savaştan önce, ileri kolun, gerinin, ana gövdenin ve hafif birliklerin komutasını farklı subaylara veriyor, ancak bu görevlere getirilenler sadece devredilmiş bir yetkiyi kullanıyorlardı ve bu yetki acil durumun ortadan kalkmasıyla sona eriyordu.

Gücün böylesine ilginç alt bölümlere ayrılması, ki en yakın paralellik erken Bizans dönemiyle kurulabilir, İsviçre savaşlarında gözlemlenebi-

len tam bir stratejik beceri ve amaç birliği yoksunluğunu tek başına açıklamaya yeter. Çeşitli rakip planları orta yolda buluşturan bir uzlaşma, genellikle bu planların değerli yanlarını değil hatalı yanlarını birleştirir. Buna ek olarak, tutarlı harekât planı yapabilecek bir İsviçre subayı bulmanın muhtemelen zor olduğundan da kuşkulanabiliriz. Komutanlar savaş meydanlarında üstünlük kazanmış eski askerlerdi, ama deneyimleri hariç, emirlerindeki adamlardan farklı değillerdi. Bir İsviçre savaş konseyi, zor stratejik bileşimler oluşturma konusunda, günümüzün bir grup ortalama kıdemli başçavuşundan daha yetenekli değildi.

Ne var ki taktik konusunda durum farklıydı. Askeri kolun saldırısını düşman askerlerinin yerine, niteliğine ve silahlarına uyarlamanın en iyi yöntemleri deneyim okulunda öğreniliyordu. Etkinliği 15. yüzyılın savaş meydanlarında tekrar tekrar kanıtlanan gerçek bir taktik sistem geliştirilmişti. Silahlı ortaçağ askerlerine ve piyadelerine karşı tasarlanmış olan İsviçre yöntemi rakipsizdi ve ancak yeni bir çağ, savaş koşullarını değiştirdiği zaman, yavaş yavaş kullanımdan kalktı.

Orduları ne kadar küçük ya da büyük olursa olsun Konfederasyon'un uyguladığı normal savaş düzeni, üç tümenden oluşan bir dizilişle ilerlemekti.[13] Ordu yürüyüş halindeyken ileri kolu oluşturan birinci birlik (*vorhut*) düşman hattının belirli bir noktasına yönlendiriliyordu. İkinci birlik (*gewaltshaufen*), birincisiyle aynı hizaya gelecek yerde, hemen sağ ya da sol gerisinde ona paralel ilerliyordu. Üçüncü birlik (*nachhut*) daha da geriden geliyor, ancak gerektiğinde yedek olarak harekete geçebilmek için ilk saldırının etkisi görülene kadar genellikle bekliyordu. Bu düzende her kolun arasında belirgin bir boşluk kalıyordu. Böylece bir kol, geri püskürtülmesi halinde, ordunun geri kalan kısmında karışıklık yaratmaksızın geri çekilebiliyordu. Bir birliği doğrudan diğerinin önüne yerleştirme alışkanlığı olan diğer uluslar (örn., Agincourt'da Fransızlar) taktik hatalarının bedelini ödemek zorunda kalıyorlar, ilk hattın yenilgiye uğraması, her tümenin karışıklık içinde kendi gerisine doğru çekilmesi üzerine bütün ordunun bozgununa yol açıyordu. İsviçre saldırı düzeni, düşman askerlerinin içe doğru çark etmesini ve en ileri kola saldırmasını neredeyse imkânsız kılan güçlü bir özelliğe daha sahipti. İsviçrelilerin böyle bir manevra yapması ha-

linde düşman, kendi cenahını hemen yetişen ikinci kolun saldırısına maruz bırakmış oluyordu.

Kolların kademeli dizilişiyle ilerleme, Konfederasyon'un uyguladığı tek savaş düzeni değildi. Laupen'de (1339) merkez yani *gewaltshaufen* öne doğru hareket etmiş ve kanatlar harekete geçmeden savaşı başlatmıştı. Öte yandan, 1499'da Frastenz Savaşı'nda kanatlar hücumu başlatırken, merkez geride tutuldu ve ancak düşmanı tamamen mahvetmek için saldırıya geçti.

Bu üç grup halinde diziliş bile zaman zaman yerini farklı bir düzene bırakıyordu. Sempach'ta (1386) Orman Kantonları'nın adamları tek bir kama (*Keil*) şeklinde dizildiler. Bu düzen, isminden bekleneceği gibi üçgen değil, sadece ön cephesine kıyasla daha derin bir koldu. Hedefi olağandışı sağlamlıktaki düşman hattını parçalamak için merkezine yoğun bir saldırıya geçmekti. 1468'de Waldshut kuşatmasından önceki savaş sırasında bütün Konfederasyon ordusu ortası boş muazzam bir kare oluşturarak Avusturya süvarisini karşılamak üzere harekete geçti. Karenin ortasına mızraklı baltacıların eşliğinde bayraklar yerleştirilmişti. Böyle bir kitle saldırıya uğradığı zaman, askerler süvarinin hücumunu karşılamak için yüzlerini dışa dönüyorlardı; buna "kirpi düzeni oluşturmak" denirdi.[14] Bu şekilde durdukları zaman, sayıları az da olsa en şiddetli hücumu bile karşılayabiliyorlardı. 1498 Swabia Savaşı'nda açık bir düzlükte 1.000 kadar imparatorluk askeri tarafından sıkıştırılan 600 Zürih'li "bir kirpi düzeni oluşturdu, kolayca ve alay ederek düşmanı kovdu."[15] Machiavelli, Haç ismini verdiği bir başka İsviçre savaş düzeninden söz eder. Bu düzende "silahşorlar, düşmanın ilk hücumundan korunmaları için (haçın) kolları arasına yerleştirilir."[16] Ne var ki Machiavelli'nin betimlemesi açık değildir ve kayıtlara geçmiş hiçbir çatışmada böyle bir düzene rastlanmaz.

İsviçre'nin Askeri Üstünlüğü

Konfederasyon'un ilk zaferi, daha sonra ün kazanmasını sağlayan taktiklerle değil, savaş alanının akıllıca seçilmesiyle kazanıldı. Morgarten (1315) dağlık bölgede feodal süvarinin yararsızlığını gösteren korkutucu bir örnek oldu. Bütün yolların buz tuttuğu dondurucu bir kasım gününde,

Avusturyalı Leopold uzun ve dar askeri kolunu Schwyz Vadisi'ne açılan geçitlere sürdü. Önde, kuşkusuz, mücadeleyi başlatma şerefine nail olmak isteyen şövalyeler yer alıyor, dört ya da beş bin piyade ise arkadaki yolu tutuyordu. Sol tarafta dik bayır ile sağ tarafta Egeri Gölü arasındaki dar Morgarten geçidinde, 1.500 Konfederasyon askeri Avusturyalıları bekliyordu. Kibirli bir özgüvenin yol açtığı tam bir dikkatsizlik sergileyen Dük, izlediği yolun keşfi gibi en sıradan tedbirleri bile ihmal etmişti. Sol taraftaki bayırdan aşağıya iri kayalar ve üç büyük ağaç gövdesi yuvarlanınca düşmanın ne kadar yakın olduğunu anladı; İsviçreliler yukarıda, atlıların ulaşamayacağı bir konumda pusu kurmuşlardı. Çaresiz kalan askeri kolun ön tarafı dağlıların asıl güçlerinin saldırısına uğradı.

Avusturyalılar daha savaşın başladığını bile anlayamadan, Konfederasyon'un mızraklı baltaları ve sabah yıldızları, ileri kolu perişan etmişti. Şövalyelerin ön safları düşman tarafından öylesine sıkıştırıldı ki, atlarını mahmuzlamak şöyle dursun mızraklarını bile doğrultamadılar, çarpışıp öldüler. Durmak zorunda kalan merkez ve geri saflar hareketsiz kaldı; geçidin darlığı nedeniyle ne ileri doğru ilerleyebiliyor, ne de arkadaki yolu tıkayan piyade yüzünden geri çekilebiliyordu. Kısa süre içinde yamaçtan gelen bir kaya ve kütük sağanağının altında kaldılar. Kalabalık saflar parçalandı, atlar ve adamlar aşağıdaki göle savruldu. Derken, kalabalık ordunun büyük bir bölümü aynı anda dizginlere asılıp geriye kaçmaya başladılar. Yol üzerinde yüzlerce kişi birbirine girerek sıkıştı ve sol taraftaki derin sulara yuvarlandı. Ana gövde kendi piyade kolunun içine daldı ve talihsiz adamlarını çiğneyerek kaygan patikanın izin verdiği ölçüde kaçtı.

İsviçreliler, ön saflardaki kaçmayıp savaşan birkaç şövalyeyi yok ettikten sonra panik halindeki kalabalığın gerisine indiler ve herhangi bir direnişle karşılaşmaksızın hem atlıları hem de yayaları kılıçtan geçirdiler. Dönemin kronik yazarlarından Winterthur'lu Johann şöyle der:

> Bu bir savaş değil, Dük Leopold'un adamlarının katliydi; dağlılar onları tıpkı mezbahadaki koyunlar gibi öldürdüler; tekine bile merhamet gösterilmedi, hepsi ayrım gözetilmeksizin ve tek bir kişi bile kalmayıncaya kadar kesildi. Konfederasyon'un vahşeti öylesine

büyüktü ki, Avusturyalı piyadelerin çoğu, en cesur şövalyelerinin bile çaresizce düştüğünü gördükleri zaman, düşmanlarının korkunç silahları altında ölmektense boğulmayı tercih ederek panik halinde kendilerini göle attılar.[17]

Özetle, İsviçreliler özgürlüklerini kazanabildiler, çünkü içgüdüsel taktik becerileriyle, feodal şövalyeye avantajlı durumda saldırma fırsatı vermediler. "Onlar savaş alanının lordlarıydı, çünkü savaşın nerede yapılacağını tayin eden düşmanları değil, onlardı." Avusturyalılar hücum için gerekli hızı kazanamayacakları sarp ve kaygan yolun üzerinde ve sayısal üstünlüklerini kullanmalarını engelleyen dar geçidin içinde çaresizlerdi. Ne var ki, yenilginin bu kadar ezici olması, Leopold'un yolda keşif yapmayarak gösterdiği mazur görülemez dikkatsizlikten ve geçitteki öldürücü tuzağa ansızın düşüvermesinden kaynaklanmıştı.

Morgarten, İsviçre askeri sisteminin gelişimini henüz tamamlamadığı bir sırada gerçekleşmişti. Konfederasyon'un bütün zaferlerinde görüldüğü gibi, bir askeri kolun hücumuyla kazanılmış olmasına rağmen, bu zafer kargının değil, mızraklı baltanın eseriydi. Kargı, üç kantondan oluşan dağlılar arasında henüz genel bir kullanım kazanmamış, aslında, aşağı Alp toprakları ve Aar Vadisi'nin İsviçrelileri, Bernliler ve Zürih ile Luzern halkları arasındaki kadar benimsenmemişti. Mızraklı balta, ne kadar öldürücü olursa olsun, mutlak üstünlük sağlayan bir silah değildi. Morgarten'de kazanan, İsviçrelilerin silahları ya da taktikleri değil, konumlarıydı. Ancak ikinci büyük başarıları çok daha büyük bir askeri önem taşır.

Laupen'de (1339) neredeyse Romalılardan beri ilk kez, piyade atılların desteği olmaksızın ovadaki bir savaş alanına dizilerek, tepeden tırnağa silahlı ve sayıca üstün bir ordunun karşısına çıktı.[18] Dük Leopold'un yenilgisinden 24 yıl sonra, Konfederasyon ve onun Bernli yeni müttefikleri, Aar ve Rhone vadilerindeki Burgonyalı soyluların güçleriyle karşılaştı; bu güçler Alsace ile Leman gölü arasındaki bütün feodal şefler tarafından toplanmıştı. Baronluk ordusunun komutanı, Vallanginli Kont Gerard, düşmanın bir kanadına yönelip onu ezerek savaşı kazanmayı düşünüyordu. Bu amaçla, süvarisinin tamamını sağ tarafa dizdi. Merkez ve sol bütünüyle piyade-

den oluşuyordu. İsviçreliler her zamanki savaş düzeni içinde üç kol oluşturdular. Bunlar tek bir komutanın, Rudolf von Erlach'ın komutası altındaydı. Bu düzeni ilk kez kullanma şerefi görünüşe bakılırsa ona aitti. Esas olarak kargıyla silahlanan Bernliler merkez kolu oluşturdular. Kanatlar geriye çekildi; sol kanat esas silah olarak hâlâ mızraklı balta kullanan üç eski kantonun adamlarından oluşurken, sağ kanat Bernlilerin başka müttefiklerinden oluşuyordu.

[Erlach, baronluk ordusunun, İsviçrelilerin mevzilendikleri bayırda yukarı doğru ilerlemesine izin verdi. Düşman o noktada toplandığı zaman, üç kolu harekete geçirdi. Böylece savaşın kaderini bu üç kolun önlerindeki her şeyi sürükleyebilme becerisine bırakma riskini göze almış oluyordu. Baronların piyadesi Konfederasyon'un dengi değildi; Bernliler piyadeyi geri püskürttüler, ön safları çiğnediler ve geri kalanı da savaş meydanının dışına sürdüler.] Hemen ardından Burgonyalıların sol tarafı da İsviçre sağının elinde aynı akıbete uğradı. İki muzaffer kitle, takiple vakit kaybetmeksizin Orman Kantonları'na bağlı adamların yardımına koştu. Her yönden gelen bir atlı akınıyla kuşatılan sol kol çok güç durumdaydı. Mızraklı balta, en korkunç yaraları açmasına rağmen, süvarinin fırsat bulduğunda yaklaşmasını önleyemiyordu. Ne var ki dağlılar kesintisiz hücumlara bir kaya gibi dayandılar ve düşman piyadesinin savaş alanından sürüldüğü o belirleyici ana kadar mevzilerini korudular. Daha sonra iki başarılı kol baronluk atlılarının soluna ve gerisine sarkarak onların hücumunu hiç şaşmadan karşıladı. Görünüşe bakılırsa düşman, Orman Kantonları'nın askerlerini yenmeye çalışırken neredeyse tükenmişti, çünkü Bern kargılılarını beyhude yere alaşağı etmeye çalıştıktan sonra, geri dönerek savaş alanını terk etti; arkadaki muhafızlarının yolu kesilip Sense Irmağı'na sürülünce de büyük kayıplar verdi.

Laupen, Morgarten kadar kanlı ve dramatik değilse de, savaş tarihinde yeni bir dönemin başlangıcına işaret eden üç büyük savaştan biridir. Bannockburn batının uzak bir köşesinde aynı notayı seslendirmiş bulunuyordu, ancak Laupen Kıta Avrupası'nda iyi piyadenin gücünü ortaya koyan ilk örnek oldu. Birkaç yıl öncenin başarısız Cassel (1328) ve Mons-en-Pévèle (1304) deneyimleri bu kez çok farklı sonuçla tekrarlandı. Flamanların ye-

tersiz kaynak ve deneyimle kalkıştığı zorlu işi İsviçre başardı. Yedi yıl sonra Crécy'de okçu ile şövalye karşı karşıya geldiği zaman, feodal süvari daha çarpıcı bir ders alacaktı. Zırhlı atlı, kargılı falanksı yaramadığını, öldürücü okların atıldığı safa yaklaşamadığını gördü, ancak atlı askere savaşta en şerefli unvanı veren eski gelenek, aslında günü geçmiş olan süvariyi bir sonraki yüzyıla taşıyacak kadar güçlüydü. Ortaçağ hayatı ve fikirleriyle çok yakından bağlantılı olan bir sistem, bir ya da yirmi felaketle yok edilemezdi.

Konfederasyon'un kazandığı üçüncü büyük zafer olan Sempach (1386) fazla bilinmeyen Arbedo Savaşı kadar ilginçtir. Her ikisi de benzer bir saldırı yöntemini benimseyerek aşılması çok güç İsviçre kolunu parçalama girişimiydi. Gururlu Leopold, hiç kuşkusuz atlının Laupen'de ne kadar güçsüz olduğunu hatırlayarak şövalyelerini attan indirdi. İngiltereli Edward da otuz yıl kadar önce aynısını yapmış ve şahane sonuçlar elde etmişti. Belki de Gururlu Leopold'un aklında, atası imparator Albert'in 1298'de Hasenbühl'de Bavyeralılarla savaştığı sırada uyguladığına benzer bir düzen vardı.

[Sempach, iki ordunun konuşlanmaya fırsat bulamadan çarpışmaya giriştiği bir savaştı. Ancak bu örnekte inisiyatifi ele alan Dük Leopold oldu. Sayıları 1.500'ü bulmayan silahlı adamlardan oluşan bir orduyla, olağan ortaçağ üç kol düzeni içinde yürümekteydi. Atlılarıyla birlikte Sempach yakınlarındaki Hildesrieden köyüne kadar ilerlemişti. Köye vardığında onu karşılamak için ilerlemekte olan bir İsviçre gücüne doğru hızla ilerledi. Kuşkusuz, İsviçre'nin ana güçleri destek verecek mesafede olmadığı için, Luzern'lilerden oluşan öncüler her zamanki âdetlerinin aksine durdular ve Hildesrieden'in önünde mevzilendiler. Leopold İsviçrelileri gördüğü zaman öncü kıtasını attan indirdi, anlaşılan teoriye uygun olarak düşmanın taktiklerini uygulayınca kendi ağır zırhlı şövalyelerinin ve silahlı adamlarının üstünlüğüyle savaşı belirleyeceğini düşünüyordu. İkinci ve üçüncü kollar, düşmanın çekilişi sırasında belirleyici hücumu yapmak için atlarını muhafaza ettiler. Ardından başlayan çatışma sırasında, Luzern'liler gerilediler ve kaçmaya başladılar; İsviçre'nin ana güçleri savaş meydanında belirdiği zaman Avusturyalıların zaferi kesin görünüyordu. Uri birliklerinin önderliğindeki zinde askerler tükenmiş Luzern'lilerin cenahta dağılmasına

izin verdiler, sonra da Leopold'un zorlaması ve zırhlarının ağırlığı yüzünden epeyce bitkin düşen düşmanın öncüsüne saldırdılar. Savaşın seyri bir anda değişti ve Dük Leopold, adamlarının felakete uğradığını ve kesin zaferin elinden kaçmak üzere olduğunu görerek, ikinci kıtasını da telaşla attan indirdi ve öne sürdü. Ne var ki kıta büyük bir karışıklık içinde ilerledi ve daha ön safa ulaşmadan İsviçreliler bu kıtayı yarıp sıkıştırdılar. Dük'ün geri muhafızları, savaşın kaybedildiğini düşünerek dönüp savaş alanını terk ettiler. Leopold ve şövalyeleri kuşatılıp neredeyse son adamlarına kadar kılıçtan geçirildiler. İsviçreliler, Laupen'de, düz bir savaş alanında atlı şövalyeyi yenebileceklerini göstermişlerdi. Sempach'ta ise, ata binmiş olmasalar da yenebileceklerini kanıtladılar.[19]]

Daha iyi bir generalin, Leopold'un denediği bu taktiği kullanarak neler yapabileceği otuz yedi yıl sonra, 30 Haziran 1422'de Arbedo savaşında görüldü. Bu kez Milanolu general Carmagnola –Konfederasyon'la ilk kez karşılaşıyordu– savaşı bir süvari hücumuyla başlattı. Bu saldırının başarılı olmadığını gören deneyimli *condottiere* derhal bir başka saldırı biçimine başvurdu. Altı bin süvari erini[20] attan indirdi ve onları İsviçre falanksına karşı tek bir kol halinde saldırttı. Uri, Unterwalden, Zug ve Luzern'den gelen 4.000 kişilik düşman esas olarak mızraklı baltacılar ve sadece üçte bir oranında kargılılar ve tatar yayı kullanan askerlerden oluşuyordu. İki kitle karşı karşıya geldi ve birinin elinde mızrak ve kılıç, diğerinin elinde kargı ve mızraklı balta, şiddetli bir çatışmaya girdiler. Daha büyük olan gücün hızı, daha küçük gücün hızını bastırdı ve düşmanlarının çılgınca savaşmalarına rağmen Milanolular ilerlemeye başladılar. Konfederasyon ordusu öyle bir baskı altındaydı ki, Luzern *Schultheiss*'i* teslim olmayı bile düşündü ve mızraklı baltasını bir teslimiyet simgesi olarak toprağa dikti. Ne var ki Carmagnola savaşın heyecanıyla aman vermemeleri için adamlarına haykırarak ilerlemeye devam etti. Yeni bir İsviçre gücü ansızın gerisinde belirdiğinde zaferi kazanmak üzereydi.[21] Bu gücü, yakın mesafede olduklarını bildiği Zürih, Schwyz, Glarus ve Appenzell birlikleri sanan Carmagnola, adamlarını geri çekip yeniden tertiplemeye başladı. Ancak yeni gelenler

* Alm., belediye reisi ya da köy muhtarı –ç.n.

sadece 600 kişilik bir yiyecek arama grubuydu. Bu grup saldırıya geçmedi, ancak İsviçre ana grubu, üstündeki baskının hafiflemesinden yararlanarak geri çekilip daha iyi bir düzen kurdu. Kendi değerlendirmelerine göre 400, İtalyanların hesabına göre daha fazla adam kaybetmişlerdi. Carmagnola'nın kaybı, sayısal bakımdan daha büyük olmakla birlikte, tüm gücüne oranlandığında fazla değildi, bunların da çoğunu esas olarak hareketi başlatan başarısız süvari hücumunda kaybetmişti.

Sempach ve Arbedo'dan çıkarılacak doğal sonuç, attan indirilmiş süvari erlerini akıllıca kullanmanın, öteki silahların kullanımıyla doğru birleştirilmesi halinde başarılı olabileceğini gösterir. Ne var ki bu deneyim, İsviçrelilerin düşmanları tarafından asla tekrarlanmadı; aslında bu deneyime atfedebileceğimiz yegâne sonuç, Luzern Konseyi'nin çıkardığı kararnamedir. Bu kararnameye göre, "Konfederasyon ordusu içinde tam bir uyum sağlanmadığı için," gelecekte ordunun büyük bir bölümü, mızraklı baltaya göre mızrakla daha iyi yarışabilecek bir silah olan kargıyla donatılacaktı.[22]

En son incelediğimiz iki savaşı bir yana bırakırsak, İsviçreliler savaştıkları ilk 150 yılda, bir savaş sanatı ustasıyla ya da kendi falanksları yla rekabet edebilecek yeni bir taktikle hiç karşılaşmayacak kadar talihliydiler. Hâlâ ortaçağın zırhlı atlılarıyla ya da disiplinsiz piyadeleriyle karşılaşıyorlardı. Taktikleri bu tür güçlerle başarıyla savaşmalarını sağlayacak şekilde oluşturulmuştu ve üstünlüklerini sürdürmeye devam ediyorlardı. Enguerrand de Coucy'nin mızraklıları, Swabia'nın kentlileri ve soyluları, Habsburg hanedanından Friedrich'i ya da Leopold'u ya da Sigismund'u izleyen şövalyeler, hiçbiri yeni bir sistemin temsilcisi değildi; hepsi Konfederasyon askerlerinin ne kadar üstün olduğunun açıkça kanıtlanmasına hizmet ettiler.

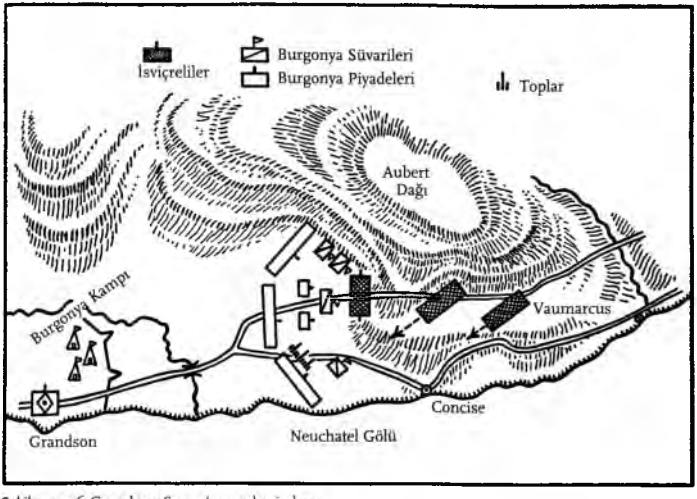
İsviçre'yi hedef alan en tehlikeli saldırı, yani 1444'te Fransa Kralı'nın en büyük oğlu Louis'ye bağlı Armagnac paralı askerlerinin istilası bile, İsviçre askerlerinin savaşçı olarak kazandıkları şöhretin artmasıyla sonuçlandı. Çılgınca ve gereksiz olmakla birlikte St. Jacob-en-Birs Savaşı (1444), en cesur düşmanlarının bile, geri çekilmektense ölmeyi tercih eden bu askerlerle kapışmaktan cayabileceğini gösteren bir örnek oluşturdu. Kendi falanksların ın her türlü engeli aşabileceğini düşünen Konfederasyon ordusu 1000 kişiyi bulmayan bir güçle kendisinden on beş kat daha güçlü bir ordunun karşısın-

da Birs'i geçti. Düşmana saldırdı, merkezini dağıttı, sonra sayıca ezici bir çoğunluk tarafından kuşatıldı. Müthiş süvari hücumlarına direnmek için kirpi düzeni oluşturmak zorunda kaldı ve günün geri kalan kısmında yerinden sökülemedi. Louis onların üzerine birbiri ardı sıra süvari bölükleri gönderdiyse de, hepsi karmakarışık halde geri püskürtüldü. Bu hücumlar arasında Fransız hafif birlikleri ok ve mızrak yağdırdılar, ancak kargılılardan ve mızraklı baltalılardan oluşan küme küçüldüyse de, dağıtılamadı. Savaş akşam saatlerinde sona erdiğinde, merkezdeki İsviçre ölülerinin çevresinde 2.000 kadar da Armagnac ölü olarak yatıyordu. Louis böyle birkaç zaferin ordusunu mahvedeceğini gördü ve İsviçre'yi rahat bırakarak Alsace'a döndü.

O günden sonra Konfederasyon, inatçı ve yenilmez cesaretiyle edindiği şöhretini siyasal öneminin başlıca sebeplerinden biri olarak gördü. Bundan sonra onlarla yüz yüze gelen generaller ve ordular özgüvenleri sarsılmış olarak savaşa girdiler. Sayısal üstünlük karşısında geri çekilmeyen, daima savaşmaya hazır, ne vazgeçen ne de aman veren bir düşmanla kapışmak kolay değildi. İsviçrelilerin düşmanları her savaştan önce bu moral bozucu kaygıları yaşadılar; denebilir ki, savaş meydanına her defasında yenilgi beklentisiyle geliyorlar, bu yüzden de yenilgiye uğruyorlardı. Bu olgu özellikle büyük Burgonya Savaşı'nda dikkat çekicidir. Cüretkâr Charles düşmanlarının kavgacılıktaki şöhreti karşısında hiç de korku duymuyordu,[23] ama aynı şey askerleri için söylenemezdi. Tehlikeli bir kriz anında karışık ordusunun büyük bir bölümüne güvenemezdi: Alman, İtalyan ve Savoylu paralı askerler, İsviçrelilerin savaşta nasıl dehşet saçtıklarını gayet iyi biliyorlardı. Kargılı falanksın hücumundan içgüdüsel olarak kaçındılar. Dük, adamlarını savaş düzenine sokabiliyor, ancak savaşacaklarından emin olamıyordu. O eski deyiş, "Tanrı Konfederasyon'un yanındaydı," kulaklarında çınlayıp duruyordu, dolayısıyla henüz darbe yemeden yarı yarıya yenilmiş hale geliyorlardı. Charles, Avrupa'nın her savaşçı ulusunun en iyi olduğu alandaki askerleri bir araya getirerek ordusunu daha etkin bir hale getirmeye çalışmıştı. İngiltere'nin okçuları, Almanya'nın arkebüzcüleri*, İtalyan hafif süvarisi, Flaman kargıcılar, Burgonyalı vasalların feodal şövalyesiyle

* Arkebüz: "çengelli tüfek". Kundağı tüfeğinkini andıran, fitille ateşlenen yivsiz bir silah. Bir desteğe yaslanarak ateşlenir, geri tepmesi, silahın üzerindeki bir çengelden desteğe aktarılırdı –ç.n.

yan yanaydı. Ancak Dük, çeşitli milletlerden gelen bu insanları kendi bayrağı altında birleştirirken, askerler arasındaki uyumun bir savaşta ne kadar önemli olduğunu unutmuştu. Yoldaşının ortak bir dava için elinden geleni yapacağına dair karşılıklı bir güven ve kesinlik yoksa, asker kararlılık gösteremezdi. Grandson (1476), piyadenin savaşın gidişatının belirleneceği anda cesaretini yitirmesi yüzünden kaybedildi oysa savaşa girmemişlerdi bile.

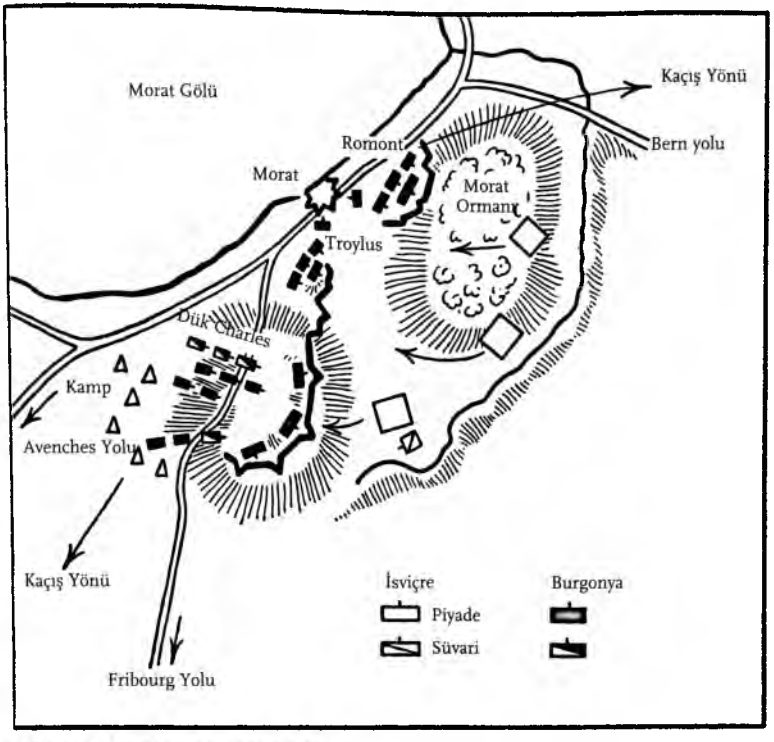
Şekil 2. 1476 Grandson Savaşı'nın askeri planı

Bu çatışmada, İsviçre ordusunun hiç de usta olmayan generalleri yüzünden taktik üstünlük Charles'dan yanaydı. Charles hem yandan gelip arkalarına sarkmış, hem de diğerleri yetişmeden İsviçre ordusunun bir tümenine karşı saldırıya geçmişti. Ne var ki, morali düzgün, daha türdeş ve kendi silahlarını iyi tanıyan bir ordunun, bütün dezavantajlara rağmen muzaffer olabileceğini görecekti. Bern, Fribourg, Schwyz ve Baselli askerlerden oluşan Konfederasyon öncüsü (*vorhut*) bir an önce savaşa girme sabırsızlığı yüzünden ordunun geri kalanını çok geride bırakmıştı. Her za-

manki gibi derin bir kol halinde yamaçtan hızla aşağıya inerken, bütün Burgonya ordusunun, hemen önlerindeki Grandson düzlüğünde savaş düzeni alarak yayıldığını gördüler. Yamacın dibine indiklerinde Dük'ün süvarisinin saldırıya hazırlandığını fark ettiler. Eski deneyimleri onlara böyle bir görünüme aldırış etmemeyi öğretmişti: Yüzünü dışa dönen kol saldırıyı bekledi. Charles'ın sol kanat süvarileri ilk hücumu gerçekleştirdi. Bu kanada önderlik eden yiğit Chateauguyon lordu atını kargılıların içine sürdüyse de hücum başarısızlığa uğradı ve Lord, Schwyz sancağının dibinde öldü. Bunun üzerine Dükün kendisi mızraklı muhafızların önünde hücum etti. Bu güç uzun süredir Avrupa'nın en iyi birliği olarak ünlenmişti, ancak kargı uçlarından oluşan hattın önünde bozguna uğradı.

İsviçreliler düzlüğe doğru ilerlemeye başladılar. Falankslarının gücünü Burgonya hattında denemek için sabırsızlanıyorlardı. Charles bu ilerlemeyi karşılamak için merkezini geri çekmeye ve düşman merkezin üstüne doğru gelirken her iki kanadını düşman kanatlarına doğru çark ettirmeye karar verdi. Konfederasyon ordusunun geri kalan bölümü henüz görüş mesafesine girmediği için bu manevra makul görünüyordu. Yaklaşmakta olan kolun tam karşısında yer alan piyadenin geriye çekilmesi emredildi ve aynı anda sol kanadı yani Dük'ün en ezici darbeyi indirmek için kullanmayı düşündüğü grubu takviye etmek için yedekler gönderildi. Burgonya ordusu aslında Cannae'de Hannibal'a zafer kazandıran hareketi tekrarlamaya çalışıyordu. Ne var ki Charles'ın kaderi çok farklıydı. Tam merkez geri çekilmeye başladığında ve kanatların henüz çarpışmaya girmediği bir anda, daha önce ortada olmayan iki İsviçre kolu Aubert Dağı yamaçlarında belirdi. Her zamanki gibi görkemli bir düzen içinde ve hızla savaş meydanına doğru indiler. Bu gelişme Charles'ın İsviçre düzenini oluşturan ve o anda yerini almakta olan tümenler kademesini kuşatma tasarısını boşa çıkaracaktı.

Ne var ki savaşın gidişatı beklendiğinden de ani bir değişiklik gösterdi. Merkezlerinin geri çekilişini İsviçrelilerin ilerleyişine bağlayan Burgonya kanatlarındaki piyadenin tamamı, Konfederasyon kitleleri onlara yaklaşmadan çok önce dağıldı ve kaçmaya başladı. Dük'ün ordusu ne bağlılık ne de güven duygusu taşıdığı için tam bir panik içindeydi; tehlike anında çeşitli birlikler birbirlerine güvenemediler ve merkezin geri çekilişini bir

Şekil 3. 1476 Morat Savaşı'nın askeri planı

bozgun olarak gördükleri için savaşın kaderini değiştirmeye çalışmadılar. Hiçbir generalin böylesine utanç verici bir kaçışı öngöremeyeceği söylenebilir. Dük de, türdeş olmayan bir orduyla hareket halindeki bir düşman karşısında böylesine hassas bir manevraya giriştiği için kınanabilir. Askerler tam anlamıyla denetlenemiyorsa, türdeş olmayan bir orduyla geriye doğru yapılan stratejik hareketler daima açık bir ricata dönüşme eğilimi taşımıştır, dolayısıyla bu gibi hareketlerden mümkün olduğu kadar kaçınmak gerekir. Grandson, İsviçreliler için en iyi süvarinin bile karşılarında işe yaramadığının yeni bir örneğini oluşturdu; piyade ise savaşamamıştı bile.

Konfederasyon'un karşısında uğradığı ikinci büyük yenilgide Dük daha da vahim yönetim hataları yaptı. Morat kuşatması (1476) sırasında, ordusu üç bölüme ayrılmıştı; bir cenah saldırısı olsa birbirlerinin yardımına koşamayacaklardı. Kuşatma harekâtı için seçtiği ve tahkim ettiği mevzi onları sadece güneydoğudan gelecek bir saldırıya karşı koruyordu. Daha da garibi, Burgonya hafif birliklerinin ana gövdeye çok yakın tutulmasıydı, öyle ki Dük, kendi hatlarının önünde belirene kadar düşmanın hareketleri hakkında doğru dürüst bilgi edinemiyordu. Bu durum, Konfederasyon ordusunun Morat Ormanı'nın oluşturduğu örtü altında yürüyüşe geçmesini, Charles'ın düzeninde merkez ve solu oluşturan iki ordunun tam karşısına gelmesini mümkün kıldı. Düşmanın yakınlarda olduğu gayet iyi bilinirken, Dük'ün bilgi edinmek için bir birlik bile göndermeden altı saat boyunca savaş düzeninde nasıl bekleyebildiğini anlamak zordur. Bununla birlikte, İsviçreliler kendilerini göstermeyince ana ordusunu kampa geri gönderdiği ve dikkatle tahkim edilmiş mevzilerini birkaç yüz adamın sorumluluğuna terk ettiği kesindir.

Dük'ün bu hatayı yapmasının üzerinden fazla zaman geçmemişti ki Konfederasyon'un öncü kuvvetleri Morat Ormanı'nın eteklerinde göründü ve siper kazıklarına doğru yürümeye başladı. Siperlerdeki yetersiz birlikler cesurca mevzileri tutmaya çalıştılar, ancak birkaç dakika içinde aşağıya, yardıma koşmak için kamptan hızla gelmekte olan birliklerin kucağına sürüldüler. Zorlu bir takibe girişen İsviçreliler düzensiz kitleyi önlerine katıp saldırıya geçmek için yayılmaya çalışan destek birliklerini tek tek ezdiler. Grandson'dakinden çok daha haklı bir mazereti olan Burgonya piyadesinin büyük bölümü dönüp kaçmaya başladı. Süvari birliklerinin çoğu var gücüyle ama tek tek hücumlarla savaşın kaderini değiştirmeye çalıştıysa da bir İsviçre falanksını dağıtmaya çalışanların olağan akıbetine uğradı. Savaş sona ermiş ve yerini bir kıyıma bırakmıştı. Konfederasyon'un ileri kolu ve ana gövdesi Avenches yönüne kaçmakta olan kalabalığı izlerken, gerisi, Morat şehrinin güneyindeki kuşatma kuvvetlerini oluşturan İtalyan piyadesinin üzerine yürüdü. Gerileyişleri ana gövdenin kaçış yoluyla kesilen bu talihsizler ayaklar altında çiğnendiler ya da İsviçre askeri kolunun baskısıyla göle sürülüp neredeyse bütünüyle imha edildiler. Altı bin kişiden oluşan

bir birliklerden hemen hemen bir tek kişi bile kaçamamıştı. Dük'ün en uç solunu oluşturan ve Romont komutasında Morat'ın kuzeyine yerleştirilen Savoy askerleri, tehlikeli bir yürüyüşle Konfederasyon kuvvetlerinin arkasına geçip kurtuldular.

Charles kusurlu düzeniyle düşmanın zaferini hazırlamak için elinden geleni yapmış da olsa, tam bir yenilgiye uğramasının nedeni Morat'taki İsviçre ordusunun yönetimiydi. Burgonyalıların sağ kanadına başarılı bir saldırı, Dük'ün merkezini ve sol kanadını oluşturan ve yalnız başına duran iki askeri kolun geri çekiliş yolunu kesecekti; dolayısıyla Konfederasyon liderleri, düşman cephesine doğrudan yaklaşmak anlamına gelse de bu noktaya saldırmaya karar verdiler.[24] Dük'ün düşmanın yürüyüş istikametini denetlememek gibi ağır bir hata yapmasından yararlanan Konfederasyon liderleri onu gafil avlamayı ve temel bir savaş hattı oluşturmasına fırsat vermeden ordusunu yok etmeyi başardılar.

İsviçreli komutanlar Nancy'de (1477) düzen kurma becerilerini bir kez daha sergilediler: Esas kıta ve küçük geri kol geride durup Burgonya ordusunun dikkatini kendi üzerine çekerken ileri kol ormanların içinden bir dönüş hareketi icra etti. Bu hareket ileri kolu düşman cenahına götürdü ve konumunu savunulamaz hale getirdi. Dük'ün askerleri aynı anda hem cepheden hem de sağdan saldırıya uğradı ve bir yandan sayıca üstün bir güçle mücadele ettiği için sadece yenilgiye uğramakla kalmadı, tamamen dağıtıldı ve imha edildi. Kaçmayı reddeden ve dağılarak geri çekilen güçlerini korumak için var gücüyle savaşan Charles kuşatıldı, miğferi ve kafası bir İsviçre mızraklı baltacısının müthiş darbesiyle yarıldı.

Ne var ki Nancy ve Morat'ta sergilenen askeri yönetim Konfederasyon için istisnai bir durumdu. Bu savaşların ardından kazandıkları zaferlerin, büyük bir stratejik yetenek sergilemekten çok tıpkı öncekiler gibi pervasız ve gözü dönmüş bir hücumla kazanıldığını görürüz. 1499 Swabia savaşında başarılarını liderlerinden çok askerlerine borçluydular. Hard ve Malsheide'nin müstahkem ordugâhlarına yapılan şiddetli hücumlar kararlı cesaretin gücünü ortaya koyan muhteşem örneklerdi. Ancak her durumda İsviçreli subayların görevlerini düşman siperlerine doğru giden adamlarına önderlik etmekten ibaret gördükleri açıktır. Frastenz'de (1499) savaş,

Tirol'lülerin geçilmez olduğu düşüncesiyle savunmasız bıraktığı sarp kayalığa yapılan şiddetli bir hücumla kazanıldı. Dornach'ta bile (1499) –18. yüzyıla kadar İsviçre toprağında istilacılara karşı verilen son savaş– savaşın kaderi adam adama kargı savaşında Swabia'dan üstün olan Konfederasyon'dan yana döndü ve Gueldre'lilerin mızrakları en kararlı saldırılarında bile cenahtaki askeri kolu yaramadı. Burada pek az manevra görülür ve stratejik planlama hiç yoktur; falanksı düşmana karşı saldırtmanın ve onun önüne çıkan her engeli yarıp geçen gücüne duyulan güvenin yeterli olduğu düşünülüyordu.

İsviçre Üstünlüğünün Azalma Nedenleri

Askerlik biliminin daha yüksek ve daha ince sorunlarını göz ardı etmenin Konfederasyon'un gücünü azaltması ve şöhretini yok etmesi kaçınılmazdı. İtalya'da verilen büyük mücadele öteki Avrupa uluslarında askerliğin gelişmesi için bir okul olmuştu, ama İsviçreliler öğrenmeyi reddettiler. Yeniden keşfedilen antik çağ eserlerinden çıkarılan büyük teoriler profesyonel subayların modern deneyimleriyle birleştirilmekte ve ortaçağda bilinen her şeyin çok üstünde bir savaş sanatı geliştirilmekteydi. Mühendisler ve top uzmanları savaşın koşullarını değiştirmeye başlamışlardı ve feodal gelenek her yerde bir kenara atılıyordu. İspanya'nın kılıç-kalkanlı adamları, hızla hareket eden hafif süvariler, Alman silahşorlarının "kara takımlar"ı gibi yeni askeri etkinlik biçimleri öne çıkmaktaydı. Piyadenin elindeki ateşli silahların gelişmesinden daha da önemli olan sahra topunun kazandığı üstün hareketlilikti.

Ne var ki İsviçreliler bu değişikliklere gereken önemi vermediler, çevrelerindeki dünya değişse de, onlar atalarının taktiklerine sıkı sıkı yapışacaklardı. Aslında orduları hâlâ başarılarla taçlanıyordu: Daha kuzeydeki ülkelerde olduğu gibi İtalya'da da "on ya da on beş bin [kargılıyla] sayıları ne olursa olsun atlılara karşı" yürüdükleri için ve hayret verici hizmetleri nedeniyle ne kadar mükemmel olduklarından söz ediliyordu.[25] Bir süre için büyük önemlerini korudular, orta ve güney Avrupa'daki her ulusun askeri tarihinde iz bıraktılar. Ancak savaş sanatının geniş ve bilimsel bilgisinden yoksun askerlerin uyguladığı kalıplaşmış tek bir taktik yöntemin tartış-

masız bir üstünlüğü sürdürmesi imkânsızdı. İsviçrelilerin zaferleri, akıllı ve yetenekli her subayı falanks hücumuna karşı etkin bir yöntem aramaya yöneltti. Bu arayış, eski feodal şövalyenin ve bir işe yaramayan ortaçağ piyadesinin yerini hızla disiplinli askerlerin, Konfederasyon kargılılarının amansız saldırısına karşı soğukkanlılığını koruyan ve topluca hareket eden adamların almasıyla görece kolaylaştı. Burgonyalı Charles'ın daimi ordusu, önderlikteki yetersizliğin yanı sıra türdeş ve tutarlı olmadığı için de etkili olamamıştı. Otuz yıl sonra İtalya'da savaşan daimi orduların yapısı çok farklıydı. Gene farklı uluslardan toplanmış olmalarına rağmen, eski yoldaşlık bağlarıyla, *esprit de corps*'la, profesyonel gururla ya da sevilen bir generale duyulan güvenle bir araya geldiler. Bu nedenle İsviçreliler daha öncekilere kıyasla çok daha değerli birliklerle karşılaşmak zorunda kaldılar.

Konfederasyon ordusuna karşı ilk deney, düşmanları gibi hareket edecek şekilde eğitilen kargılı ve mızraklı baltalılardan oluşan birlikler kuran imparator Maximilian tarafından Almanya'da gerçekleştirildi. *Landsknechte* kısa süre içinde pek çok kanlı savaşta cesaretle savaştıkları İsviçrelilerden sonraki en başarılı ordu olmak gibi bir şöhret kazandı. Bu iki güç arasındaki çatışmalar hem askeri hem de ulusal rekabet biçiminde sürdü. Konfederasyon askerleri, herhangi bir birliğin kendi özel taktiklerini kullanarak karşılarına çıkmaya cesaret edebilmesini öfkeyle karşılarken, Germenler Alp'li akrabaları kadar cesur olduklarını göstermeye kararlıydılar. Dolayısıyla iki rakip gücün birbirine hücumu müthişti. Kargılılardan oluşan kirpi gibi iki saf karşılaşıyor ve öndeki saflar arkadan gelen dayanılmaz bir baskıyla birbirinin silahlarına doğru itiliyorlardı. Çoğu kez her falanksın bütün ön safı ilk hücumda düşüyor, ancak yoldaşları onların cesetlerini çiğneyerek savaşı sürdürüyorlardı.[26] İki güç bir süre savaştığında düzenleri karışıyor, kargıları birbirine kilitleniyordu. İşte o zaman sıra mızraklı baltacılara geliyordu.[27] Kollar onların geçmeleri için açılıyor ya da geriden dolaşarak kavgaya giriyorlardı. Boğuşmanın en öldürücü anı buydu; savaşçılar müthiş bir hızla birbirlerini biçiyorlardı. Ağır silahları pek az hamle ve savuşturmaya izin veriyor, hemen hemen her zaman öldürücü yaralar açıyordu. Darbesini ıskalayan, düşmüş bir yoldaşına takılıp tökezleyen ya da kaçmak için geriye dönen herkes ölmeye mahkûmdu. Bir yere sığınmak mümkün değildi.

Bu öldürücü yüz yüze savaşlar kuşkusuz uzun süre devam edemiyordu; bir taraf önce yerini kaybediyor ve geri çekilirken en ağır kayıplara uğruyordu. Bu tip mücadelelerin birinde, *Landsknechte*, Novara'da (1513) İsviçreliler tarafından kıstırılarak gücünün tam yarısını kaybetti. Ne var ki Konfederasyon muzaffer olduğunda bile askeri üstünlüğünün giderek azaldığını görüyordu; artık düşmanı tek bir hücumla savaş meydanından silemiyor, kendi silahlarını onlara karşı kullanmaya hazır ve ancak en ağır baskıyla geriletilebilen birliklerle karşılaşıyordu. *Landsknechte* yenilgiye uğrasa da savaş alanını terk etmiyordu; İsviçreliler La Bicocca'da (1522) o ölümcül siperlerden dağınık biçimde geri çekildikleri anda intikamlarını almışlardı.

Ne var ki, sahneye geç bir tarihte çıkmış olmasına karşın Germenlerden daha zor yenilen bir düşman daha vardı. Kordobalı Gonsalvo'nun İspanyol piyadesi, askeri dünyaya eski Roma taktiklerinin gücünü bir kez daha gösterdi. Kadim lejyon askerleri gibi kısa saplama kılıcı ve kalkanla silahlıydılar; çelik başlık, göğüs, sırt ve baldır zırhı giyiyorlardı. Böylece savunma zırhı bakımından, karşılaşmak üzere oldukları İsviçrelilerden çok daha güçlüydüler. Kargılılar ve kılıçlılar ilk kez 1503'te Barletta duvarlarının dibinde karşılaştıkları zaman, Pydna (MÖ 168) ve Cynoscephalae'de (MÖ 197) yaşanan o eski sorun bir kez daha ortaya çıkmıştı. Makedonyalı Filippos'unki kadar sağlam ve etkin olan bir falanks, Aemilius Paullus'un lejyonerlerinin taktiklerini güden birliklerle karşılaştı. Erken çağlarda olduğu gibi, daha kısa silah kullananlar üstün geldi.

> Kapıştıkları zaman, İsviçreliler kargılarıyla öylesine baskı yaptılar ki kısa sürede düşmanın saflarını yardılar; ancak İspanyollar kalkanlarının koruması altında çevik bir kılıç saldırısına giriştiler ve onlara öyle bir öfkeyle vurdular ki, İsviçrelileri çok büyük bir kıyıma uğrattılar ve tam bir zafer kazandılar.[28]

Aslında yenilenler, Sempach'ta Avusturyalılara yaptıklarının aynını İspanyollardan görmüş oldular. Daha uzun silah taşıyan, düşman kendisine yaklaştığı zaman, silahları ister mızrak ve mızraklı balta, ister kargı

ve kılıç olsun çaresiz kalır. Bir Makedon ya da İsviçre falanksında bir gedik açıldığı an, mızraklarının uzunluğu felaketleri oluyordu. Silahları bırakmaktan başka yapılacak bir şey yoktu ve savunma zırhı olmaksızın sadece kılıçla yapılan bir savaşta, kılıcın yanı sıra kalkanla donatılmış ve tam bir vücut zırhıyla korunmuş adamların saldırısı karşısında çaresiz kaldılar. Kılıç ve mızrak arasındaki çatışmanın sonucu ne olursa olsun kılıcına hafif bir kalkan ekleyen adamın hemen üstünlük kazandığı kesindir. Kalkan mızrağın sivri ucunu savuşturmaya yarar ve delici silah görevini yapmak için serbest kalır.[29] Dolayısıyla, İspanyol ve İsviçre piyadesi karşılaştığı zaman, birincisinin hemen her zaman başarılı olması doğaldı.

Ne var ki kargının ne kadar güçsüz olduğu, en çarpıcı biçimde, savaş talihinin İspanya'ya gülmediği bir savaşta sergilendi. Ravenna'da (1512) Gaston de Foix, Don Ramón de Cardona'yı siperlerinden çıkarmayı başarmış, güçlü bir takiple zaferinin meyvelerini toplamaya çalışmaktaydı. Gaston düzenli biçimde geri çekilmekte olan İspanyol piyadesinin yolunu kesmek için, o sırada Fransız bayrağı altında yedek güç olarak hizmet eden Jacob Empser'in kargılılarını gönderdi. Bu birlikler geri çekilmekte olan askeri kola saldırdılar ve yürüyüşü durdurmaya çalıştılar. Ancak İspanyollar hemen dönüp, "kargılara hamle ederek, kendilerini yere atarak ve sivri uçların altına kayarak, neredeyse kargılıların bacaklarının arasından geçerek," öfkeyle Germenlere saldırdılar. Böylece düşmanlarına yaklaşmayı başardılar ve "kılıçlarını öyle iyi kullandılar ki, şanslarına bir Fransız süvari takımı onları kurtarmak için ortaya çıkmasaydı, tek bir düşman bile hayatta kalamazdı."[30] Bu savaş, 16. yüzyılın ilk çeyreğinde kılıç ve kalkanın kargıdan çok daha üstün olduğunu gösteren tipik bir örnekti.

Bu olgular karşısında, taktikleri İspanyol piyadesi tarafından nihayet ıskartaya çıkarılmasına rağmen İsviçre silahının neden kullanımda kaldığı sorulabilir. Bu sorunun yanıtı, kılıcın bir süvari hücumunu durdurmaya uygun olmamasında, kargının ise 17. yüzyılın sonunda süngü icat edilene kadar bu amaçla kullanılmasında yatar. Machiavelli, Roma antikitesine ilişkin araştırmalarından hareketle, kadim lejyon döneminin geri geldiğini düşündüren İspanyol sisteminin en sadık hayranıydı. Hatta her fırsatta kötülemeye hazır olduğu bir silah olan kargının bu ideal orduların

önemli bir bölümünde muhafaza edilmesi gerektiği sonucuna vardı. Machiavelli, *Savaş Sanatı*'nı bu ordulara rehber olsun diye yazmıştı. Bir süvari hücumunun sürekli baskısına direnebilecek başka bir silah düşünemiyordu. Bu durumda kargılı askerleri, *velite*'ler* ve kalkanlı adamlarla birleştirmek zorunluydu.

Mühendislik ve topçuluğun hızlı gelişimi İsviçre'nin üstünlüğüne ağır bir darbe daha indirdi. Rönesans'ın çok yanlı çabaları profesyonel askeri çoğu kez bir bilim adamı haline getiriyor ve onu antik bilimi modern savaşın gereklerine uyarlamaya yöneltiyordu. O dönemde çok itibarlı olan Vegetius, Higinus ya da Vitruvius'un eserleri üzerinde yapılacak en sıradan çalışma bile, müstahkem Roma ordugâhının gücünü göstermeye yetiyordu. Böylece tahkimat sanatı canlandırıldı ve her orduya öncü birlikler eklendi. Sadece sürekli mevzilerin değil, birkaç gün elde tutulacak kampların da tahkimi yaygın bir uygulama haline geldi. Uygun mevkilerin avantajından yararlanıldı ve savaş alanında kendini zayıf konumda hisseden ordunun korunması için güçlü ve güçsüz hatlar top tabyalarıyla takviye edildi. İtalyan savaşları sırasında yaşanan en büyük çarpışmaların çoğu bu tür mevzilerin içinde ya da çevresinde verildi; Ravenna, La Bicocca ve Pavia (1525) bariz örneklerdir. Bir generalin tahkim edilmiş bir şehre bütün güçleriyle saldırması ve şehri bir kaleden çok takviye edilmiş bir kampı andırana kadar dış savunma hatları ve palankalarla örtmesi daha da sık görülen bir uygulamaydı.

Savaşların bu evresi İsviçreliler için en dezavantajlı durumu oluşturuyordu: Bu tür engellerin nasıl aşılacağını öğreten sanatı ihmal etmeleri halinde, en gözü kara cesaret bile askerlerin taş duvarları ve su dolu hendekleri aşmalarını sağlayamaz. Konfederasyon askerleri, ilk zamanlar müstahkem yerlere saldırırken büyük bir beceri gösterememişti ve şimdi, düşman açık düzlüklerde olduğu kadar bir müstahkem hattın da gerisinde konumlanırken, kendi taktiklerini değişen koşullara uyarlamayı reddediyorlardı. Zaman zaman, sözgelimi 1507'de Cenova'nın dış savunma hatlarına saldırdıklarında görüldüğü gibi, sadece hücumlarının şiddetiyle

* Fr., hafif piyade ya da avcı birliği erleri –çn.

düşmanı önlerine katıp sürebiliyorlardı. Ama yeterli sayıda düzenli birliğin elde tuttuğu hatlara karşı başlattıkları pervasız saldırıyı genelde bir felaketin izlemeye başladığı görüldü. En çarpıcı örnek, 1522'de, İsviçre kolları La Bicocca'nın tahkim edilmiş mühimmat bölgesinden düşmanı söküp çıkarmaya çalıştığında görüldü. İspanyol arkebüzcüsünün şiddetli ateşi altında, imparatorluk kuvvetlerinin ana mevzilerini koruyan çeşitli engelleri ve su dolu hendekleri geçtiler. Ancak Frundsberg *Landsknechte*'sinin dizildiği son hendek ve sete ulaştıklarında geçemeyecekleri bir engelle karşılaştılar. Derin hendeğe atlayan ön saflar karşı yamaca tırmanmaya çalıştılarsa da, onlara göre daha yüksekte duran ve birbirini izleyen saldırıları hiç duraksamadan engelleyen Germenlerin kargı darbeleriyle teker teker düştüler. İsviçreliler bu umutsuz girişimden vazgeçtiklerinde hendeğin içinde üç bin ceset vardı. Bu saldırı hatalı cesaret bakımından 1758'de Ticonderoga'ya gerçekleştirilen İngiliz saldırısıyla boy ölçüşür.

Erken 16. yüzyılın gelişmiş topçusu Konfederasyon askerlerine daha büyük bir hasar verdi. Bütün falanks düzenleri en kolay nişan alınan ve bir top güllesi çarptığında en büyük kayba uğrayan hedefi oluşturuyordu. Yoğun safları hedef alan tek bir atış 20 adamı saf dışı bırakabiliyordu. Ancak İsviçreliler bataryalara cepheden saldırmakta ve öldürücü ateşe rağmen üstlerine atılmakta ısrar ettiler. Bu yaklaşım 15. yüzyılda haklı görülebiliyordu, çünkü dönemin hantal topları nadiren birden fazla atış yapabiliyor, iki atış arasında geçen zaman içinde düşman saflara girerek toplara ulaşabiliyordu. Ne var ki, Pedro Navarro ve Alfonso d'Este gibi bilimsel topçular, topun hareketliliğini ve atış hızını artırarak onu savaşlarda kullanılan gerçek bir güç haline getirdiler. Gene de Konfederasyon birlikleri cepheden saldırmayı sürdürdü. Bu saldırı biçimi kırk yıl içinde dört ya da beş kat daha tehlikeli bir hale gelmişti. Fransız askerlerinin kahramanlığına rağmen savaşı topun kazandığı Marignano (1515) bu taktiklerin isabetsizliğini ortaya koyan korkunç bir ders oldu. Francis'in danışmanlarının uyguladıkları sistem, toplar İsviçrelileri cepheden döverken, İsviçre askeri kollarının cenahlarına art arda süvari hücumu yapmaktı. Süvari hücumları falanksı yarmayı asla başaramadıysa da, onu durmaya ve kirpi düzeni oluşturmaya zorladı. Ağır silahlı ve zırhlı adamlar yaklaşık

500 kişilik takımlardan oluşuyor, biri defedildiğinde diğeri onun yerini alıyordu. "Bu şekilde 30 mükemmel saldırı yapıldı ve gelecekte hiç kimse süvarinin zırhlı tavşanlardan farksız olduğunu söyleyemez" diye yazıyordu kral annesine. Kuşkusuz bu saldırılar tek başına sonuç vermezdi. Savaşın sonucunu belirleyen etken, İsviçrelilerin ilerlerken durdurulmaları ve top ateşiyle kımıldayamaz hale getirilmeleriydi.[31] Askeri kollar sonunda öylesine ağır bir baskı altında kaldı ki, ilerlemeye çalışmaktan vazgeçtiler ve düzenli biçimde geri çekildiler. Dağılmamışlar, ancak sayıları yarıya inmişti.

Konfederasyon'un askeri üstünlük bakımından gerilemesinin bir başka nedeni, disiplininin sürekli azalmasıydı. Öteki ulusların komutanları savaş sanatında ustalaştıkça, İsviçreli komutanlar giderek kendi askerlerinin kölesi haline geliyorlardı. Otoritenin bölünmesi stratejik becerilerin gelişimine daima zarar vermişti, ama artık taktik düzenlemeleri bile imkânsız hale getirmeye başlamıştı. Ordu kendisini askeri disiplin altındaki bir yapıdan çok, kendini yönetmeye hak kazanmış bir demokrasi olarak görüyordu. Hücumlarının yenilmezliğine kör bir inanç besleyen askerler gereksiz gördükleri emirleri rahatlıkla göz ardı ediyorlardı. Bazen yönünün değiştirilmesi gereken bir mevziye cepheden saldırdılar; bazen de, öteki birliklerin gelişinden sonra savaşa girmeleri emredildiği halde beklemeden çatışmayı başlattılar. İşler kötüye gittiğinde liderlerine itaat ediyormuş gibi yapmaktan bile vazgeçiyorlardı. La Bicocca'dan önce şöyle bağırıyorlardı: "Subaylar, emekli aylığı alanlar, çift ödenekliler nerede? Gelip bir kez de alınlarının teriyle para kazansınlar: Bugün ön safta onlar çarpışacaklar." Talebin küstahlığından daha şaşırtıcı olan, yerine getirilmesiydi. Komutanlar öne çıkıp öncü kolun ilk safını oluşturdular; hemen hemen hiçbiri savaştan sağ çıkamadı ve öncü birliklerin komutanı Unterwaldenli Winkelried, Frundsberg'in *Landsknechte* askerlerinin mızrakları altında can veren ilk kişi oldu. Askerlerin emir verdikleri ve subayların emirleri yerine getirdikleri bir ordudan ne beklenebilirdi? Kaba güç ve gözü kara cesaret İsviçrelilerinin yegâne niteliği olmuştu ve artık karşılarında yeni savaş okulunun bilimsel generalleri yer alıyordu. Sonuç beklendiği gibi oldu: Avrupa'nın hayran olduğu kargı taktikleri artık kalıplaşmış ve aşılmıştı. İsviçreliler de dünyanın en aşılmaz piyadesi olarak gurur duydukları konumlarını kaybettiler.

Altıncı Bölüm

İNGİLİZLER VE DÜŞMANLARI

1272-1485
I. EDWARD'IN TAHTA ÇIKIŞINDAN GÜL SAVAŞLARI'NIN SONUNA

İsviçrelilerin başarılarında kargının baş rolü oynaması gibi, uzun yayın* kullanılması da 14. ve 15. yüzyıllarda İngiliz ordularının kazandığı başarıların anahtarı olmuştur. İki silahın niteliği ve kullanımlarının ortaya çıkardığı ulusal taktikler birbirine benzemese de, her iki silah aynı amaçla, feodal rejimin zırhlı atlısının savaştaki üstünlüğünü sona erdirmek için kullanıldı. Okçularını bu kadar iyi kullanan komutanların, eylemlerinin yol açtığı gelişimler hakkında hiçbir fikre sahip olmamaları, dönemin askeri tarihinin oldukça garip yönlerinden biridir. Kara Prens Edward ve babası kendilerini şövalyeliğin ürünü olarak görüyorlardı ve taktiklerinin şövalyece savaşmayı imkânsız hale getirmekte olduğunu anlamış olsalardı dehşete kapılırlardı. Ne var ki durum tam da buydu; muazzam bir mızrak maçını andıran bilim dışı savaş tarzı, taraflardan birinin düşmanın mızrak kullanacak kadar yaklaşmasını önleyebilen yedek güçleri savaş alanına taşımaktan vazgeçmemesi halinde sürdürülemezdi. Ne var ki anlık ihtiyaçlar, İngiliz komutanların bu tür düşünceleri dert etmelerini önledi; ellerindeki malzemeyi en iyi şekilde kullanıyorlar, bu şekilde düşmanı da yenebiliyorlarsa tatmin oluyorlardı.

13. yüzyılın son çeyreğinden önce uzun yayın İngiltere'nin özgün silahı olduğunu söyleyemeyiz. Aslında Norman ve Angevin krallarının ordularında okçular vardı, ancak bunların ne sayısı çoktu, ne de askeri dizilişin en önemli bölümünü oluşturuyorlardı. Manş Denizi'nin İngiliz tarafında, tıpkı öteki tarafında olduğu gibi, zırhlı atlının üstünlüğü henüz tartışma götürmüyordu. Aslında uzun yayın ilk kez Normanlar tarafından kullanıldığına ilişkin teoriyi kanıtlamanın imkânsız olduğunu belirtmek gerekir.

* Ok atmak için ağaçtan tek parça halinde bükülerek yapılmış uzun ve güçlü yay [*Longbow*] –ç.n.

Bayeux Duvar Halısı'na* güveneceksek –başka konularda bütün çağdaş bulgular tarafından doğrulanmıştır– William'ın okçularının silahı o sırada İngiltere'de bilinen silahlardan farklı değildi ve Hastings Savaşı'nda İngilizlerin bir kısmı tarafından kullanılmıştı.[1] Bu kulağa değil göğse doğru çekilen kısa yaydır. Sonraki yüzyılda, zaman zaman, sözgelimi Standard Savaşı'nda (1138) adı geçen okçuların İngiliz ordusunun önemli bir bölümünü oluşturmadıkları görülür. Bu silahın önemsizliğini en iyi gösteren olgu, 1181 tarihli Silah Kararnamesi'nde adının hiç geçmemesidir. O halde II. Henry'nin saltanatı sırasında, yayın İngiliz toplumundaki herhangi bir sınıfın özel silahı olmadığı sonucuna varabiliriz. Aslan Yürekli Richard'ın *arbalest*'i** tercih etmesinden hareketle de benzer bir çıkarsama yapılabilir; 14. yüzyılın harika uzun yayıyla tanışmış olsaydı, *arbalest*'i yeni ve üstün bir silah olarak tanıtması mümkün olmazdı. Yayın, atış hızı bakımından *arbalest*'ten daima daha avantajlı olduğu açıktır; bu nedenle Richard, *arbalest*'in menzil ve saplanma gücü bakımından üstün olduğunu düşünmüş olmalı. Ancak Yüzyıl Savaşları'nın talimli okçusunun tatar yayı kullananları bu iki noktada da yenebildiği çok iyi bilinen bir gerçektir. Bu durumda *arbalest*'in yerini alan silahın Sakson döneminden beri sürekli kullanılmış olan eski kısa yay olduğu sonucuna varmak makuldür.

Gene de tatar yayı kullanan askerler Richard ve John'un saltanatları sırasında hafif birlikler arasında ilk planda yer almaya devam ettiler. Richard onlar için büyük vücut kalkanının önemli bir rol oynadığı bir taktik sistemi tasarladı. John'un hizmetinde ise İngiltere'nin başına bela olan paralı çetelere mensup hem atlı hem de yaya çok sayıda *arbalest*çi vardı. Baronların John'la rekabet ederken Fawkes de Breauté ve adamlarının tatar yayı birliklerine direnmelerine yarayacak yeterli sayıda okçu piyadeye sahip olmadıkları, bu yüzden de büyük sorunlar yaşadıkları görülür. Uzun yayın kullanıma girdiği III. Henry'nin saltanat döneminde bile *arbalest* daha etkin bir silah olarak kabul ediliyordu. 1242'de Taillebourg Savaşı'nda bu silahla

* İngiltere'nin Normanlar tarafından fethedilişini resimleyen ortaçağ işlemeleri –ç.n.

** *Arbalest* ya da *arbalet*: Tahtadan bir kundağa dikine oturtulmuş bir yaydan oluşan ortaçağ silahı. Kiriş bir el manivelası ya da palangayla gerilir, tetiğin çekilmesiyle boşalan kiriş oku 300 m'lik bir menzile fırlatırdı –ç.n.

donatılmış 700 kişiden oluşan bir birlik İngiliz piyadesinin en değerli gücü olarak görülmüştü.

Uzun yayın gerçek kökenini bulmak kolay değildir. 1150 gibi erken bir tarihte kesinlikle ellerine bu silah verilen Güney Galliler'den alınmış olabileceğini düşünmek için nedenler vardır.[2] Ancak bu çıkarıma, 13. yüzyılın ilk yarısında bu silahın İngiltere'nin batı bölgelerinden çok, kuzeyinde rağbet bulduğu öne sürülerek itiraz edilebilir. İlk kez 1252 tarihli Silah Kararnamesi'nde ulusal silah olarak kabul edildi. Bu kararnamede 40 gümüş şilin değerinde toprağa ya da dokuz mark değerinde taşınır mala sahip olan herkesin, kendisini kılıç, kama, yay ve okla donatması istenir.[3] Dönemin belgelerinde sık sık çeşitli toprak sahibi soylu beylerin "Gallilere karşı sefere çıkıldığı zaman" krala bir ya da daha fazla okçu sağlamakla yükümlü olduklarından söz edilir. 1281 gibi geç bir tarihte bile tatar yayının tercih edildiğini ve bu yayı taşıyanların okçudan çok daha fazla ücret aldığını gözlemlemek tuhaftır.[4]

Uzun yay göze girişini I. Edward'a borçludur. Edward tıpkı torunu ve torununun torunu gibi savaşta yenilikler tasarlayabilen iyi bir askerdi. Torunlarının aksine büyük bir stratejik yetenek de gösterdi. Gal seferlerindeki uzun deneyimi sayesinde, okçuları, Hastings'te Fatih William'ın yaptığı gibi bilimsel bir biçimde kullandı. Bu uygulamanın ilk kez Orwin Köprüsü'nde (1282) Prens Llewelyn'e karşı verilen savaşta gerçekleştiğini ve daha sonra Warwick Kontu tarafından 1295 yılında Conway yakınlarındaki bir başka çatışmada tekrarlandığını biliyoruz.

> Galliler Kont'un güçlerini son derece uzun mızraklarla cepheden karşıladılar. Mızrakların sapları yere dayalı, uçları yukardaydı. Mızraklar ansızın kont ve bölüğüne doğru çevrilince İngiliz süvarisinin gücü kırıldı. Ancak kont hazırlıklıydı. Silahlı adamlarının arasına okçuları yerleştirdi ve bu uzun menzilli silahlarla mızraklıları bozguna uğrattı.[5]

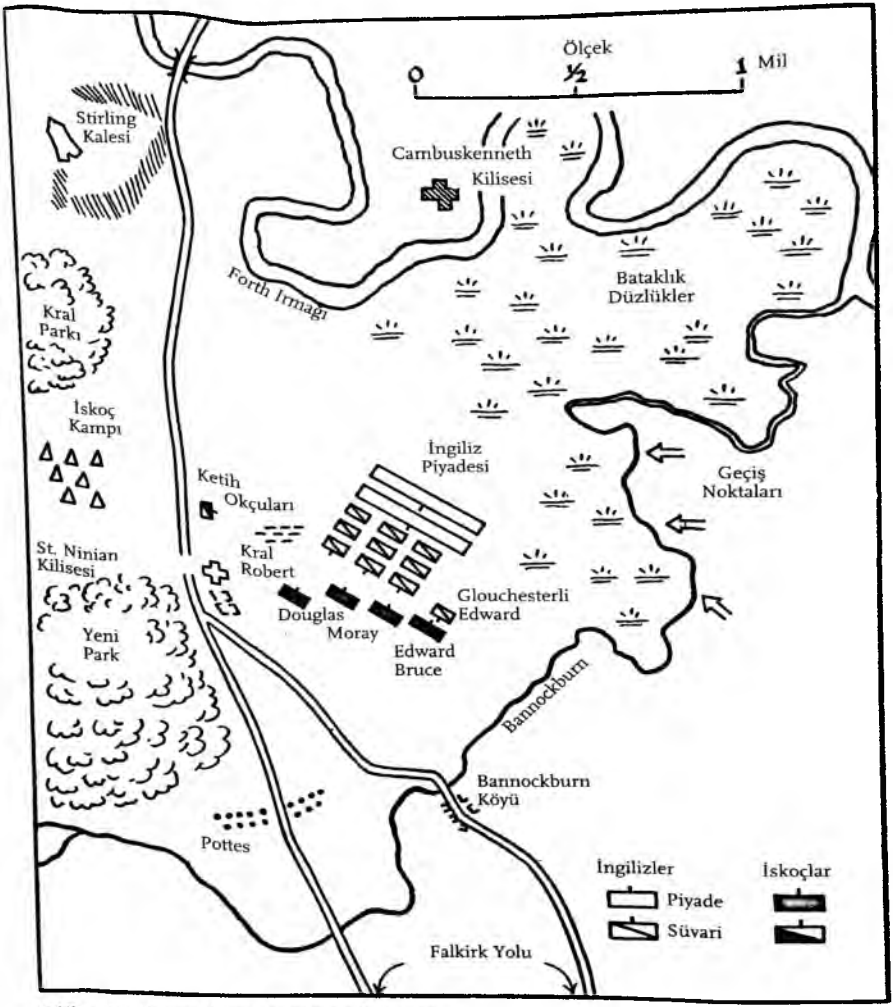
Ancak, süvariyle uygun biçimde takviye edilen okçunun öncü rol oynadığı ilk önemli savaş Falkirk Savaşı'ydı (1298). Aslında bu savaşın ko-

şullarında okun gücüne öylesine çarpıcı bir biçimde tanık olundu ki, İngiliz komutanlarının bu savaştan ders çıkarmamasına imkân yoktu. William Wallace'ın ordusunu oluşturan Lowlands'li İskoçlar esas olarak İsviçreliler gibi oldukça uzun bir kargıyla silahlanmış mızraklılardan oluşuyordu. Saflarında birkaç yüz kişiden oluşan küçük bir atlı grubu ve daha çok Ettrick ve Selkirk bölgelerinden gelen belirli oranda okçu vardı. Wallace bir bataklığın arkasında mükemmel bir mevzi seçerek, mızraklılarını, yüzleri herhangi bir yönde dışa dönmeye hazır, çember biçiminde dört büyük küme (ya da İskoç deyimiyle *schiltrons*) halinde düzenledi. Hafif birlikler bu kolların aralarında bir hat oluştururlarken, süvari yedeğe alındı. Edward atlılarıyla üç tümen halinde geldi ve okçuları bu tümenlerin arasına yerleştirdi. Kont Marshal'ın en öndeki İngiliz kıtası bataklığa doğru at sürünce durmak zorunda kalıp İskoçların attığı ok ve mızraklar yüzünden çok kayıp verdi. Durham piskoposunun komutasındaki ikinci tümen bu durumu görerek Wallace'ı mevziini değiştirmek zorunda bırakmak için bataklığın yan tarafına doğru at sürdü. İngiliz şövalyelerinin yaklaşması üzerine İskoç süvarisinden oluşan küçük bir grup dönüp herhangi bir çatışmaya girmeksizin savaş alanının dışına çıktı. O zaman piskoposun atlıları düşman hattına geriden saldırdılar. Hafif birliklere saldıran süvari bölükleri onları alaşağı etti, çünkü Wallace'ın okçuları sadece kısa yaylarla silahlanmışlardı ve bu yayı da çok iyi kullanamıyorlardı. Kargılı birliklerle yüz yüze gelen İngilizler ise kanlı bir şekilde engellendiler ve dağılarak geri çekildiler. Bunun üzerine piskopos piyadeye ve bataklığın ucundaki süvariden geri kalanlara önderlik etmekte olan kralın gelişini beklemek zorunda kaldı.

Edward geldiğinde okçularını İskoç kuvvetlerine yaklaştırdı. İskoçlar silahlı İngilizlerin yakınlığı nedeniyle karşılık verecek (çünkü hafif birlikleri uzaklaştırılmıştı) ya da saldıracak durumda değildiler. Ok yağmurunu kolların belirli noktalarına yoğunlaştıran kral, İskoç saflarını kalbura çevirdikten sonra süvarisini aniden hücuma kaldırdı. Plan başarıya ulaştı; kolların zayiat veren bölümleri yarıldı ve bir kere kargıların içine dalmayı başaran şövalyeler düşmanı feci bir yenilgiye uğrattılar. Bu savaşın dersi belliydi: Süvari, İskoç taktiklerini yenemiyordu ama atlılarla takviye edilen okçular bu görevi kolayca yerine getirebiliyorlardı.

Böylece, iki yüzyıl boyunca Falkirk Savaşı'nın özellikleri İngilizler ile İskoçların her karşılaşmasında sürekli tekrarlandı. Halidon Hill (1333), Neville's Cross (1346), Homildon (1402) ve Flodden (1513) aynı temanın çeşitlemeleridir. Durmadan fakat yavaş hareket eden Lowlands piyade birliklerinin karşısına İngiliz komutanlar cenahlarda okçuların yer aldığı silahlı adamlardan oluşan bir hat çıkarıyorlardı, İskoçlar bu birliklere beyhude bir çabayla saldırdıkları zaman kendi inatçı cesaretlerinin kurbanı oluyorlardı. Okçu, "kuşağında on iki İskoçun canını taşımak"la övünebilirdi artık; okunu, büyük yığınlar halinde gelen kargılıların oluşturduğu kolay hedefe fırlatmaktan başka bir şey yapmıyordu ve bunun etkili olduğuna şüphe yoktu.

[Bannockburn (1314) aslında bu genel kurala dikkat çekici bir istisna oluşturur. Ne var ki bu savaşın sonucu, Falkirk taktiklerinin bir kenara atılmasından değil, II. Edward'ın yönettiği bir seferden bekleneceği gibi, yeteneksiz ve neredeyse çılgınca bir savaş yönetiminden kaynaklanmıştı. Bileşimi bakımından Wallace'inkine çok benzeyen Robert Bruce'un güçleri tahminen 10.000 adam ve 500 kargılı atlıdan oluşuyordu. Bruce, New Park'ta, Edward'ın kurtarmaya ant içtiği Stirling şehri ve kalesini kapsayan güçlü bir mevziyi tutmuştu. İskoç kralı, Falkirk'ten Stirling'e uzanan eski bir Roma yolu boyunca bir saldırıyı karşılayacak şekilde mevzilenmişti, ancak 23 Haziran 1314 günü öğleden sonra keşif yapan İngilizler, karanlığı fırsat bilip İskoç mevzilerini bozmaya karar verdiler. Böylece 23-24 Haziran gecesi, Bannockburn köyü ile Crookbridge arasında kalan Bannockburn Irmağı'nı geçmeye çalıştılar. Burası 14. yüzyılda bataklığımsı bir bölgeydi. Edward'ın sayısı 20.000'i bulan ordusu bütün gece sularla boğuştu. Şafak söktüğünde, St. Ninian Kilisesi'nin altındaki düzlüklerde dolanan örgütsüz bir yığın halindeydiler. Sadece Gloucester Kontu'nun komutası altındaki öncüler bir tür düzen kurmayı başarmıştı. Bu durum Bruce'a hemen kullanacağı altın bir fırsat sağladı. Ordusunu yeni cepheye çevirerek, İsviçre saldırı düzenine çok benzeyen *schiltron*'lar halinde bayırdan aşağıya indirdi ve kargaşa içindeki İngiliz birliklerine mahvedici bir güçle saldırdı. Birkaç İngiliz okçusu sağ cenahta mevzilenmişti, ancak bunlar askerleri toplayan Keith'in komutası altında bir İskoç süvari hücumuyla ezildi ve savaş alanının dışına sürüldü. Bu saldırı İskoç şövalyelerinin o zamana kadar bilinen tek dikkate değer eylemiydi.

Şekil 4. 1314 Bannockburn Savaşı'nın askeri planı.

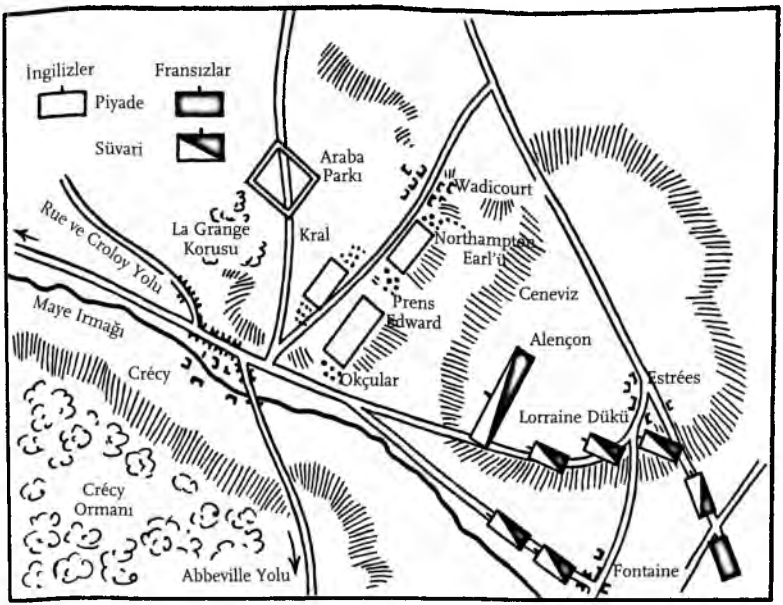
[Savaş, Bruce'un mızraklıları ile Edward'ın şövalyeleri arasında karmakarışık bir kavgaya dönüştü. Edward'ın dönecek yer bulmakta zorluk çeken şövalyelerin hücumu kısmi ve etkisiz oldu, kargı hatlarını dağıtmayı başaramadılar. Bu arada korkunç kayıplar verdiler. Gerideki saflar savaşa girmek için bir araya gelemedi ve yoldaşları biçilirken çaresiz kaldılar. Nihayet ya tükendikleri için ya da bir İskoç manevrasıyla, bütün İngiliz cephesi parçalandı ve yenilgi bozguna dönüştü. Arkalarında Bannockburn bataklıkları ve Forth Irmağı yer alıyordu. Yüzlerce kişi kaçmaya çalışırken sulara kapıldı. Kral Edward, Stirling Kalesi'ne çıkan dolambaçlı bir yol izleyerek yakalanmaktan kurtuldu. Ancak kalenin valisi içeri girmesine izin vermedi. İngiliz baronları daha önce de daha sonra da böylesine korkunç bir katliam yaşamadılar, İngiliz ordusu da hiç böyle bir yenilgiye uğramadı. Yenilginin dersleri çok açıktı. Süvari, ne kadar cesur ya da kararlı olursa olsun, tek başına, sağlam kargılılardan oluşan bir gücü yenemiyor, ağır birliklerle desteklenmeyen okçular işe yaramıyordu.][6]

İngiliz okçusunun bundan sonra katıldığı seferler, Lowlands'in sağlam kargıcısından her bakımdan farklı bir düşmana yönelmişti. Fransa'da şövalyelik adı altında gizlenmeye çalışılan savaş sanatının saçma sapan sapkınlıkları herhangi bir başka Avrupa ülkesindekinden daha yaygındı. Philip ve Valois'lı Jean'ın ordularının gücü, kendisini dünyanın en etkin askeri gücü olarak tahayyül eden, ancak silahlı bir ayaktakımından pek farkı olmayan ateşli ve disiplinsiz bir aristokrasiden oluşuyordu. Feodal toplumun sınıflarını savaş meydanında yeniden üreten bir sistem Fransız soylusu tarafından savaş örgütlenmesinin ideal formu olarak görülüyordu. Soylular toplumsal hiyerarşiye göre köylünün karşısında sınırsız bir üstünlük taşıdıkları için, askeri bakımdan da onlardan üstün olmaları gerektiğine kesinlikle inanmışlardı. Bu nedenle sadece bütün piyade tanımlarını küçümsemekle kalmıyor, onların savaş alanında kendi karşılarında görünmelerini sınıf gururlarına karşı bir hakaret olarak görme eğilimi taşıyorlardı. Fransız soylularının –Courtrai'de ortaya çıkan sonuçla bir an sarsılan– özgüveni kanlı Mons-en-Pévèle ve Cassel günlerinden sonra yenilenmişti. Bu olaylar sırasında yiğit ama yeterince talimli olmayan Flaman kentlilerinin başına gelenlerin Hıristiyanlık dünyasının en savaşçı aristokrasisinin

şövalyeliğine karşı çıkmaya cesaret eden her yaya askeri bekleyen tipik akıbet olduğuna inanılıyordu. Gurur çöküşten önce gelir ve Fransız soylusu bu kez varlığını asla düşünemediği nitelikte bir piyadeyle karşılaşacaktır.

Bu küstah atlı şövalyelerin, onların paralı askerlerinin ve beraberlerinde savaş meydanına sürükledikleri yarı silahlı biçare köylülerin karşısında artık İngiliz okçusu vardı. O artık zorla hizmete alınmış bir adam değil, kralın asker ihtiyacını karşılaması için sözleşme yaptığı bir baron ya da şövalye tarafından yetiştirilen bir gönüllü, neredeyse profesyonel bir askerdi. Savaş aşkıyla, macera arzusuyla ya da yağma umuduyla harekete geçen bu askerler, Fransız soylularının peşinden savaşa sürüklenen ruhsuz yığınlar karşısında büyük bir moral üstünlüğe sahipti. Ne var ki tarihçiler bu üstünlüğü –her ne kadar gerçek de olsa– çok fazla vurgulamışlardır. 14. yüzyılın İngiliz zaferleri sadece savaşma heyecanıyla açıklanamazdı. Özgüven ve kavgacılık Roosebeke'teki Flamanlarda ya da Falkirk'deki İskoçlarda da eksik değildi, ama başarı kazanamamışlardı. Onları, Crécy ya da Poitiers savaş alanlarının efendisi haline getiren, cesaretlerinden çok mükemmel silahları ve *yeoman* taktikleriydi.

Uzun yay şimdilik sadece saldırı savaşlarında ve süvari gücü bakımından İngiliz ordusundan güçsüz düşmanlara karşı kullanılıyordu. Ne var ki III. Edward Fransa'yı istila etmeye giriştiği sırada savaş koşulları bütünüyle değişti. Fransızlar atlı sayısı bakımdan her zaman üstündü, dolayısıyla okçu taktiklerinin savunma için uyarlanması gerekiyordu. Saldırıya geçen süvari bölüğünün oklar için sabit piyade kolu kadar iyi bir hedef olduğunu kısa sürede keşfedecekti. Bir süvari grubunun düzenini ok yağmurundan daha iyi bozacak bir şey olamazdı. Oklar sadece binicilerin belirli bir bölümünü yere sermekle kalmıyor, yaralı atlar diğerlerinin yolunu tıkayarak karışıklığa yol açıyor ve bu da hücumun hızını kesen en etkin yöntemi oluşturuyordu. Mesafe kısalıp nişan almak kolaylaştıkça atlar ve insanlar daha çok yara alıyor, karışıklık artıyor, hücumun hızı kesiliyor ve nihayet süvari bölüğü aşamayacağı bir sınıra ulaşıyordu. Cepheden saldırarak uzun yaylılardan oluşan bir hattı zorlamak, süvari için neredeyse imkânsız bir işti. Ne var ki bu, kıta Avrupası'nın ancak 1346 yılında öğreneceği bir olguydu.

Şekil 5. 1346 Crécy Savaşı'nın askeri planı

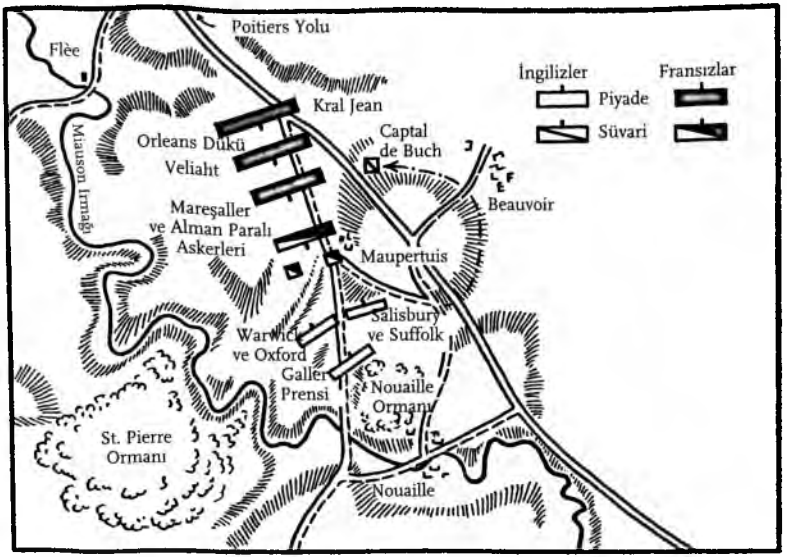
[Crécy'de (1346) Kral III. Edward yaklaşık 11.000 kişilik ordusunu her zamanki gibi üç kıtaya böldü. Sağ kanada Galler Prensi komuta ediyor ve bu kanat, Maye ırmağı ile Wadicourt köyü arasındaki yamacı işgal ediyordu. Bu güç, cenahlarında okçuların yer aldığı 800 atından inmiş süvari erinden, yaklaşık 1.000'ini Galli mızrakçıların oluşturduğu 2.000 kişiden oluşuyordu. Prensin solunda ve biraz gerisinde Arundel ve Northampton kontlarının ortak komutası altında ikinci birlik yer alıyordu. Bu güç, birincisinden biraz daha küçük olup aynı tarzda dizilmiş 500 silahlı adam ve 1.200 okçudan oluşuyordu. Bu birliğin sağı Prens'in soluna dayanıyor ve sol cenahı Wadicourt köyü tarafından korunuyordu. Kral Edward ise 700 silahlı adamdan oluşan bir yedek, 2.000 okçu ve muhtemelen 1.000 Galli mızrakçıdan oluşan bir güçle, Galler Prensi'nin kıtasının arkasında, La Grange korusunun önündeki düzlükte yer alıyordu.][7]

Fransız ordusundaki disiplinsizliğin en karakteristik örneği, savaşın liderin karar verdiği tarihten daha erken başlatılmasıydı. İngiliz mevzisinde bir keşif yapan Philip ve mareşalleri çatışmayı ertesi güne ertelemeye karar vermişlerdi, çünkü askerler şafak söktüğünden beri yürüyüş halindeydi. Ne var ki durma emri öncülere ulaştığında, kolun başındaki soylular, gerideki bazı askerlerin hâlâ ilerlemekte olduğunu gördüler ve savaşı başlatma onurundan yoksun bırakıldıklarını düşündüler. Bunun üzerine ilerlediler ve ana gövde de onları izlemeye devam edince, bütün ordu İngiliz mevzilerine o kadar yaklaştı ki, savaş kaçınılmaz hale geldi. O günkü koşullar pek çok kez betimlenmiştir; tatar yayı taşıyan talihsiz Cenevizlerin başlarına geleni ayrıntılı olarak anlatmak gereksizdir. *Arbalest*'lerini tekrar tekrar kurmaya çalışırken gruplar halinde vurulup düştüler. Süvarinin okçuların saflarına karşı giriştiği sonuçsuz hücumlar bitmek tükenmek bilmeyen bir kıyıma yol açtı. Savaş alanı insan ve at cesetleriyle doldu ve ilerlemek imkânsız hale geldi.

[Fransızların ana saldırısının okçulardan çok atlarından inmiş süvari erlerine yöneltildiği, zaman zaman onları tehlikeli biçimde sıkıştırdığı görülür. Ancak İngiliz hattı tek bir adım bile gerilemedi. Şövalyeler yaramadıkları mızraklı hattın önüne düştüler ve akıbetleri merkezdeki yoldaşlarından pek farklı olmadı. Gece inince Fransızlar darmadağınık geri çekildiler, orduları tamamen dağıldı. İngilizler mevzilerinden bir adım bile gerilemeden savaşı kazanmışlardı; düşman sanki üstlerine öldürülmek üzere gelmişti.] Ordunun üçte birinden fazlası İngiliz hattının önünde cansız yatıyordu ve bunların çok büyük bir bölümü oklarla düşmüştü.

Crécy atsız silahlı birliklerle yeterince desteklenen okçuların en kararlı süvari hücumlarını geri püskürtebileceğini kanıtlamıştı. Ne var ki Fransızların bu savaştan çıkardığı ders çok farklıydı. Gururu incinen şövalyeler, İngilizlerin zaferini basit köylülerin silahlarına atfetmek istemediler, bu yüzden de zaferin atlarını bırakmış şövalyeler falanksının sağlamlığı sayesinde kazanıldığı sonucuna vardılar.

Bunu aklında tutan Fransa Kralı Jean, Poitiers Savaşı'nda (1356) Kral Edward'ın başarılı çözümünü taklit etmeye karar verdi. İki küçük birlik dışında bütün süvarisine mızraklarını kısaltmalarını, mahmuzlarını çı-

Şekil 6. 1356 Poitiers Savaşı'nın askeri planı

karmalarını ve atlarını geriye göndermelerini emretti –boş bir umut. Saldırı ve savunma koşullarının kesinlikle farklı olduğunu göremedi. Belirli bir noktada mevzilenmeyi amaçlayan birliklerin güçlü bir mevziye saldırmanın gerektirdiği taktiklerin tam aksini benimsemeleri gerekir. Crécy'de Edward'ın cenahlarını korumak için seçilen yöntem, Maupertuis tepesine saldırı biçimi olarak benimsendiğinde tamamen anlamsızdı. Kralın hedeflemesi gereken nitelik mevzinin tutulması değil, güçlü bir darbeydi. Aslında Jean'ın gün boyu yaptıklarından daha vahimi olamazdı. Bu savaş zaten gereksizdi, çünkü Kara Prens bir haftadan daha kısa bir kuşatmayla aç bırakılıp teslim olmaya zorlanabilirdi. [Aslında İngilizlerin konumu savaş sabahı öylesine umutsuzdu ki, Prens Edward savaşmadan çekilmeye çalıştı ve ancak Fransızlar onun gerideki güçleriyle çatışmaya girdikleri zaman silaha başvurmaya razı oldu.] Ne var ki eğer savaşılacaksa, bütün Fransız ordusunu devasa bir kama halinde düzenlemek –birliklerin birbiri ardı sıra bi-

rinci ve en dar safın arkasına yığılması– ve bu kamayı İngiliz cephesinin en güçlü noktasına yöneltmek tam bir çılgınlıktı. Ne var ki kral bu planı benimsemeye kararlıydı. Maupertuis platosunun girişi çalılıklar ve ağaçlarla kaplı bir arazinin üzerindeydi ve arkasına İngiliz okçularının yerleştirildiği bir siperle korunuyordu. Jean 300 seçme atlıdan oluşan öncü güçlerini siperdeki bir boşluktan geçirirken, güçlerinin geri kalan kısmı yani atlarından inmiş üç büyük grup öncülerin hemen peşinden gidiyordu.

Okçuların, ilerleyen birliklerin büyük bir bölümünü vurduklarını ve hayatta kalanları gerilerindeki ilk kıtaya doğru sürdüklerini söylemek gereksiz. Bu kıtada da hemen kargaşa çıktı, okçular atışlarını yoğunlaştırdıkları zaman daha da arttı. Daha yakın mesafe çatışmaları başlamadan, ok yağmuru Fransızların moralini bozdu. Fırsatı değerlendirmek isteyen Prens derhal platodan aşağı indi ve bütün silahlı adamlarıyla kargaşa içindeki kolun cephesine saldırdı. Aynı anda Captal de Buch'un komutası altında bir şaşırtma hareketi yapmak için gönderilen 60 silahlı ve 100 okçudan oluşan küçük bir pusu birliği Fransızların sol cenahında görüldü. Kral Jean'ın adamları için bu kadarı çok fazlaydı; yeni bir saldırı beklemeden adamların üçte ikisi savaş meydanını terk etti. İkinci kıtadaki Germen birliği ve hükümdarın hemen çevresinde yer alan askerler ordunun doğru dürüst direnen yegâne bölümleriydi. Ne var ki İngilizler bu grupları kolayca kuşatabildi ve onları dağıtana kadar sırayla ok ve mızrak kullandılar. Bunun üzerine, Jean, oğlu Philip ve beraberindeki soylular teslim olmak zorunda kaldılar.

Prens için bu harikulade bir taktik zaferdi. Seçtiği mevzinin mükemmelliği ve okçularını akıllıca kullanması sayesinde zafer kazanmıştı. Jean'ın İngiliz ordusuna saldırmak için geliştirdiği yeni plan, selefinin feodal şövalyelerinin Crecy'de uğradığı bozgundan çok daha rezil bir başarısızlığa uğramıştı. Poitiers Savaşı Fransızları öylesine etkiledi ki, savaşın devamında istilacılarla yüz yüze gelmek için hiçbir girişimde bulunulmadı. Eski askeri sistemlerine indirilen darbe karşısında şaşkına dönen Fransız soyluları savaş meydanını bırakmaya yemin ederek kendilerini kalelerine kapattılar ve harekâtlarını küçük kuşatma ve saldırılarla sınırlamaya karar verdiler. İngilizler bölgeyi enine boyuna kat edebilirlerdi –Lancaster Kon-

tu'nun 1373'te yaptığı gibi– ama artık Fransızları savaşa çekemiyorlardı. İşgalcilerin saldırmaya vakti olmadığı kale duvarlarının arkasına yerleşen Fransızlar, düşmanın terk edilmiş bir ülke boyunca zahmetli yürüyüşlerle gücünü tüketmesini sağladılar. Bu savaş tarzı şövalyeliğin bütün ilkelerine –iyi bir şövalye her türlü meydan okumayı kabul ederdi– ters düşse de, zamanın ihtiyaçlarına uygundu. V. Charles ve Du Guesclin'in taktikleri Kral Jean'ın kaybettiklerini geri aldı. İngilizler artık savaşların orduların büyük başarı sergilendiği bir araç değil, sürekli kan ve para kaybına yol açan tekdüze ve hiç de şerefli olmayan bir iş olduğunu ve düşmanın kaynaklarıyla sürdürülemeyeceğini anladılar.

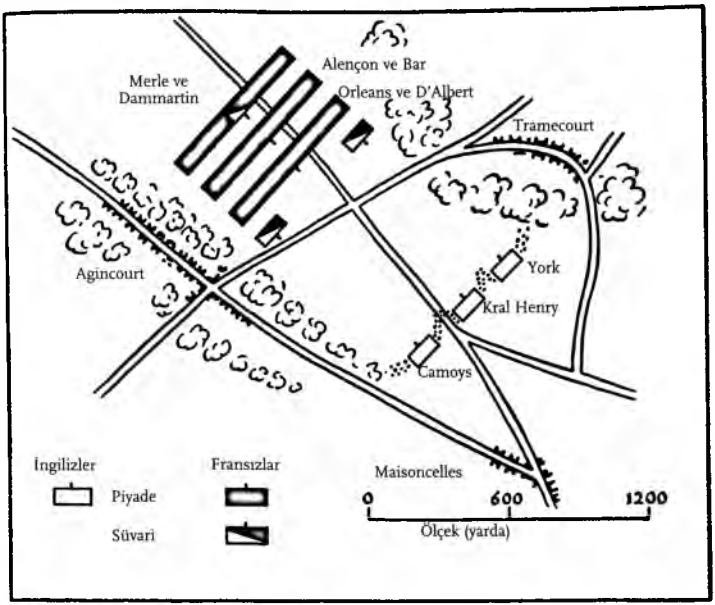
Du Guesclin'in harekâtına rehberlik eden, şövalyelerin kılıç oyunlarından çıkan vecizeler değil, sağduyuydu. Savaş alanına macera ruhuyla değil, iş yapma anlayışıyla yaklaştı. İngilizleri Fransız topraklarından atmayı amaçlayan Du Guesclin, bu görevin göz boyayan kahramanlıklarla mı yoksa dikkat çekmeyen ağır bir çalışmayla mı yapıldığı umursamadı. Gerekirse savaşacaktı, ancak hedefe şiddetli çatışmaların yanı sıra kurnazlıkla da ulaşmaya hazırdı. Gece baskınları, pusular ve her türlü manevrayı açık saldırılara tercih etti. Özgür bölükleri sayesinde sürekli asker bulabiliyordu, bu yüzden asla güçlerinin savaşmadan yok edilebileceğinden korkmak, böyle bir korkuyla çatışmaya girme tehlikesini göze almak zorunda kalmadı. Bu yaklaşım onu, feodallerin geçici ordularına komuta eden pek çok general için vahim sonuçlar doğuran alelacele harekâtlara girişme zorunluluğundan kurtardı. İngilizler büyük savaşlar kazanmaya yatkındı, sadece taciz için harekât yapmaya değil. Stratejide değil, taktikte uzmandılar ve art arda önemsiz kuşatmalar yapıp utançla geri çekilince, Manş Denizi'nin ötesinde egemenlik kurma gibi tedbirsiz girişimlerine son verdiler.

Ne var ki Du Guesclin Fransız soylusunun savaş alanında yeniden görülmesine zemin hazırlamıştı. Özgür bölükler ülkeyi yeniden fethederken kalelerine kapanan soylular, görünüşe bakılırsa "hiçbir şeyi unutmamışlar, hiçbir şeyi de hatırlamamışlardı." İngiliz korkusu artık gözlerini bağlamadığı için derhal eski şövalye uygulamalarına döndüler. Yüzyılın son yılları ilk yıllarına benziyordu: Feodal taktiklerin yeniden canlanmasını Cassel'in Roosebeke'de tekrarlanması gibi bir ceza bekliyordu ve Niko-

polis (Niğbolu), Courtrai'nin daha feci bir tekrarı oldu. Budala bir kralın saltanatı sırasında yaşanan otuz yıllık anarşi, dönemin savaşlarındaki gerici ve bilimsel olmayan eğilimleri güçlendirdi ve Fransa'yı yeni İngiliz işgallerine uygun bir hedef haline getirdi.

Sonraki seferler V. Henry'nin bir stratejik kombinasyon ustası olduğunu kanıtlamış olmasaydı, onun Agincourt'a yürüyüşünü fazla aceleci ve yersiz bir girişim olarak nitelendirirdik. Ancak, düşmanlarının gücünü değerlendirmiş ve haberleşme kanallarını feda edip Picardy'ye saldırmadan önce onların budalalığını tespit etmiş olması muhtemeldir. 6-24 Ekim 1415'ten itibaren müthiş bir hızla hareket etmesi,[8] ortaçağ komutanları arasında çok nadir rastlanan bir özellik olarak, zamanın kıymetini bildiğini gösterir. Yürüyüş sırasında askeri kollarını mükemmelen örgütlemesi ise dehasının ayrıntıları ihmal etmediğini kanıtlar.[9] Fransızlar St. Pol-sur-Tenoise yakınlarında, İngilizlerinkinden üç ya da dört kat daha büyük bir feodal orduyla, Henry'nin daha fazla ilerlemesine engel oldular. Kral, tıpkı Crécy ve Poitiers'deki iki Edward gibi, gücünün yetersizliğine rağmen bir savunma savaşı verme kararı aldı. Adamlarının sayısı 6.000'den fazla değildi. Bunların da yaklaşık 5.000'i okçulardan oluşuyordu. Henry olabilecek en mükemmel mevziyi seçti; cephe derinliği 1.200 yardadan [yaklaşık 1 km] fazla değildi ve her iki cenah ormanlarla korunuyordu. Düşmanın ilerlemek zorunda olduğu bölgede bir hafta süren yağmurlarla iyice yumuşamış sürülü tarlalar vardı. [Kral Henry'nin hattı, eski Crécy ve Auray planına göre her iki cenahta okçuların yer aldığı, atını geride bırakmış silahlılardan oluşan üç kıta idi. Kral merkeze, York Dükü Edward sağ kanada ve Lord Camoys sol kanada komuta ediyordu. Okçular cephelerini uçları sivriltilmiş ve düşmana doğru çevrilmiş sırık sıralarıyla korumaktaydı.

[Fransa ordusunun komutanı güya komutandı, çünkü sayısız kont ve dükü adamın işine öylesine karıştılar ki savaşın yönetiminden sorumlu tutulamaz. Süvariyi attan indirmenin ne idüğü belirsiz bir erdemi olduğuna saplantı halinde inanan Fransızlar tam da Kral John'un Poitiers'de yaptığını tekrarladılar ve silahlıların çoğuna atlarını geriye gönderme emri verdiler. Ordu, arka arkaya üç kıta halinde dizildi, önde iki küçük süvari bölüğü bulunuyordu. Üçüncü kıta takipte kullanmak için atlarını muhafaza et-

Şekil 7. 1415 Agincourt Savaşı'nın askeri planı.

ti. Fransızlar savaş alanına esas olarak tatar yayıyla silahlanmış görece az piyade getirmişlerdi. Bunlar her kıtanın gerisine yerleştirildiler; bir işe yaramalarına imkân kalmamıştı

[Kral Henry bir süre düşmanı bekleyerek mevzisinde kaldı, çünkü zafer kazanma şansını ancak Fransızları saldırıya kışkırtarak yakalayabileceğini gayet iyi biliyordu. Nihayet küçük ordusuna ilk Fransız hattının ok menziline girene kadar ilerlemesini emretti. Bu hareket istenen sonucu verdi. İki süvari bölüğü harekete geçti ve atsız silahlıların hattı çamurda ileriye doğru hareket etti. İngiliz okçuları sırıklarını sabitlediler ve saldırıyı karşılamaya hazırlandılar. Süvarinin büyük bir bölümü bu hatta ulaşamadan vurulup düştü, ulaşanlar da temas kurulduğu anda yok edildi. Bu ara-

da birinci hattı oluşturan Fransız askerleri çamur deryasına dönüşen zeminde, ayak bileklerine kadar gelen balçığa bata çıka ancak bir mil kadar ilerlemişler ve bütün bu süre içinde İngiliz oklarıyla vurularak büyük kayıplar vermişlerdi. Bununla birlikte İngiliz hattı ağır zırhlı birliğin ilk darbesiyle sarsıldı ve ancak çok şiddetli bir yüz yüze savaşla yeniden bir araya gelebildi. Kral Henry'nin, okçularına yaylarını bırakarak balta ve kılıçla hücum emri vermesi savaşın kaderini belirledi. Savaştan ve çamurla boğuşmaktan bitap düşmüş silahlı Fransız askerleri hafif silahlı düşmanlarına denk değildiler. Çevik *yeoman*'lar, "örsün üzerinde demir döver gibi onların zırhlarını tokmaklarla döverken" Fransızlar tam bir çaresizlik içindeydiler. Birinci Fransız hattı geriledi, arkadan gelen ikinci Fransız kıtasının üzerine darmadağın biçimde yığıldı. İngilizler hatlarını yeniden oluşturarak yeni tehdidi karşılamak üzere ilerlediler. Mücadele çok uzun sürmedi, yeni gelenler darbelerini indiremeden bozuldular. İkinci hat dağılıp geriye doğru çekilirken, üçüncü kıta hücum bile edemeden eriyip gitti.] [10]

Pek az komutan, muhafız gücü komutanının yaptığı kadar bariz hatalar yapabilirdi, ancak komutanın esas yanlışı, çok iyi mevzilenmiş İngiliz ordusuna saldırmaya kalkışmasıydı. [Savunma zırhı, onu taşırken tükenen kişiyi hafif zırhlı *yeoman*'ın insafına terk ediyordu.] Burada doğru hareket, Poitiers'deki gibi, sadece etraftan yiyecek bulabilen kralı aç bırakıp mevzilerinin dışına çıkmaya zorlamak olabilirdi. Ne var ki bir saldırı yapılacaksa, ordunun bütün *arbalest*'çileri ve okçularının yani sayıca İngilizlerinkinden üstün olduğunu bildiğimiz bir gücün kullanılması ve bunun ardından da ormanın çevresinden bir dönüş hareketi icra edilmesi gerekirdi.

Agincourt'ta yaşananların, Fransız soylularının zamanı geçmiş taktiklere duyduğu bağlılığı kırması beklenirdi. Ne var ki, askeri düzen toplumun feodal yapısıyla öylesine yakından bağlantılıydı ki, ideal savaş düzeni olarak muhafaza edildi. Üç kanlı yenilgi –Cravant (1423), Verneuil (1424) ve Herrings Savaşı (1429)– eski savaş yöntemine fanatik bir bağlılığın sonuçlarıydı. Bu savaşların her birinde bazen süvarilerden ve bazen de atından inmiş şövalyelerden oluşan Fransız askeri kolları okçulardan oluşan İngiliz saflarını cepheden kırmak için umutsuz bir girişimde bulundu ve her defasında tam bir bozgun halinde geri püskürtüldü.

Savaş yönetimi Xaintrailles, La Hire ve Dunois gibi profesyonel askerlerin eline geçene kadar bu anlamsız taktikler terk edilmedi. Bu taktiklerin terk edilmesi Fransızlar için başarıya doğru atılan ilk adımdı. Ülkenin durumu Du Guesclin dönemine kıyasla çok daha kötüydü, çünkü Loire'ın kuzeyindeki bölgelerin büyük bir bölümü İngilizler tarafından işgal edilmekle kalmamış, kaderlerini de İngilizlere teslim etmişlerdi ve Fransız saflarına katılmak için hiçbir arzu göstermiyorlardı. 1428'de Akitanya topraklarının Kara Prens'ten geri alınması gibi küçük bir savaş Fransa'yı kurtarmaya yetmezdi. Orleanslı Bakire'nin* yarattığı etkiyi bu zeminde ele almalıyız. Onun başarısı, yeni bir taktik sistemini değil, İngilizlerin Fransa'da daha fazla kalmalarını imkânsız kılan bir halk coşkusunu temsil eder. Küçük ülke büyük ülkeyi, halk iyice miskin olmadıkça baskı altında tutamazdı; miskinlikten kurtuldukları zaman baskıyı sürdürmek –her türlü askeri üstünlüğe rağmen– imkânsız hale geldi.

İngilizlerin Fransa'dan sürülüşünü stratejik nedenlerden çok siyasal nedenlere bağlarken, 15. yüzyılın profesyonel subaylarının sonunda İngiliz askerlerinin üstünlüğünü olabildiğince azaltan bir yöntem keşfettiklerini de unutmamalıyız. İstilacıların iyi bir savunma mevzisine çekildiklerini gördüklerinde, saldırmaktan vazgeçtiler. Başarının neredeyse imkânsız olduğu bir anda askerleri okların hedefi haline getirmenin anlamı yoktu. Dolayısıyla, yüzyılın ikinci çeyreğindeki Fransızlar, genellikle, İngiliz ordusu hareket halindeyken ya da hızla savaş düzenine girmesini imkânsız kılan başka bir konumdayken saldırınca zafer kazandılar. Patay (1429) bu tür çatışmalara güzel bir örnektir; çatışma kaybedildi, çünkü saldırı başladığında Talbot yeterince hazırlanmamıştı. Bütün Fransız ordusunun savaş alanına ulaştığını sanarak savaş düzeni alırken önündeki gücün sadece öncü olduğunu fark etmedi ve bir cephe kurmayı amaçladığı Patay köyüne çekilmeye başladı. Ne var ki La Hire ana gövdenin gelmesini beklemeden geri çekilmekte olan kollara saldırdı ve "okçular oklarını yerleştirecek zaman bulamadan" aralarına girdi.[11] Yayın mızrağa üstünlüğü, okçunun düşmanı belirli bir mesafede tutabilmesine bağlıydı. Eğer herhangi bir durumda süvari

* Jeanne d'Arc kastediliyor –ç.n.

düşmanın arasına girerse bunu sadece bir meydan kavgası izliyor, sayısı ve ağırlığı fazla olan taraf savaşın sonucunu belirliyordu. Bu kez de öyle oldu; La Hire yaklaşmayı başardı, savaş göğüs göğse mücadeleye dönüştü ve Fransız ordusunun ana gövdesi savaş alanına geldiğinde İngilizler sayısal üstünlük karşısında yenilgiye uğradılar. 15. yüzyılda İngiliz yenilgilerinin olağan taktik nedenleri bunlardı.

Bu durumda V. Henry'nin Fransa'da kurduğu imparatorluğun çöküşü, askeri bakış açısından, katıksız bir savunma sisteminin bir dizi askeri harekâtı bütün yönleriyle karşılamakta yetersiz kalmasından ötürüydü. İngilizler Agincourt ve Poitiers geleneğini benimseyen komutanlar saldırıya geçmekten hoşlanmıyorlardı. Dikkatle seçilmiş bir arazide ve bilinçli hazırlıklarla düşmanı karşılayarak başarılı olma alışkanlığı yüzünden, bir mevziye saldırmaktan ilkesel olarak geri duran ve hep beklenmedik bir anda ortaya çıkan subaylarla karşılaştıkları zaman genellikle başarısızlığa uğradılar. Açık savaş alanlarında ya da bataklıklarda, kamplarda ya da şehirlerde ani bir saldırıda daima bozguna uğruyorlardı. Morallerin bozmayacak kadar iyi askerlerdi, ancak Fransızların kadim feodal taktikleri sürdürmekte direndikleri dönemde ayırt edici özelliklerini oluşturan o eski güven duygusunu kaybetmişlerdi.

Şans eseri, Blondell'in *Reductio Normanniae* adlı eserinin sayfalarında 15 Nisan 1450'de Formigny'de yaşanan feci savaşın tam anlatısı bulunmaktadır. Formigny, İngilizlerin Manş Denizi'nin ötesindeki müstemlekelerini elde tutmak için verdikleri son savaştı. Bu anlatı, büyük savaşın son yıllarında talihin nasıl döndüğünü açıklaması bakımından çok öğreticidir. Çatışma –bütün Normandiya'nın kaderini belirlediyse de– küçük ölçekliydi. Yarısı okçulardan, geri kalanı birkaç yüz silahlı adamın yanı sıra genellikle baltalılardan oluşan yaklaşık 4.500 İngiliz, her şeyi göze alarak Caen yolunu açmak için toplanmıştı. Bu şehirde Fransa'daki bütün İngiliz ordularının komutanı olan Somerset Dükü, bizzat Kral Charles'ın önderlik ettiği kalabalık bir ordunun tehdidi altındaydı. Üstünlük kurabilecek bir güç oluşturmak için bütün Norman kalelerinin garnizonları boşaltılmış ve İngiltere'den yaklaşık 2.500 kişilik bir takviye gücü gönderilmişti. Kurtarıcı ordu Valognes'u almayı ve Douve ile Vire'in tehlikeli geçitlerini zorlama-

yı başardı, ancak İngiliz yürüyüşünü durdurmak için gönderilen birliklerden biri ile Clermont Kontu'nun komutasındaki bir Fransız birliği Formigny köyünde karşılaştı. Clermont'un birliği sayısal bakımdan düşmanlarından çok üstün değildi: Çatışmaya ilişkin çelişkili değerlendirmelerden çıkarabildiğimiz kadarıyla, 600 *lances garnis* (yani, 3000 savaşçı), iki küçük top ve az sayıda yerel piyadeden ibaret olduğu görülür.

Caen'e girmek zorunda olan İngilizlerin saldırması gerekiyordu. Bununla birlikte, kurtarıcı orduya komuta eden iki eski asker, Sir Thomas Kyriel ve Sir Matthew Gough inisiyatifi ele almayı reddettiler. Savunma savaşı yanlısı o eski önyargı öylesine güçlüydü ki, seferlerinin hedefini unutan komutanlar geriye çekilerek Clermont'un askerlerinin saldırısını karşılayacakları bir mevzi aradılar. Meyve bahçeleri ve tarlalar arasında arkalarını örteceğini düşündükleri bir dere bularak durdular ve adamlarını dışbükey bir hat oluşturacak şekilde dizdiler. Merkez, hattın ön tarafında yer aldı, kanatlar dereye temas edecek şekilde geriye doğru dizildi. Üç okçu takımı –her biri 700 kişilik– ana kıtayı oluşturdu; bu gücün cenahlarına, merkezle aynı hizada olmayıp biraz geriye sarkan ve baltalılardan oluşan iki kıta yerleştirildi. Bu kıtaların cenahında ise meyve bahçeleri ve derenin önünde mevzilenen küçük bir süvari gücü yer alıyordu. Clermont hemen saldırıya geçmedi, böylece okçular her zamanki âdetlerine uygun biçimde oklarını rahat rahat ayarlayacak zamana sahip oldular. Düşman nihayet harekete geçtiğinde bütün güçler sipere girmeye başlamışlardı.[12] Eski deneyimleri sayesinde Fransızlar İngiliz okçularından oluşan hatta cepheden saldırma konusunda oldukça ihtiyatlı davrandılar; mevziyi inceledikten sonra, cenahlara küçük saldırılar denediler. Bu saldırılar geri püskürtüldü. Kraliyet levazım ustası Giraud iki *culverin** getirerek İngiliz hattını vuracak bir noktaya yerleştirdiğinde, küçük çatışmalar kesin sonuç alınmaksızın üç saattir devam ediyordu. Top ateşiyle sinirleri bozulan okçuların bir bölümü yaylarını bırakarak ileri atıldılar ve baltalılardan oluşan kanatlardan birinin yardımıyla Fransızlara hücum ettiler, *culverin*'leri ele geçirdiler ve onları koruyan askerleri bozguna uğrattılar.

* Uzun bir erken top cinsi –ç.n.

Kyriel'e bağlı güçlerin tamamı o anda ilerlemiş olsaydı savaş kazanılabilirdi.[13] Fakat İngiliz komutan savunma taktiklerine katı biçimde bağlıydı ve o hareketsiz beklerken savaşın kaderi değişti. Saldırıya geçmiş olan askerler, cenahta yer alan silahlı Fransız kıtalarından birinin saldırısına uğradı. Fransız süvari erleri atlarından inip kaybettikleri topu geri almak için ilerlemeye başlamışlardı. Şiddetli bir çatışma oldu. İngilizler topları kendi hatlarına doğru sürüklemeye, düşman ise onları geri almaya çalışıyordu. Sonunda Fransızlar üstün geldiler ve mücadele ettikleri takımı önlerine katarak İngiliz mevzilerine ulaştılar. Yavaş yavaş üstlerine doğru gelen savaşçı kalabalığı içinde dostların düşmanlarla iç içe geçtiğini gören okçular silahlarını kullanamadılar. Böylece iki ordu hat boyunca yüz yüze savaşarak birbirine girdi ve kanlı bir meydan savaşı başladı. Yeni bir Fransız gücü savaş meydanına ulaştığında, savaşın kaderi hâlâ belirsizdi. Saint-Lô'dan gelen Richemont ve Laval kontları 1200 silahlı adamla İngiliz mevzilerinin gerisinde görüldüler. O sırada bütün askerleri savaşmakta olan Kyriel bu yeni saldırıyı karşılayamadı. Adamları geri çekilerek sırtlarını dereye verdiler ve bir anda gruplar halinde tecrit edildiler. Gough Fransızların arasından geçerek süvariyle birlikte Bayeux'ya ulaştı. Ancak Kyriel ve piyadeler kuşatıldı ve bütün ana kıta imha edildi. Birkaç yüz okçu kaçtı ve komutanları 20-40 kadar adamıyla birlikte tutsak alındı, ancak Fransızlar aman vermediler.[14] Fransız habercilerin ertesi gün verdikleri bilgiye göre, savaş alanında 4000 İngiliz cansız yatıyordu. Bir ordunun böyle bir felakete uğradığı pek görülmemişti: Kyriel'in küçük gücünün neredeyse beşte dördü yok edilmişti. Fransızların ne kadar kayıp verdiklerini tam olarak bilemiyoruz. Fransız kronik yazarları hiçbiri ünlü olmayan on iki şövalyenin öldüğünden söz ederlerse de, kayıplar hakkında fazla bilgi vermezler. Bir İngiliz kronik yazarı şu alaycı gözlemde bulunur:

> Öldürdüklerinin sayısını ilan ederler, ancak kendilerinden kaç kişinin öldürüldüğünü ya da imha edildiğini yazmazlar. Bu İngilizlere karşı kazandıkları neredeyse ilk savaştı; bu yüzden onları suçlamıyorum; küçük başarılarını abartarak anlatmış, kazandıkları şan ve şerefe katkısı olacak hiçbir şeyi gizlememiş olsalar da...[15]

Formigny'den çıkarılacak ders açıktı: III. Edward ve V. Henry'nin akılsız savunma taktikleri, Fransızlar askeri becerilerini geliştirdikleri ve artık her savaşta büyük hatalar yapmamaya başladıkları zaman felakete yol açıyordu. VII. Charles'ın disiplinli *compagnies d'ordonnance*'ının ihtiyatlı manevraları ve sayısal üstünlüğü karşısında yeni bir yöntem geliştirilmedikçe, İngilizler sayıca az oldukları için peşinen yenilgiye mahkûmdular. Büyük Talbot'ı eski taktiklerini terk etmeye ve son savaşında Yüzyıl Savaşları'nın geri kalan kısmında uygulananın tam tersi bir yöntem kullanmaya iten de muhtemelen bunu kavramış olmasıydı. Castillon Savaşı'na (1453) dair anlatılanlar İngiliz ordularınınkinden çok İsviçrelilerin savaşlarını hatırlatır. Bu savaş, cenahlarında okçuların yer aldığı, atından inmiş silahlı süvari erlerinden ve baltacılardan oluşan bir askeri kolun toplarla korunan sağlam bir ordugâha yönelttiği umutsuz bir saldırıydı. İngilizler –tıpkı La Bicocca'daki İsviçreliler gibi– bunun çok zor olduğunu gördüler ve imkânsızı gerçekleştirme girişiminde yiğitçe ısrar ederek sadece felaketi arttırmış oldular.

İngilizlerin Kıta Avrupası'ndaki topraklarından sürülmeleri okçuların itibarını tamamen düşürmedi. Bu silah karmaşık çark ve manivelaları olan hantal *arbalest*'in karşısında hâlâ üstünlüğünü koruyordu. Ancak yüzyıl sona erdiğinde büyük bir güç kazanacak olan yeni icat tabanca ve çakmaklı tüfeklerden de geri kalmıyordu. Bütün Avrupa'da uzun yay tercih ediliyordu. Burgonyalı Charles 3000 İngiliz okçusundan oluşan birliği piyadesinin en önemli unsuru olarak görüyordu. Fransa Kralı Charles otuz yıl önce boşu boşuna Manş'ın öte tarafındaki düşmanlarının silahını benimseyip okçuyu yeni milisinin temeli haline getirmişti. İskoçya Kralı James benzer bir gayretin ardından başarısızlığa razı olmuş, tebaasının okçuluk becerileriyle alay edilmesine yol açmıştı.

İngilizlerin büyük iç mücadeleler dönemi meraklılara bir dizi az rastlanır ilginç askeri problemler sunar, bu dönemde İngilizler kendi silah ve taktiklerini birbirlerine karşı kullanmışlardır. Ne yazık ki Gül Savaşları'nı ayrıntılarıyla anlatan doğru dürüst tarihçi yoktur. Bu dönemde yaşanan savaşlara ilişkin bilgi eksikliği, önceki dönemlerin tarihine ilişkin elimizde ne kadar çok bilgi olduğunu düşündüğümüzde dikkat çekicidir.

Worchester'lı William'ın, Warkworth'un, Fabyan'ın, Croyland Kroniğini devam ettiren yazarın, *Arrival of King Edward IV* (Kral IV. Edward'ın Gelişi) yazarının verdiği bölük pörçük bilgilere, Whethamstede'in bilgisizce yaptığı genellemelere, daha sonra Grafton ve Hall'ün eserleri de fazla bir şey eklememiştir. Bunların hepsi karşılaştırılarak okunsa da savaşların büyük bir bölümünün ayrıntılarını kavrayamayız. Bir York ya da bir Lancaster ordusunun tam dizilişini yeniden kurgulayamayız. Bilgi kaynaklarındaki bu üzücü eksiklik hâlâ devam etmektedir.

Pek çok İngiliz komutanının oldukça yüksek bir taktik ve stratejik beceri gösterdiği, harekâtların genel özelliklerini çözümlediğimiz zaman ortaya çıkar. Çarpışmalar kalıplaşmış bir benzerlik göstermez, yani tek bir saldırı ya da savunma formuna bağlı kalınmamıştır. Her savaş, kullanılan özel taktiklerin sonucu olarak kendine özgüdür. İlk St. Albans (1455) çatışması diye bilinen şiddetli sokak çatışmaları, düzensiz Hedgeley Bataklığı (1464) çatışmalarıyla hiçbir benzerlik taşımaz. Northampton (1460) ve Tewkesbury'de (1471) müstahkem mevzilere yapılan hücumlar, Towton (1461) ve Barnet (1471) meydan savaşlarıyla hiçbir benzerlik taşımaz. Blore Heath'in (1459) kazanılmasını sağlayan taktiklerin üstünlüğü, Edgecott Field'in (1469) kazanılmasını sağlayan silah üstünlüğüyle tam bir karşıtlık oluşturur.

Kral IV. Edward'ın askeri yönetimi savaşın önemli özelliklerinden biri olarak öne çıkar. Daha on dokuz yaşındayken başarılı bir komutan olan Edward, Northampton'da, Kral Henry'nin ordusunun ardına sığındığı yüksek setler ve derin hendeklerden oluşan hattın cenahını örten "takviye edilmiş mevki"yi zorlayarak Lancaster'ın mevziini bozdu.[16] Bir yıl sonra (1461) Gloucester'den Londra'ya büyük bir hızla yürüyerek umutsuz görünen bir davayı kazandı; bu yolu fırtınalı bir şubat ayında ve güney Midland'ın çamurlu arazisi üzerinde kat etmişti. Her türlü güçlüğü göze alarak kendini başkente atmasını sağlayan kararlılık ona tacını kazandırdı ve savaşın en kritik anında dengeleri değiştirdi. Tahta geçtiği zaman dikkatsizliği ve cüretiyle konumunu tehlikeye attıysa da, ilk borazan sesiyle kendine geldi. Çevresindeki herkesin ihanet ettiği 1470 baharında verdiği büyük mücadele anında harekete geçilerek kazanılan başarının mükemmel bir

örneğidir.[17] Son büyük askeri başarısı olan Barnet ve Tewkesbury seferinde gösterdiği deha da bundan aşağı kalmaz.

Düşman orduları arasında York'tan bir felakete uğramadan Londra'ya geçmek, bazı düşman komutanlarının ihaneti göz önüne alınsa bile, beceri gerektiren bir başarıydı. Barnet'te, her zamanki gibi bastıran sisten yararlanarak taktik yeteneklerinin stratejik yeteneklerinden aşağı kalmadığını gösterdi. Bu beklenmedik fırsatı, her iki ordu da kendi lehine kullanabilir ve düşmanın yanından dolaşıp arkasına geçebilirdi. İki liderin göreli yeteneği böylece sınanmış oldu. Edward'ın yedek bulundurma konusunda gösterdiği titizlik sol kanadının yenilgisini önemsizleştirirken, Warwick'in solunda yaşanan benzer bir felaket savaşın kaderini belirleyecek ölçüde iyi değerlendirildi. Bütün kariyerini incelediğimizde Warwick, bize geleneksel anlatılardaki büyük askeri figürden çok, perde arkasında ipleri çeken siyasal bir oyuncu, Commynes'in dediği gibi *le plus subtil homme de son vivant* izlenimi verir.

Barnet kazanıldıktan sonra harekâtın ikinci yarısı başladı: Edward, Kraliçe Margaret'in Güney Galler'deki dostlarıyla iletişim kurmasını önlemek amacıyla yürüyüşe geçti. Gloucester kral adına zapt edildi; bunun üzerine, kralın kuzeye doğru ilerlemekte olan düşmanları Severn'i geçebilecekleri ilk yer olan Tewkesbury'e yönelmek zorunda kaldılar. Chipping Sodbury'deki Lancaster şaşırtma hareketi akıllıcaydı, ancak Edward hızla hareket ederek bu girişimi savuşturdu. Her iki ordu bu önemli geçide doğru yarışa girdi, ancak kral –daha uzak mesafede olmasına ve Cotswold Platosu'ndan aşağı uzanan kıraç toprak üzerinde zahmet çekmesine rağmen– düşmanlarını geçti. Susuzluklarını sadece on iki saatte bir giderebileceği kadar suyu kıt bir bölgede,[18] askerlerin yemek molası vermeksizin bir günde otuz iki mil ilerlemesine herkes şaşmıştı. Akşam saatlerinde kral, yorgunluktan bitkin düşerek Tewkesbury şehrinde mola veren Lancaster'lilere birkaç mil yaklaştı. Lancaster güçleri o gece karşı kıyıya geçmeyi başaramadıkları için ertesi gün savaşmak zorunda kaldılar, çünkü birliklerin yarısı Severn'in ortasında, yarısı ise ırmağın Gloucestershire yakasındayken saldırıya uğrama tehlikesi, kralla çatışmaya girmek üzere geri dönmeleri halinde karşılaşacaklarından daha fazlaydı.

Kraliçe Margaret'in generalleri güçlerini şehrin güneyindeki yamaçta topladı. Burası uygun bir mevziydi; yamaç işlerine yarayacaktı, ayrıca sık çalılar ve yüksek setlerle korunuyorlardı. Ne var ki Edward düşman hattına saldırmak için acele etmedi; saldırıya geçecek yerde, toplarını ve okçuları yerleştirerek düşman kanatlarından birini yoğun ateş altına aldı. Bu kanada komuta eden Somerset sonunda öyle sinirlendi ki topçuları geri püskürtmek için avantajlı konumunu terk etti. Başlattığı hücum ilk anda başarılı olduysa da, Lancaster hattında ölümcül bir boşluk açtı. Merkez bu boşluğu örtme girişiminde bulunmayınca[19] Edward ana kıtasını bu boşluğa yöneltti, böylece mevziyi zorlayarak düşmanlarını tam bir karışıklık içinde Tewkesbury şehri çıkmazına doğru sürdü. Düşmanın büyük bir bölümü burada teslim olacaktı. Kralın bu taktiklerinin Norman William'ın Hastings Savaşı'nı kazanmasını sağlayan taktiklerin aynı olduğu görülecektir. Edward bu deneyimi topçuyu okçuyla birleştirerek tekrarladı ve düşmanını geri çekilme ya da York ateşinden kaçmak için hücum zorunda bıraktı.

Bu savaşın öne çıkardığı tek değerli komutan Kral Edward değildi. Blore Heath'deki manevrasını göz önünde tutarsak Salisbury Kontu'nun büyük yeteneğini de teslim etmemiz gerekir. Salisbury, daha zayıf güçlerin başında olduğundan, bir süre Lord Audley'in önünde geri çekilmişti. Geri çekilişi hasmını dikkatsizliğe ittiğinde ansızın geri döndü, karşısındaki güçleri bir akarsunun iki yanına bölünmüş olarak yakaladı, Lancaster ordusunun birbirinden kopmuş bu iki birliğine ezici darbeler indirdi. Towton önündeki harekât da her iki tarafın oldukça çok dikkatli ve girişimci olduğunu gösteriyor. Clifford cesur bir girişimle Fitzwalter'ın ordugâhını alaşağı edip birliklerini bozguna uğrattı. Öte yandan Falconbridge, muzaffer Clifford'un ana birliklerine karşı derhal hücuma geçerek sabahın erken saatlerinde yaşanan York felaketini öğleden sonra kazanılan bir başarıyla giderdi.

Aynı Falconbridge ertesi gün yaşanan büyük savaşta bir taktik çözüm örneği verdi ve bu çözüm her iki ordunun da aynı silahı kullandığı koşullarda savaşın kaderini belirlemeye yetti. Lancaster'lilerin yüzüne doğru esen şiddetli bir kar fırtınası nedeniyle her iki hat birbirini ancak kısmen görebiliyordu. Falconbridge adamlarına atış mesafesine ulaşıncaya

kadar ilerlemelerini ve ok atışından sonra durmalarını emretti. Lancaster'liler üstlerine gelen okları görünce, doğal olarak düşmanın ok menzilinde olduğu sonucuna vardılar ve onlara sürekli ok yağdırdılar. Ancak rüzgâra karşı attıkları oklar Yorkluların 60 yard [yaklaşık 50 metre] kadar önüne düştü. Yarım saat süren bu atış oklarının tükenmesine neden oldu. Böylece Warwick ve Kral Edward'ın baltacıları ve silahlı adamları Lancaster okçusundan büyük bir zarar görmeden ilerleyebildi. Bu tür bir manevra ancak hasımların birbirinin silahlarını ve savaş yöntemlerini iyi bilmeleri halinde kullanılabilirdi.

Bu yüzyıl içinde kıta Avrupası'nda süvari erlerinin atlarından inerek savaşması, eldeki kanıtlara göre, İngiltere'de bilinmiyor değildi. Northampton'da Lancaster'lıların uğradığı kayıp, belgelere göre aşırı bir kayıptı, "çünkü şövalyeler atlarını geriye göndermişler," bu yüzden de kaçamamışlardı. Aynı şekilde Warwick'in Towton'da ve gene –kesin bir bilgiye göre– Barnet'te bir hücuma önderlik etmek için attan indiğini biliyoruz. Bu âdet, 15. yüzyılın şövalye teçhizatında uzun saplı baltanın önemini açıklar: bu, özellikle yaya olarak savaşmak için atlarını .ırakan erlerin kullandığı silahtı. Bu kullanıma ilişkin örnekleri çoğaltmaya gerek yok. Bununla birlikte, Edgecott Field Savaşı'nda en çok da kronik yazarlarını etkilediği anlaşılan bir olaydan söz edebiliriz. Sir William Herbert, "bizzat yaya olarak ve uzun saplı baltasıyla, büyük bir cesaret göstererek iki kez düşman güçlerinin içine daldı ve öldürücü bir yara almaksızın alnının akıyla geri döndü." Bu kahramanlığın olduğu savaş, okçu ve süvariden oluşan karma bir güce karşı durmakta mızraklıların yeni bir girişimi olarak dikkate değerdi. Yorklular hafif birliklerden yoksun kalmışlardı; çünkü okçular, birden binirlenen komutanları Lord Stafford tarafından geri çekilmişler, dolayısıyla Pembroke ve Kuzey Galli askerleri desteksiz kalmışlardı. Sonuç kaçınılmazdı: Kralın adamlarının güçlü konumuna rağmen, isyancılar "okçunun gücüyle onların çabucak tepeden vadiye inmelerini sağladılar."[20] Kralcılar vadide karmakarışık geri çekilirken kuzeyli atlılar tarafından çiğnendiler.

Her iki taraf da savaş boyunca topçuyu yaygın biçimde kullandı. Top, Tewkesbury ve Lose-coat Field (1470) savaşlarında belirleyici oldu.

Topun, Barnet ve Northampton'da, ayrıca 1462-1463'te kuzey kalelerinin kuşatılmasında etkili olduğunu biliyoruz. Topun, pek sözü geçmeyen daha küçük ateşli silahlardan daha etkili olduğu kabul ediliyordu.[21] Uzun yayın arkebüz üzerindeki üstünlüğü hâlâ sürüyordu ve daha kazanacağı ünlü savaşlar vardı. Falkirk manevralarının her iki tarafça tekrarlandığı ve Lowlands kargılılarının Cheshire ve Lancashire okçuları tarafından bir kez daha vurulduğu Flodden Savaşı dikkate değer örneklerden biriydi. VI. Edward dönemi gibi geç bir tarihte Kett'in isyancılarının, hızlı ok atışlarıyla, hükümetin üstlerine gönderdiği bir Alman arkebüz müfrezesini yenilgiye uğrattığını görüyoruz. Ok, Kraliçe Elizabeth döneminde bile ulusal bir silah olarak tamamen yok olmuş değildi.

İngiliz savaş yöntemlerinin Avrupa askeri biliminin genel çizgisini doğrudan etkileyişi 1450-1453 yıllarında, Fransa'daki müstemlekenin nihai kaybıyla sona erer. Bir zamanlar çok sık olan çarpışma fırsatları bu dönemden itibaren ender ve önemsiz hale gelir. Gül Savaşları yüzünden İngiliz askeri ülkesinden dışarı çıkamadı, bu savaşlar sona erdiğinde de VII. Henry'nin barış siyaseti aynı sonuca yol açtı. VIII. Henry Kıta Avrupası'ndaki siyaseti kısır ve seyrek seferlerden çok diplomasi ve para yardımlarıyla etkiledi; yüzyılın ikinci yarısında da, 14. ve 15. yüzyılların İngiliz ordusunun kendine özgü özellikleri, savaş sanatı formlarının genel değişimi ve dönüşümüyle birlikte sona ermişti.

Yedinci Bölüm

SONUÇ

Avrupa'da savaş sanatının geçirdiği devrimde başrolü oynayan iki taktik sistemini uzun uzadıya tartışmış bulunuyoruz. Biri Morgarten'den La Bicocca'ya, diğeri Falkirk'ten Formigny'e kadar incelenmiş ve her birinin üstünlüğünün, karşı taraftakilerin yeni askeri etkinlik biçimleri geliştirmesiyle nasıl sona erdiği gösterilmiştir. Feodal şövalyenin –ve daha küçük ölçekte bizatihi feodalizmin– yıkılmasında başrol İsviçre kargıcısı ve İngiliz okçusuna atfedilirken, aynı işin eşzamanlı olarak Avrupa'nın diğer bölgelerinde başka yöntemlerle gerçekleştirilmekte olduğunu unutmamalıyız.

Bu sonuca yönelik deneyler arasında öne çıkan, 15. yüzyılın ilk yarısındaki büyük Hus Savaşları'nda Jan Zizka ve komutanlarının yaptıklarıydı. Bohemya'daki yeni askeri gelişmeler toplumsal ve dinsel çalkantıların sonucuydu. Yiğit bir ulus silahlı bir ayaklanma gerçekleştirmiş, öfkeli bir yurtseverlik ve dini bir coşkuyla, zorba Germen'i derhal Erzgebirge'nin ötesine sürme arzusuyla, ama aynı zamanda kılıçla kurulacak bir evrensel kardeşlik ve adil bir krallık düşleriyle harekete geçmişti. Bütün Bohemya ilerlemeye hazırdı, ama hâlâ Almanya'nın ezici gücüne nasıl karşı koyulacağı belli değildi. Mücadelenin kaderi Çek soylularının mızraklarına bağlı kalsaydı, durum umutsuz olurdu; Çekler savaş meydanına, Germen feoadalizminin binlerce adamına karşı sadece onlarla ifade edilen sayılarla çıkabiliyorlardı. Çeklere eşlik eden disiplinsiz köylü ve kentli kitleleri, eski taktik düzenlerle, Roosebeke'deki Flaman piyadesinden daha iyi olamazdı. Ancak bu güçlü ve istekli askeri kollardan nasıl yararlanılacağı sorunu dahi bir adamın ellerindeydi. Trocnov'lu Jan Zizka, Polonyalıların saflarında Töton şövalyelerine karşı savaşırken askeri deneyim kazanmış ve Germenlerden nefret etmişti. Bütünüyle talimsiz, demir uçlu sopalar, harman dövenleri* ve sırıklara sabitlenmiş tırpanlarla ilkel biçimde silahlanmış adamlarla

* Birbirine tutturulmuş iki çubuktan oluşan ve harman dövmekte kullanılan alet. –ç.n.

savaş meydanına çıkmanın çılgınlık olacağını açıkça gördü. Bohemyalılar ne bir örnek teçhizata ne de ulusal bir taktik sistemine sahiptiler; yegâne güçleri, dinsel ve ulusal coşkularıydı. Bu coşku savaş gününde bütün farklılıkları ortadan kaldıracak kadar güçlüydü. Öyle ki, en korkunç fanatikler bile, düşman görüş mesafesine girdiği anda birleşmeye ve itaat etmeye razı oluyordu. Husçuların tek şansının, düşmanlarının askeri etkinliğini ölçünceye ve kendi silahlarını kullanmayı öğreninceye kadar savunmada kalmak olduğu açıktı. Böyle durumlarda, savaşın ilk aylarında her yerde siperler kazıldığını ve şehirlerin savunulacak duruma getirildiğini işitiriz. Ama bu sefer sadece bunlar yapılmadı. Doğu seferleri sırasında Zizka, geliştirip yararlanabileceğini düşündüğü askeri bir aygıt görmüştü.

[Bu, Rusların kendilerini süvari saldırılarından korumak için geliştirdikleri bir uygulamaydı. İlerlemekte olan orduya yük arabalarından oluşan bir konvoy eşlik ederdi; yaklaşan bir düşman kuvveti keşfedildiği anda arabalar hızla bir çember oluştururlardı. Rus prensleri, *goliaigorod* yani yürüyen kale dedikleri bu yapıyı eskiden beri kullanıyorlardı. Zizka, bu sistemi dağlık Bohemya'da kullanmak için benimsedi. Önceleri köylerden bulduğu arabaları kullandıysa da, daha sonra, topları taşıyan, kanca ve zincirlerle birbirine bağlanan özel araçlar yaptırdı.]' Bu savaş arabalarının, bir kez yerleştirildikten sonra, süvari hücumlarına yol vermeyeceği açıktı. Zırhlı şövalye, saldırısı ne kadar güçlü olursa olsun, meşe kalasları ve demirden bağlantıları geçemezdi. Husçuların korktuğu en büyük şey Germen atlılarının saldırısıydı ve buna direnmenin yolu bulunduktan sonra savaş yarı yarıya kazanılmış demekti. Germen piyadesini ise zaten ayrıntılı bir hazırlık yapmadan halledebilecek güçteydiler.

Zizka'nın bu buluşunun, Bohemyalıları, hem her çatışmada, hem de seferin bütününde katı bir savunmaya mahkûm edeceği düşünülebilirdi; ancak böyle olmadı. Sistem tam uygulandığında olağanüstü bir biçim alıyordu. Özel bir arabacı birliği örgütlenmişti ve her şey bu birliğin etkinliğine bağlıydı. Sürekli talim yapıyorlar, araçlarıyla düzgün ve hızlı manevra yapmayı öğreniyorlardı. Anladığımız kadarıyla, emir verilince, bir çember, kare ya da üçgen oluşturuyor, sonra takımlar hızla dağılıyordu ki böylece arabalar uygun konumda, birbirine zincirlenmek üzere hazır oluyor-

du. Bütün bunlar yapıldıktan sonra takımlar arabalarla çevrili alanın merkezinde konumlanıyorlardı. Ordunun örgütlenmesi birim olarak arabayı temel almıştı: Her birimde, sürücünün yanı sıra yaklaşık yirmi adamdan oluşan bir takım vardı. Adamların bir bölümü kargı ve harman döveniyle, diğerleri ise fırlatmalılarla silahlıydı. Birinciler arabaları birbirine bağlayan zincirlerin ardına diziliyor; ikinciler araçların içine yerleşerek buradan atış yapıyordu. Zizka başından itibaren Bohemyalıların ateşli silah kullanmalarını sağlamaya çalışmıştı. Sonunda takımların yaklaşık üçte biri tabancalarla silahlanırken, her birime güçlü bir top katarı eşlik etmeye başladı.

Hareket halindeki bir Husçu ordu nizami yürüyüş düzenine sahipti. Ordu, açık araziye girdiğinde beş paralel kol oluşturuyordu. Merkezde süvari ve topçu yürüyor, onların yan taraflarında yer alan iki araba bölüğüne piyade birlikleri eşlik ediyordu. Dıştaki iki bölük, atlıların ve topların yanında yürüyen diğer iki bölükten daha uzundu. Atlılar ve toplar –ani bir saldırı durumunda– büyük bir dikdörtgenin cephesini ve gerisini oluşturmayı amaçlıyordu. Dikdörtgenin yanlarını uzun bölükler oluşturuyordu. Kısa kolları, biri ileri diğeri geri olmak üzere çark ettirebilmek için fazla zaman gerekmiyor ve Husçu savaş düzeni birkaç dakika içinde tamamlanıyordu. Bu manevra öylesine mükemmel ve doğru icra ediliyordu ki, Germen ordusunu ikiye bölmek için tam ortasına doğru ilerleyen bir Bohemya ordusunun kritik an geldiğinde olağan düzenini almak için zaman bulabildiğinden emin olabiliriz. Tek tehlike, arabalardan oluşan hattı dağıtabilecek topçu ateşiydi; ancak Husçular kendilerini toplarla öylesine iyi donatmışlardı ki, düşman bataryalarını genelde susturabiliyorlardı. *Laager** taktiklerinin bu mükemmelliğe ulaşmış olması çok şüpheli; Husçuların zaferlerine ilişkin kayıtlar önümüzde olmasaydı, ortaçağın, her zaman modern ordulara özgü bir nitelik olarak görülen düzenli hareket edebilmeye bağlı bir sistem üretebildiğine ve bunda başarılı olduğuna inanmakta tereddüt ederdik. [15. ve sonraki yüzyılların tarihçileri *wagenburg*'un yararlarından öyle etkilenmişlerdi ki saçma sapan pek çok şey birer tarihsel gerçek kılığında günümüze kadar gelmiştir. Örneğin, ağır hareket eden uzun araba sıralarının düşmanı kuşatması imkânsızdır.][2]

* Güney Afrika'da eskiden uygulanan, arabalardan oluşturulmuş bir halka içinde yer alan kamp –ç.n.

17. yüzyıl İngiltere'sinde olduğu gibi, 15. yüzyıl Bohemya'sında da fanatizm düzensizlik değil, katı bir disiplin yaratmıştı. Bütün ülkenin, yetişkin nüfusunu dönüşümlü olarak savaş meydanına süren iki kilise etkinlik bölgesine ayrıldığından eminiz. Bu nüfusun yarısı savaşa gittiğinde, diğeri geride kalıyor, kendisinin ve komşularının topraklarını işlemekle uğraşıyordu. Her adamı askere alan son derece kapsayıcı bir askerlik yasası yürürlükteydi. Böylece fazla büyük olmayan bir devletin savaş alanına çok kalabalık orduları nasıl sürebildiğini anlamak mümkün olmaktadır.

Zizka'nın ilk zaferleri, düşmanları için öylesine beklenmedik ve olağanüstüydü ki, bir dehşet duygusu yarattı. Husçuların sayısal azlıkları ve deneyimsizlikleri dikkate alındığında, bunlar gerçekten de şaşırtıcı zaferlerdi. Germenler, kalıplaşmış feodal taktiklerini terk edecek yerde (ki yenilgilerinin gerçek nedeni bu taktiklerin yeni bir askeri etkinlik formuyla başa çıkamamasıydı) daha büyük ordular toplamaya çalıştılar ve bu orduları Sigismund'un Prag'a karşı önderlik etmiş olduğu ilk orduyla aynı kaderi paylaşmaya gönderdiler. Ancak çatışmalar, Zizka taktik yöntemlerini iyice geliştirdikçe, daha da belirleyici oldu. Birbirini izleyen akınlar başarısızlığa uğradı, çünkü Bohemyalılar görüş mesafesine girdikleri anda, Germen liderler askerlerini tutamıyorlardı. Adamları, düşmanlarının harman dövenleri ve kargılarıyla karşılaşmayı reddediyorlardı. Düşman arabalardan oluşan siperleri aşarak saldırıya geçtiğinde bile durum değişmiyordu. Sonuç olarak Husçular yenilmeyeceklerine öyle güvenip coştular ki, olağanüstü cesurca eylemlere giriştiler ve çoğu kez de başarılı oldular. Yarattıkları teröre güvenen küçük gruplar, askeri durum hiç uygun olmasa da sayıca üstün düşmana saldırıyor ve savaşı kazanıyordu. Sadece birkaç bin kişiden oluşan gruplar, Bohemya dağlarının oluşturduğu doğal kaleden hücuma başlayıp neredeyse hiçbir engelle karşılaşmadan Bavyera, Meissen, Thuringia ve Silezya bölgelerini ezip geçtiler. Arabalarını doğu Almanya'nın ganimetiyle doldurarak ve arkalarında viraneye dönmüş geniş bir bölge bırakarak güvenlik içinde geri döndüler. Zizka'nın ölümünden çok sonra bile uyguladığı taktiklerin itibarı azalmadı ve ardılları, savaşın ilk yıllarında olsa kimsenin inanmayacağı başarılarını sürdürebildiler.

Taborlular* sonunda yenildi, ama bu yenilgi, düşmanlarının artan etkinliğinden değil, Bohemyalıların kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan kaynaklandı. Procopius'un öldüğü ve aşırı hizbin ezildiği Lipan Savaşı (30 Mayıs 1434) Germenlerin değil, Çeklerin daha ılımlı kesimlerinin kazandığı bir zaferdi. Yaşanan savaş aynı anda hem Husçu taktiklerin zayıf noktasını, hem de Taborluların muazzam özgüvenini gösterir. Procopius araba çemberine yöneltilen ilk saldırıyı püskürttükten sonra, adamları –eski düşmanlarının panik halindeki ordularıyla değil eski yoldaşlarıyla çarpıştıklarını unutarak– savunma hattından çıkıp, geri çekilenlere hücum ettiler. Bu manevrayı dehşete kapılmış Germenlere karşı uygulamaya alışmışlar, bu yöntemin ancak morali tamamen bozulmuş düşmana karşı etkili olduğunu unutmuşlardı. İlerlemek, özünde savunmaya yönelik bir taktik sisteminin sağlayabileceği yararları feda etmek anlamına geliyordu. Aslında araba–kalenin zaafı, düşmanı geri püskürtmeye yaramasına rağmen, düşmanın tedbirli davranıp düzenli biçimde geri çekilmesi halinde başarıya fırsat tanımamasıydı. Ne var ki bu durum, sistemin yaratıcısı için bir sorun değildi, çünkü Zizka başlangıçta kesin bir zafer kazanma yöntemi değil, ezici bir yenilgiden kaçınma yöntemi arıyordu. Lipan'da ılımlı hizip yenilmiş, ancak bozguna uğratılamamıştı. Bu nedenle, Taborlular savaş alanına çıktıklarında, geri çekilmekte olan kitleler savaşmak için geri döndüler ve Procopius'un atlılarından sayıca çok üstün bir süvari yedeği, araba çemberi ile çemberden ayrılan askerlerin arasına doğru at sürdü. Böylece Taborlu ordusunun dörtte üçü düzlükte kıstırıldı, sayıca üstün düşman tarafından kılıçtan geçirildi. Sadece araba–kalenin içinde kalan birkaç bin kişi kaçmayı başardı. Böylece şaşmaz bir zafer formülü olarak değil, siyasal bir zorunluluk olarak tasarlanan bir sistemin askeri açıdan yetersiz olduğu kanıtlandı.

Lipan Savaşı'ndan çıkarılacak ders aslında Hastings Savaşı'nınkiyle aynıydı. Salt savunmacı taktikler, düzenli askerleri ve kaynağı olan yetenekli bir komutanla karşı karşıya geldiğinde umutsuzdur. Alman prensler gerçek birer general ve Alman askerleri iyi disiplinli olsalardı, Zizka ve Procopius'un herhangi bir kariyeri olmazdı. Kötü stratejinin panikle birleşmesi,

* Zizka'nın yandaşı olan Husçular –ç.n.

Husçuların yenilmez görünmelerine neden olmuştu. Ne var ki akılcı taktiklerle karşılaştıkları zaman, onların da diğer askerler gibi savaşın mantığına yenilecekleri anlaşıldı.

Zizka'nın piyadelerinin harman dövenleri ve tabancalarının Alman süvarisini bozguna uğratmasından çok önce, doğu Avrupa'da piyadeden oluşan bir başka yapı saygınlık kazanmıştı. Balkan Yarımadası'nın savaş meydanlarında, Slavlarla Macarlar Osmanlı sultanlarının köle askerlerinden korkmayı öğrenmişlerdi.

Otoriteler hep bir ağızdan yeniçeri ordularını Sultan Orhan'ın oluşturduğunu söyler, ancak bu askerlerin 15. yüzyılın başından daha önce Osmanlı ordularının önemli bir unsuru olduğunu gösteren herhangi bir somut bulgu yoktur. Kosova (1389) ve Nikopolis [Niğbolu] (1396) zaferleri ağır zırhlı sipahiler tarafından kazanılmıştı; Niğbolu'da, Sigismund'un yenilgisine büyük ölçüde Stefan Lazareviç'in Sırp şövalyelerinin hücumu yol açmıştı. Kanuni dönemine kadar yeniçerilerin sayısı 12.000'i bulmuyordu. Yeniçerilerin erken başarıları İngiliz okçusunun başarı nedenleriyle tamamen aynıdır. Bu erken dönemin silahı yaydı. Batının uzun yayı değildi ama yine de son derece etkiliydi. Yeniçerinin yay dışındaki teçhizatı çok basitti: Savunma silahı taşımıyor, sadece sivri uçlu bir keçe başlık ve dizlerine kadar uzanan bol gri bir gömlek giyiyordu. Yay ve sadağının yanında, bir palası ve uzun bir kılıcı vardı. Sofuca bir disiplin yakın dövüşte onu yenilmesi zor bir düşman haline getiriyordu, ancak yeniçeriler bu savaş türü için tasarlanmamışlardı. Bir sipere saldırdıkları ya da hücuma geçtiklerinde, kendi alanlarının dışına çıkmış olurlardı. Zırhlarının olmaması, tek başına ele alındığında, yüz yüze çarpışmak için oluşturulmadıklarını göstermeye yeter; asla kargı kullanmamaları da dikkate değer bir olgudur. İngiliz okçusu gibi, kargıyı ya savunma mevzilerinde ya da süvariye destek olarak kullanıyorlardı. Ancak geç 14. yüzyılın Türk orduları, sadece atlı okçu olarak faaliyet göstermekle kalmayan, mızrakla silahlanmış olan ve çoğu kez topuz ve süvari kılıcıyla yakın mesafeden savaştığı bilinen tımarlı süvariden –fiefin Doğulu versiyonunu temel alan bir sistem– oluşuyordu. Buna ek olarak, sultanın muhafız gücünde yer alan ağır zırhlı süvari –sipahiler– ile yeniçerilerin küçük nizami piyade birliklerinden oluşan sağlam bir çekir-

dek vardı. Bunlar savaş zamanında düzensiz yedeklerle, yani keşif kollarında ve küçük çarpışmalarda yararlı olup hem süvari hem de piyadeden oluşan hafif birliklerle takviye ediliyorlardı. 14. ve 15. yüzyıllarda Tuna ve Sava hattına kadar bütün Balkan Yarımadası'nı kat eden askeri örgütlenme buydu.[3]

[Bu güç esas olarak düşmanlarının bir araya gelememesi sayesinde başarılı oldu. Osmanlı sultanlarının en korkulu düşmanı Macaristan idi. Macar kralları, Balkan Hıristiyanlığının tamamını Türklere karşı birleştirecek yerde, Sırpları ve Bulgarları Roma Katolikliğine kazanmaya çalışıyorlardı. Kral Sigismund'un imparatorluk tahtına çıkması da, bu enerjik hükümdarın zamanının çoğunu Balkan işlerinden çok Germen ve papalık işlerine ayırmasına neden oldu. Ancak 15. yüzyılın ikinci yarısında iki büyük liderin, Hunyadi Yanoş (1444-1456) ile oğlu Matyas Corvin'in (1458-1490) ortaya çıkması, Macarların Tuna hattını tutmalarını sağladı. Macaristan'ın askeri örgütlenmesi Türklerle başa çıkmaya uygundu. Bütün Avrupa ulusları içinde sadece Macaristan atlı okçulardan oluşan bir güce sahipti. Batılı feodal silahları benimseyen feodal soylulara eklenen okçular Osmanlı yay ve mızrağına paralel bir bileşim sağladılar. Ne var ki 15. yüzyılın ortalarında piyade gücüne sahip olmayan Macarlar, Türk ordularındaki yeniçerilerin artan sayısıyla iyice göze batan bu yetersizliği gidermek için bazen Avrupalı paralı askerleri –kargılılar ve arkebüzcüler– kullandılar.]

Bu nedenle taktik bakış açısından Osmanlı savaşlarının en ilginci ikinci Kosova Savaşı'ydı (1449). Bu Türk hattını pervasız bir saldırıyla yarmak için yapılan –Varna (1444) ya da Mohaç (1526) gibi– akılsızca bir girişim değildi. Uzun deneyimleri sayesinde düşmanının taktiklerini çok iyi tanıyan Hunyadi Yanoş, Sultan Murat'ın her zamanki planını ona karşı kullanmaya çalıştı. Yeniçerileri karşılamak için, ilk kez Husçular tarafından kullanılan tüfeklerle silahlanmış güçlü bir Germen piyade birliğini merkezine dizdi. Kanatlardaki Macar şövalyesi tımarlı süvari birliklerinin üstesinden gelmekle görevliydi. Bu düzenlemenin bir sonucu olarak, iki merkez uzun saatler boyunca karşı karşıya beklediler. İkisi de ilerlemiyor, ancak biri *arbalest*'lerden fırlatılan oklarla, diğeri kurşunla düşman saflarını inceltiyordu. Bu arada kanatlarda süvari hücumları sonuçsuz devam edi-

yordu ve nihayet savaşın ikinci gününde Hunyadi'nin Eflaklı müttefikleri Osmanlıların sayısal üstünlüğü karşısında daha fazla direnemedi ve Hıristiyan merkez gücü dağılarak geri çekilmek zorunda kaldı. Öyle çaresiz bir mücadele olmuştu ki, Macar ordusunun yarısı ve Murat'ın ordusunun üçte biri savaş alanında kaldı. Savaşın taktik anlamı açıktı: İyi piyade zaferi sağlayamasa da Osmanlı ordusuna uzun süre direnebiliyordu. Ne var ki bu ders yeterince anlaşılamadı ve 16. yüzyılın askeri devrimine kadar piyade Osmanlılara direnişte önemli bir rol oynamadı. V. Charles ve Avusturyalı Ferdinand'ın *Landsknechte* ve arkebüzcüleri sultanlar için Macaristan'ın yiğit ama disiplinsiz hafif süvarisinden[4] çok daha çetin bir düşman olduklarını kanıtladılar. Bunun sebebi, büyük ölçüde batıdaki kargı taktiklerinin mükemmelleştirilmesiydi. Kargıyı benimsemeye asla ikna olmayan Türk piyadesi[5] sadece ateşli silahlarına güveniyor ve kargı ile arkebüzün bir arada kullanılmasıyla durdurulabiliyordu.

Yeniçerilerin fitilli tüfeği görece erken bir tarihte kullanmaya başlamaları dikkat çekicidir. Bu, Hunyadi'nin Kosova'da kullandığı tüfeğin sağladığı etkinliğin sonucu olabilir. Yeniçerilerin bu yeni silahı benimseyerek *arbalest*'leri ıskartaya çıkardıklarını görüyoruz. Ancak nasıl olursa olsun Osmanlı bu değişimi Avrupa'dan çok önce ve Uzakdoğu uluslarından neredeyse bir yüzyıl önce tamamlamıştı.[6]

Sultanlar topun önemini anlama bakımından da çağlarının ilerisindeydiler. Konstantinopolis'in II. Mehmet tarafından zaptı, muhtemelen sonucun topçunun gücüyle belirlendiği ilk büyük olaydı. Önceki yılların hafif topları, sonuçları bakımından asla Fatih'in kuşatma düzeniyle kıyaslanabilir bir başarı sağlamamıştı. Birkaç on yıl sonra yeniçerilerin arkebüz hattının sahra topu ateşiyle desteklendiğini görüyoruz. Çok sayıda top öne çıkarılıyor ve süvarinin top aralarındaki boşluklardan ileri fırlamasını önlemek için birbirine zincirleniyordu.[7] Bu sistemin atlı sayısı bakımından üstün bir düşmana karşı hem Mercidabık (1516) hem de Çaldıran'da (1514) büyük bir başarıyla uygulandığı söylenir.

Türkler silah üstünlüklerini sonunda çeşitli sebeplerin bir araya gelmesiyle kaybettiler. Bu sebeplerin en önemlisi, orta Avrupa'da genellikle disiplinli piyadeden oluşan daimi orduların oluşmasıydı. Ancak hiç şüp-

he yok ki, bu gelişme, Süleyman'ın saltanatından sonra Osmanlıların askeri becerilerini sürdürme gücü bakımından çağdaşlarının gerisine düşmelerinden kaynaklandı. Bu değişimle, yeniçerilerin yavaş yavaş bir ordudan bir kasta dönüşmeleri arasında bağlantı kurulabilir. Ayrıca unutulmamalıdır ki, Hıristiyanlığın sınırları artık, Belgrad gibi büyük önem taşıyan, tecrit edilmiş tek bir kaleyle değil, güçlü şehirlerden oluşan ikili ve üçlü bir hatla korunuyor ve bu hattın varlığı Türklerin bir önceki yüzyılda olduğu gibi hızlı ilerlemelerini ve tek bir başarılı savaş ya da kuşatmayla sonuç almalarını zorlaştırıyordu.

Doğu Avrupa'nın diğer uluslarının yaptıkları savaşlar üzerinde durmak gerekmez. Rusya'nın askeri tarihi, kendi içinde ilginç olmakla birlikte, savaş sanatının genel gelişimini etkilemedi. Güneybatı Avrupa'da uygulanan önemli yeni taktik yöntemlerin gelişimini ise İsviçre ve düşmanlarına ayrılan bölümde İspanyol piyadesini betimlerken ele almış bulunuyoruz.

Gerçek bir ağırlığı ve önemi olan bütün sistemleri tartıştık. Feodal süvarinin sahip olduğu üstünlüğün ortadan kalkışında hem hücum taktiklerinin hem de ok gibi fırlatılan silah taktiklerinin rolü vardı. Hangisinin daha etkili olduğunu söylemek zordur. İkisi de kullanılarak başarıya ulaşılmıştı. Bütün Avrupa'yı adeta prangaya vuran sistemin askeri gücü paramparça edilmişti. Savaş faaliyeti artık bir sınıfın değil, bütün bir ulusun özelliğiydi ve savaş, feodal şövalyenin zevk aldığı, oysa toplumun geri kalanını mahveden bir uğraş olmaktan çıkmıştı. Savaş sanatı bir kez daha canlı bir gerçeklik olmuş, gelenek değil deneyim meselesi haline gelmişti. 16. yüzyıl, bütün canlılığıyla bu sanata hızla yeni formlar ve çeşitlemeler kazandırıyordu. Ortaçağ nihayet sona ermişti, modern dünyanın bilimsel ve heyecan verici ruhu askeri meselelerde bir dönüşüm yaratıyordu. Bu dönüşüm, ortaçağın savaş yöntemlerinin, Yunan ve Roma'nın o büyük dönemlerinde yaşayan kadimlerin harekâtlarına kıyasla yüzyılımızın stratejisinden çok daha uzak görünmesine neden oldu.

Savaş Kronolojisi

Cannae	216 *MÖ*
Cynoscephalae	197
Pydna	168
Hadrianopolis *Edirne*	9 Ağustos 378 *MS*
Châlons	24 Haziran 451
Vouglé	507
Tolbiacum	510
Casilinum	Eylül 554
Heavenfield	634
Tours	10 Ekim 732
Reading	871
Edington	878
Badbury	900 *yaklaşık*
Merseberg	933
Lechfeld	10 Ağustos 955
Stamford Bridge	25 Eylül 1066
Hastings	14 Ekim 1066
Malazgirt	26 Ağustos 1071
Dyrrhachium	Ekim 1081
Dorylaeum *Eskişehir*	1 Temmuz 1097
Antioch *Antakya*	28 Haziran 1098
Brémule	20 Ağustos 1119
Standard	22 Ağustos 1138
Bouvines	27 Temmuz 1214
Taillebourg	20 Temmuz 1242
El Mansûra	8 Şubat 1250
Kressenbrunn	1260
Lewes	14 Mayıs 1264
Evesham	4 Ağustos 1265
Benevento	26 Şubat 1266

Tagliacozzo	23 Ağustos 1268
Orwin Bridge	11 Aralık 1282
Conway	22 Ocak 1295
Hasenbühl	1298
Falkirk	22 Temmuz 1298
Courtrai	11 Temmuz 1302
Mons-en-Pévele	18 Ağustos 1304
Bannockburn	24 Haziran 1314
Morgarten	15 Kasım 1315
Cassel	1328
Halidon Hill	19 Temmuz 1333
Laupen	21 Haziran 1339
Crécy	26 Ağustos 1346
Neville's Cross	17 Ekim 1346
Poitiers	19 Eylül 1356
Auray	29 Eylül 1364
Roosebeke	27 Kasım 1382
Alhubarrota	14 Ağustos 1385
Sempach	9 Temmuz 1386
I. Kosova	15 Haziran 1389
Nikopolis *Niğbolu*	25 Eylül 1396
Homildon	14 Eylül 1402
Agincourt	25 Ekim 1415
Arbedo	30 Haziran 1422
Cravant	31 Temmuz 1423
Verneuil	17 Ağustos 1424
Herrings	12 Şubat 1429
Patay	19 Haziran 1429
Lipan	16 Haziran 1434
St. Jacob-en-Birs	24 Ağustos 1444
Varna	10 Kasım 1444
II. Kosova	17 Ekim 1449
Formigny	15 Nisan 1450

Konstantinopolis Kuşatması	Nisan-Mayıs 1453
Castillon	17 Temmuz 1453
St. Albans I.	22 Nisan 1455
Blore Heath	22 Eylül 1459
Northampton	18 Temmuz 1460
Towton	29 Mart 1461
Hedgeley Moore	25 Nisan 1464
Waldshut Kuşatması	1468
Edgecott Field	26 Temmuz 1469
Lose-Coat Field	1470
Barnet	14 Nisan 1471
Tewkesbury	4 Mayıs 1471
Grandson	2 Mart 1476
Morat	22 Haziran 1476
Nancy	5 Ocak 1477
Dornach	1499
Frastenz	1499
Barletta	1503
Cenova saldirisi	1507
Ravenna	11 Nisan 1512
Novara	6 Haziran 1513
Flodden	9 Eylül 1513
Çaldiran	23 Ağustos 1514
Marignano	15 Eylül 1515
Mercidabik	24 Ağustos 1516
La Bicocca	27 Nisan 1522
Pavia	21 Şubat 1525
Mohaç	29 Ağustos 1526

Notlar

Giriş

1 Flavius Vegetius Renatus, *Military Institution of the Romans*, çev. John Clark, Harrisburg, Penna., 1944, s. 15; Mavrikios, *Artis militaris*, ed. J. Scheffer, Upsala, 1664.

Birinci Bölüm

1 P. Cornelius Tacitus, *Annals*, II. Kitap, no. 21, *The Complete Works of Tacticus* içinde, ed. Moses Hadas, New York, 1942, s. 64.

2 1. yüzyılın eski lejyonları 3. yüzyılın sonunda hâlâ eski canlılıklarını koruyorlardı. Yönetimde hak iddia eden Britanyalı Carausius, daha Claudius'un saltanatı döneminde Britanya ve Galya'ya yerleşmiş olan lejyonların kendi komutası altında verdikleri hizmetler anısına sikke bastırmıştı.

3 Konstantinos'un, doğrudan kendisine bağlı olmayan 100 destekçinin yanı sıra 132 lejyonu ve *numeri*'si (Lat., birlik –ç.n.) vardı.

4 Piyade ve süvari komutanları, Saray Kontu ve çeşitli birliklerin başındaki 35 komutan. Ferdinand Lot, *L'Art militaire*'de (c. I, s. 25) bu sayıları güvenilmez bulur.

5 Ammianus Marcellinus, *Roman History*, çev. C. D. Yonge, Londra, 1894, s. 608-615.

6 Maurice, *Artis militaris*, Lib. vi.

7 İktidarı zorla ele geçirmeye kalkan Eugenius'un ordusunun Theodosios'u neredeyse mağlup ettiği çok daha şiddetli bir savaşta, batı imparatorluğunun esas gücünü yerli piyadenin değil Arbogast'ın barbar süvarisinin oluşturduğunu (Maksimus'un yenilgisinden sadece yedi yıl sonra) görüyoruz.

8 Flavius Vegetius Renatus, *Military Institutions of the Romans*, çev. John Clark, Harrisburg, Penna, 1944, s. 24, 38, 90.

9 Procopius [Prokopios] *De Bello Persico*, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* içinde, Bonn, 1833, önsöz.

10 Bu Tötonca sözcük 6. yüzyılda dile tamamen yerleşmişti.

İkinci Bölüm

1 Agathias, *Historiarum libri quinque*, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* içinde, Bonn, 1828, c. I, s. 74.

2 Çoğu kez bu baltaya *bipennis* denir, ama illa da iki ağzı olmayabiliyordu. Bu kelime genel olarak "balta" anlamında kullanılmaktaydı.

3 90.000 rakamı çok abartılıdır. Bkz. Lot, *age.*, c. I, s. 44, 77.

4 John Hewitt, *Ancient Armour and Weapons in Europe*, Oxford, 1855-1860, c. I, s. 8.

5 *Capitularia regum Francorum*, Alfred Boretius, ed., *Monumenta Germanie Historica* içinde, Hanover, 1833-1847, c. I, s. 171.

6 *Capitularia*, c.II, s. 321.

7 Sonradan bu kavmin silahı haline gelen uzun Dan baltası değil, *francesca*'ya benzeyen kısa bir silah.

8 Bunlar, Hastings'i nakleden Norman kronik yazarının İngiliz silahları olarak söz ettiği *lignis imposita saxa* olabilir.

9 *The Anglo-Saxon Chronicle*, Benjamin Thorpe, ed., Rolls Series, Londra, 1861, c. I, s. 130 ve c. II, s. 59.

10 Bu ve izleyen dört paragraf daha yeni bulgulara yer vermek için editör tarafından bütünüyle yeniden yazıldı. Burada, kısmen, C. W. C. Oman'ın, *A History of the Art of War in the Middle Ages*'i (Londra, 1924, c.I, s. 109-110) temel alınmıştır.

11 Frank M. Stenton, *The First Century of English Feudalism*, Ford Lectures, Oxford, 1932, s. 114-119.

12 *Age.*, s. 119-120.

13 Bu, Oman'ın son tahminidir, *Art of War*, 2. bs., c. I, s. 156. Delbrücke, *Geschichte*'sinde (c.III, s.153) bu sayıyı her iki taraf için 4000-7000'e indirecekti.

14 Bu ayrıntılar için bk. Anna Comnena, *The Alexiad*, çev. Elizabeth Dawes, Londra, 1928, s. 108-109. Komnena, Varaeglerin komutanına Nabites ed. Bu hangi İngiliz ya da İskandinav ismini temsil ediyor olabilir? Anna Komnena'nın verdiği bazı batı isimlerinin gerçek formlarından ne kadar uzak olduğu dikkate alınırsa, yanıt bulmaya çalışmak belki de boşuna olacaktır.

Üçüncü Bölüm

1 Bkz. özellikle Mavrikios, Artis *militaris*, yaklaşık 595'te yazıldı; II. Nikeforos Fokas, νερι ναραδρομησ νολεμοτ, yaklaşık 960'da yazıldı, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, V içinde, Bonn, 1828; ve VI. Leon (Bilge Leon), *Tactica*, yaklaşık 900'de yazıldı, Migne, *Patrologia Graeca*, CVII içinde, Paris, 1863.

2 II. Nikeforos Fokas, *age*, s. 230.

3 Doğu aristokrasisinin askeri ruhunu düellolardan daha iyi ortaya koyan bir şey yoktur; krş. Bardas Skleros ve Bardas Fokas vakaları, George Finlay, *History of the Byzantine Empire* içinde, Londra, t.y., s. 335-339.

4 Leon, *age*, bl. 18, sütun 966-967. Buradaki paragraflar tam bir çeviri olmayıp, Leon'un tavsiyelerinin bir özeti ve bazen de açıklamasıdır.

5 Bizans askeri terminolojisinde varlığını sürdüren ilginç Latince sözcüklerden biri: σκουτάτοι. Grekler Latince sözcükleri kendi dillerine aktarırken niceliğe dikkat etmezlerdi.

6 Türk okçuluğunu Sarasenlere atfeden yazarlar askeri tarihte büyük bir karışıklığa neden oldular; Sarasenler okçu taktikleri uygulamazlardı, sadece mızrak kullanırlardı. Sarasen savaşlarına örnek gösterilen Dorylaeum [Eskişehir] gibi savaşlar aslında Türklerle yapıldı.

7 Leon, *age.*, bl. 18, sütun 975.

8 *Age.*

9 *Age.*, sütun 974.

10 *Age.*, bl. 18, sütun 946-990'da yer alan çeşitli bilgiler.

11 Leon döneminde doğu *thema*'ları oğlu Konstantinos tarafından daha sonra yapıldığı gibi alt bölgelere ayrılmamıştı. O sırada Anadolu'da sekiz *thema* vardı. Her birinde aynı ismi taşıyan bir askeri birlik

bulunuyordu, aşağı yukarı 4.000 ağır süvari bulunduğu tahmin edilebilir. Armeniakon, Anatolikon, Obsikion, Thrakesion, Kibiraioton, Bukellarion ve Paflagonion isimleriyle anılırlardı. Dokuzuncu *thema* olan Optimaton'da (Konstantinos'un imparatorluk üzerine yazdığı bir metne göre) askeri birlik yoktu. Profesör Oman eserinin son baskısında (c.I, s. 211-212), Leon'un bu yorumunu korumuştur. Ancak Lot (*age.*, c. I, s. 66-68) Doğu Roma İmparatorluğu'nun 9. yüzyılda 30.000 ağır süvariyi savaş alanında bir araya toplayabileceğinden kuşkulanmak için yeterli sebebin mevcut olduğuna inanır.

12 Leon'un askeri düzen planı için bu incelemenin bir sonraki bölümüne bakınız.

13 *Tactica*, bl. 18, sütun 974.

14 *Age.*, sütun 979.

15 *Age.*, sütun 974.

16 *Age.*, sütun 978-979.

17 *Age.*, sütun 979.

18 Ortaçağda bu pek anlaşılmamıştı ve (Gibbon'un anlattığına göre) İtalyan kronik yazarları ona "Grek imparatorlarının birincisi" derler (Edward Gibbon, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, Modern Library; New York, t.y., c.II, s.397).

19 Sözgelimi, İmparator Konstantinos Porfirogenitos, *Themata Orientis* başlıklı kitabında *thema* ve *tagma*'nın icadını Heraklios'a atfeder.

20 Βάνδον (*bandum*), İustinianos döneminde çok yaygın bir sözcük haline gelmişti; her iki anlamıyla *vexillum*'un (Lat., bölük –ç.n.) Tötonca karşılığı olarak kullanılır.

21 Konstantinos döneminde *comes* [Lat., yol arkadaşı -ç.n.] beş büyük subaydan ibaretti.

22 Bu tuhaf sözcüğe ilk kez Vegetius'ta ve sadece barbar ordularından söz edilirken rastlanmıştır. Krş., İngilizce *throng* (izdiham/kalabalık).

23 Bkz. sikkelerle ilgili bulgular: πιστός εν θεω βασιλευς των ρωμαιων unvanı ancak Amoria hanedanı zamanında yaygınlaşır.

24 *Tactica*, bl. 12, sütun 806-843.

25 *Age.*, bl. 6, sütun 722-734.

26 *Age.*, sütun 730.

27 Örneğin κελίκον ve ματζούκιον.

28 Bir *centuri* 10 *decuri*'den (Lat., onlu grup -ç.n.), her *decuri* ise 10 değil 16 kişiden oluşuyordu; böylece *centuri* 160 kişiden oluşan bir kuvvetti. Üç *centuri* bir "*bandon*" oluşturuyordu ki bu da yaklaşık 450 adam ediyordu.

29 Altın sikke.

30 Nikeforos Fokas, Παραδρομη Πολεμου başlıklı eserinde "Ermenilere bu nöbetçi zincirinde asla yer verilmemelidir, çünkü geceleri uyuklama alışkanlıkları vardır, bu yüzden de onlara güvenilmez," der (s. 188-189).

31 Leon, *age.*, bl. 4, sütun 698-699.

32 Bizans aristokrasisinin gerçek askeri karakteri hakkında, ilginç bir 10. yüzyıl romanı olan "Digenes Akritas"tan daha iyi fikir verecek bir eser yoktur. Digenes Akritas, Dukas ailesinin bir üyesi ve Toros geçitlerinin *Klissurarh*'ıdır ve güçlü topuzuyla bir şövalyenin yapabileceği bütün kahramanlıkları yapar. Asıl adı Basil Pantherios olan bu kişi gerçekten yaşamıştır (C. Diehl, "Byzantine Civilization," bl. xxiv, *Cambridge Mediaeval History* içinde, Londra, 1936, c.IV, s. 76).

Dördüncü Bölüm

1 Örneğin, Poitiers Savaşı'nın kaybedilmesine yol açan çılgınca ve yerine getirilmesi imkânsız tavsiyelerde bulunan Eustace de Ribeaumont'un çok yetenekli bir subay olduğu söylenmektedir.

2 Bu hâlâ genel kabul gören ortaçağ savaş kavramı anlayışıdır. Ne var ki, ortaçağda savaş yönetiminin daha eleştirel incelemesi, pek çok ortaçağ generalinin stratejik ilkeleri gerçekten kavradığını gösterir. Örneğin bkz. J. H. Round, *Geoffrey de Mandeville*, Londra, 1892 ve Sidney Painter, *The Reign of King John*, Baltimore, 1949. Ortaçağ savaşlarının bu yönü baştan sona yeniden incelenmelidir.

3 Örneğin, Poitiers Savaşı'ndan önce Kara Prens'in güney Fransa'ya yaptığı sefer sadece büyük ve yıkıcı bir akındı. Herhangi önemli bir şehri kuşatmadı ve içinden geçmekte olduğu ülkeye hâkim olmak için garnizon kurma girişiminde bulunmadı.

4 III. Edward ve V. Henry'nin Somme'u geçerken karşılaştıkları zorluk da aynı ölçüde dikkat çekicidir. Ancak Simon de Montfort 1265'te Prens Edward'ın ordusunun karşısında Severn'i başarıyla geçti, hatta II. Edward gibi yetersiz bir general bile 1314'te İskoçların karşısında Bannockburn'ü geçti.

5 Ne var ki Boulogne'lı Reginald'ın piyadesi Dreux ve Sancerre kontlarının süvari saldırılarını geri püskürtebilecek kadar sağlamdı. Brabantlı paralı askerler savaşı sürdürmek için imparatorluk ordusunun elinde kalan son güçtü ve sayıca daha fazla olan düşman tarafından kılıçtan geçirildiler. Bkz. Oman, *Art of War*, c.I, s. 487-488.

6 Bu sayılar da her zamanki gibi son derece abartılıdır.

7 Bu yanlıştır. Stephen ve John'un paralı askerleri, maaşları ödendiği sürece, feodal baronlar sınıfından daha büyük bir sadakat gösterdiler. Paralı askerler gereksiz savaşlara girmiyorlardı, ama cesaret ve moral bakımından dönemin diğer askerlerinden daha zayıf olduklarını gösteren bir kanıt yoktur.

8 Şövalyeler için ödenen miktar değişiyordu. Askerlik hizmeti yerine alınan verginin II. Henry'nin saltanatından çok daha eski olduğunu gösteren önemli bulgular vardır. Hatta 11. yüzyılın son yılında görülebilir. Bkz. Stenton, *First Century of English Feudalism*, s. 177-178.

9 *Capitales barones suos cum paucis duxit, solidarios vero milites innumeros (The Chronicle of Robert of Torigni [Robert de Monte]*, ed. Richard Howlett, *Chronicles of the Reigns of Stephen, Henry II, ve Richard I*, c. IV [Rolls Series; Londra, 1886], *sub anno* 1159).

10 İngiltere'de lağımcılığın başarıyla kullanıldığı klasik örnekler 1215'te Rochester Kalesi'nin ve 1224'te Bedford Kalesi'nin zaptıdır. Her iki girişim için de muazzam bir emek harcanmıştır.

11 Bu yöntem eski Roma tahkimatını yeniden canlandırdı.

12 Örneğin, Calais önlerinde III. Edward'ın yaptığı. Kurtarıcı bir ordunun geçebileceği bütün yolları tahkim etti ve kendi hattında sessizce bekledi.

13 Bu ya Bizanslılardan ya da Sarasenlerden alınmıştır; daha erken bir tarihte yer yer batıda, örneğin Hastings'te Piskopos Odo'nun elinde görülen sopadan tamamen farklıydı.

Beşinci Bölüm

1 Örneğin bkz. C. Von Elgger, *Kriegwesen und Kriegskunst der schweizerischen Eidgenossen im 14., 15., und 16. Jahrhundert*, Luzern, 1873. Burada anlatıldığına göre, Konstanz'lı bir soylu tutuştuğu bir bahiste kendisine verilen bir Bern *plappert*'ini (küçük sikke) kabul etmemiş, paranın üzerindeki

ayı simgesine inek deyip küçümsemişti; Konfederasyon askerleri bunu uluslarına bir hakaret olarak kabul edip Konstanz bölgesini savaş ilan etmeksizin yakıp yıktılar.

2 Örneğin Novara'da ele geçirdikleri yüzlerce Alman esirini savaştan sonra öldürdüler.

3 Geç ama betimleyici bir kaynak için bkz. Blaise de Montluc, *Commentaires, Collection complète des mémoires relatifs à L'histoire de France* içinde, Paris, 1821-1822, XX-XXII, özellikle XXI, 27 vd.

4 Morat'ta Bern birliği (kanton sancağının yanı sıra) 24 şehir ve bölgenin (Thun, Aarau, Lenzburg, Interlaken, Burgdorf, Haslithal, Emmenthal vb) ve sekiz esnaf loncası ile altı örgütün bayraklarını getirmişti.

5 Mızraklı balta İngiliz baltasından sadece sivri ucuyla ayrılıyordu.

6 Sabah yıldızı, ucunda yıldız gibi demir dikenleri olan 152 cm. uzunluğunda bir sopaydı. 15. yüzyılın ortalarında kayboldu. Luzern çekici mızraklı baltayı andırırdı, ama kesici baltanın yerinde üçlü kıvrık bir çatal vardı. Çentikli, korkunç bir yara açıyordu.

7 Niccolo Machiavelli, *The Art of War*, Albany, 1815, s. 66.

8 Machiavelli kendi döneminde kargılıların çelik başlık giymediklerini de söyler. Bu başlığı sadece mızraklı baltacılar giyiyordu. Ancak başka kaynaklarla karşılaştırıldığında bunun bir abartma olduğu söylenebilir (Machiavelli, *age*, s. 65).

9 John Foster Kirk, *History of Charles the Bold*, Philadelphia, 1864-68, c. II, s. 288-289.

10 Morat'ta neredeyse üçte bire, 35.000'in 10.000'ine ulaştı. Arbedo'da yedide birdi; VIII. Charles'ın Napoli'ye yürüyüşünde Konfederasyon'un toplam gücünün sadece onda biriydi (Philippe de Commynes, *Mémoires*, ed. Joseph Calmette, Paris, 1924-25, c. II, s. 119).

11 Örneğin Orman Kantonları Bernlilerin Cüretkâr Charles'la savaşa girme siyasetine şiddetle karşıydılar, ancak birlikler Grandson ya da Morat'da her zamanki gibi dövüştüler.

12 Rudolf von Erlach'ın Laupen'de başkomutan oluşu tamamen istisnaidir. İsviçreli komutana ilişkin yukarıda verilen örnekleri dikkate alarak, bu komutanların birbirine denk yetkililer olduklarını hatırlamalıyız; yasal haklarıyla değil ancak kişisel üstünlükleriyle diğerlerinden daha etkin olabiliyorlardı. Lorraine'li René'nin Morat ya da Nancy'de resmen komuta ettiğini söylemek yanlış olur.

13 Machiavelli bu ilerleme biçimini açıkça anlatır (*age.*, III. Kitap, s. 113-147).

14 Bkz. Elgger, *age.*, s. 280.

15 *age.*

16 Machiavelli, *age.*, s. 99.

17 Alıntı geniş biçimiyle Elgger içinde, *age.*

18 Bannockburn'de İskoçlar, fazla güçlü olmasa da süvariyi başarıyla kullanmış, Laupen'de İsviçrelilerin sahip olmadıkları bir avantaj sağlamışlardı.

19 Bu paragraf Oman'ın *Art of War* (c. II, s. 248-252) yaptığı düzeltme esas alınarak yeniden yazılmıştır.

20 Bu sayının çok abartılı olduğu kuşku götürmez.

21 Bu savaşı tamamıyla İsviçre kaynaklarından hareketle yazan Sismondi, Machiavelli'den çok farklı bir izlenim verir (J. C. L. Sismonde de Sismondi, *Histoire de républiques italiennes du moyen age*, Paris, 1826, c. VIII, s. 325-329). Machiavelli Arbedo'dan İsviçrelilerin az daha yenileceği en ünlü savaş diye söz eder ve kayıplarının sadece birkaç bin olduğunu belirtir (Machiavelli, *age*, s. 68).

Müller anlaşılan durumu azımsamaya çalışmaktadır; ancak İsviçrelilerin karakterine ilişkin bilgimizden hareketle, bir Konfederasyon subayına teslim olmayı düşündüren baskının ne kadar büyük olduğunu tahmin edebiliriz. Çatışmada Luzern kanton konseylerinin kırk dört üyesi öldü: "Luzern birliği yola çıktığı zaman dört Kanton'un gölünü on büyük barkayla geçmişti: Dönüşte sadece iki barka kullanıldı!" Bizzat İsviçreliler tarafından kabul edilen bu olgular, kayıp sayısını gösteren 400 rakamının saçma denecek kadar düşük olduğunu gösterir.

22 1422 tarihli bir Luzern "*Raths-Protocoll*"dan [konsey protokolü], "*Da es den Eidgenossen nicht so wohl ergagen seie*," vb.

23 Dük bile "İsviçrelinin üzerine asla hazırlıksız yürünmez" demiştir (Panagirola'dan aktaran, Kirk, *age.*, c. III, s. 276).

24 Ulrich Kätzy İsviçre savaş konseyinde "Romont'a saldırır ve orada savaşmaya başlarsak Dük kaçmak için gerekli zamanı ve fırsatı bulacaktır" diyordu. "Ana gücü, tepelerden dolaşarak kuşatıp bozguna uğratırsak, diğerlerini saldırmadan ele geçiririz." Bu sözler gerçek bir taktik beceriyi gösteriyordu.

25 Machiavelli, *age.*, s. 65-66.

26 Eski *landsknechte* komutanı Frundsberg bu karşılaşmalara ilişkin soğukkanlı ve sistemli bir değerlendirme yapar: *Wo unter den langen Wehren etliche Glieder zu grund gehen, werden die Personen, so dahinter stehen, etwas zaghaft*, vb.

27 15. yüzyılın sonunda iki elle kullanılan kılıç tamamen, sabah yıldızı ve Luzern çekici ise kısmen kullanımdan kalktı.

28 Machiavelli, *age.*, s. 70.

29 Zulu kralı Cetywayo'nun seleflerinden biri olan Chaka'nın, bu sorunu bizzat çözmesi ilginç bir olgudur. Yüz adam seçti ve onları kalkan ve kullanım bakımından mızraktan çok kılıcı andıran delici bir silahla, kısa *assagai*'yle silahlandırdı. Sonra onları kalkan ve uzun *assagai*, yani kabilesinin daha önce kullandığı bir silah olan ince mızrakla donatılmış bir diğer yüz kişiyle savaşa soktu. Kısa silah kullananlar kolayca kazandılar ve bunun üzerine kral, Zulu ordusunun bu silahları kullanmasını emretti. Bu değişiklik Zuluların komşuları üzerinde üstünlük kurmalarını sağladı.

30 Machiavelli, *age.*, s. 70.

31 Sismondi, *age.*, c. XIV, s. 373-379.

Altıncı Bölüm

1 Örneğin Ajax'ın koruduğu Teucer gibi, bir soylunun [*thegn*] kalkanı altında çömelen kısa boylu okçu tarafından.

2 Gerald de Barri, Galler yöresinden geleh okçuların dört parmak kalınlığında meşeden yapılmış bir kapıyı okla delebildiklerini söyler.*Gwent (Monmouth ve Glamorgan) halkı en iyi okçular olarak kabul ediliyorlardı. Kuzey Galliler daima okçu değil mızrakçı olmuşlardı. *Giraldus Cambrensis Itinerarium Kambriae*, James F. Dimock, ed., Rolls Series; Londra, 1868, s. 54.

3 William Stubbs, *Select Charters*, 9. bas.; Oxford, 1913, s. 364.

4 Rhuddlan kalesi garnizonunun 1281 tarihli ücret defterinde, "Geoffrey le Chamberlin'e on iki tatar

yaycısı ve on üç okçunun yirmi dört günlük ücreti olarak 7 sterlin 8 şilin verildiği, her tatar yaycıya günde 4 ve her okçuya 2 pens ödendiğini" görüyoruz.

5 Nicholas Trivet, *Annales*, Thomas Hog, ed., Londra, 1845, s. 335-336.

6 Bu paragraflar editör John Beeler tarafından bu baskı için yeniden yazılmıştır. Temel alınan kaynaklar şunlardır: John Barbour, *The Bruce*, çev. Geo. Eyre-Todd, Glasgow, 1907, s. 222-223; W. M. MacKenzie, *The Battle of Bannockburn*, Glasgow, 1913, ve John E. Morris, *Bannockburn*, Cambridge, 1914.

7 Bu paragraf editör tarafından yeniden yazılmıştır.

8 On sekiz gün içinde 320 mil kat etti.

9 Henry'nin yürüyüş kolu için bkz. *Gesta Henrici Quinti*, Benjamin Williams, ed., Londra, 1850, s. 37-46.

10 Bu paragraf editör tarafından yeniden yazılmıştır.

11 C. W. C. Oman, *The History of England from the Accession of Richard II to the Death of Richard III* (1377-1485), Hunt-Poole Series, Londra, 1920, s. 308-309; Lot, *age.*, c. II, s. 55.

12 *Gladio ad usum fossarum verso, et ungue verrente tellurem concavant: et ante se campum equis inadibilem mira hostium astucia efficiebat* (Gilles Le Bouvier, Berry Herald, *Le Recouvrement de Normandie*, Joseph Stevenson, ed.; *Narratives of the Expulsion of the English from Normandy* içinde, Rolls Series, Londra, 1863, s. 333).

13 Lot, *age.*, c. II, s. 82.

14 Richard Grafton, *Chronicle; or History of England*, Londra, 1809, c. I, s. 635.

15 *Age.*

16 Edward Hall, *Chronicle; containing the History of England*, Londra, 1809, s. 244.

17 Bütün ülkenin ondan soğuduğu ve –güz aylarında yaşanan olayların kanıtladığı gibi– Warwick ya da VI. Henry lehine ayaklanmaya hazır olduğu bir sırada, Lincolnshire ayaklanmasının bastırılması ve yeni kralı belirleyecek kişilerin kovulması dikkate değer başarılardı.

18 Edward, Stroud civarındaki Wooton-under-Edge ve Cheltenham'daki Painswick üzerinden geçerek yürüdüğüne göre askerler susuzluklarını Stroudwater'da gidermiş olmalılar.

19 Somerset bu durumu, merkez kıtanın eski Lancaster'li değil de Warwick taraftarı olan komutanı Lord Wenlock'un ihanetine atfetti. İlerleyen Yorklulardan kaçan Somerset atını Wenlock'un üzerine sürdü ve onu ihanetle suçladıktan sonra savaş baltasıyla beynini dağıttı (Hall, *age*, s. 300).

20 Grafton, *age.*, c. II, s. 15-16.

21 IV. Edward'ın 1470'te tabancalılardan oluşan küçük bir birlik istihdam etttiği söylenir. Lincoln Kontu'nun 1487'de Stoke'a getirdiği arkebüzcülerden oluşan 2000 kişilik bir takım daha iyi bilinmektedir. Bu takımın lideri olan Martin Schwart'ın ismi dönemin baladlarında yaşamaktadır.

Yedinci Bölüm

1 Husçu taktiklerinin mükemmel bir betimlemesi için bkz. Ernest Denis, *Hus et la guerre des Hussites*, Paris, 1930.

2 *Wagenburg* tekniğine ilişkin akılcı bir tartışma için bkz. Delbrück, *Geschichte des Kriegskunst*, c. III, s. 497-519 ve Oman, *Art of War*, c. II, s. 361-370.

3 Bu ve bunu izleyen paragraf editör tarafından yeniden yazılmıştır.

4 15. yüzyılın yarısından itibaren "Hussarlar" diye bilinirler.

5 Montecuculi, kendi döneminde, yani 17. yüzyılın son yıllarında bile Türklerin kargı kullanmadıklarını kaydeder (Raimondo de Montecuculi, *Memories*, Amsterdam, 1752, s. 236).

6 Kayıt Bey'in öyküsüne inanacak olursak, 1517 gibi geç bir tarihte arkebüz ve top Memlûklar için bir yenilikti.

7 İngiltere Kralı III. Richard'ın Bosworth'ta bunu uyguladığı söylenir.

"Mızraklı balta İsviçre askerlerinin en gözde silahıydı. 2.5 metre uzunluğundaki bu balta silahların en ağırı olmasının yanı sıra, en öldürücüsüydü. Silahın baş kısmı sivri bir uçla sonlanıyor, bu ucun ön kısmında keskin bir balta, arka kısmında güçlü bir kanca bulunuyordu. Alpler'deki çobanların güçlü kollarıyla savrulduğunda miğferleri, kalkanları ya da zırhlı ceketleri mukavva gibi yarıp geçiyordu. Açtığı korkunç yaraların görünüşü en yürekli düşmanı bile dehşete düşürebilirdi. Bu silahla bir darbe vurulduğunda, ikincisi gerekmiyordu. Habsburglu Leopold'u Sempach'ta (1386) bayrağıyla birlikte cansız yere seren ve Burgonyalı Charles'ı Nancy'de (1477) şakağından çenesine kadar derin bir yara açarak donmuş hendeğin içine cansız yuvarlayan silah işte bu mızraklı baltaydı." Bu kitap bir savaş tarihi klasiğidir. Önde gelen ortaçağ uzmanlarından C.W.C. Oman kitabı 1885'te, henüz Oxford Üniversitesi'nde öğrenciyken yazmıştı. Elinizdeki bu baskı ile 19. yüzyılın sonlarından bu yana ortaya çıkarılan yeni bilgiler ışığında baştan aşağı gözden geçirilerek tekrar yayımlanıyor. Bizans imparatoru Mavrikios'un savaş taktiklerinden Şarlman'ın zırhına, ünlü İngiliz okçularından Sultan II. Murat'ın II. Kosova Savaşı'na, Avrupa'yı kana boyayan savaşların, silahların, kalelerin ve askerlerin öyküsü.

Tarih ve Coğrafya Dizisi

Kitapyayınevi